

D O R È

Kultūros almanachas

D O R Ė

Spaustuvė DRUKA
Klaipėda
2023

NERINGOS SAVIVALDYBĖS
VIKTORO MILIŪNO
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

Išleista Neringos savivaldybės lėšomis

ISSN 2351-4582

© Raimonda Ravaitytė-Meyer, 2023
© Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešoji biblioteka, 2023
© Spaustuvė DRUKA, 2023

TURINYS

PRATARMĖ.....	4
MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI	7
Paminklas kuršininkams. Prof. dr. Dalią Kiseliūnaitę kalbina Raimonda Ravaitytė-Meyer.....	9
ATMINTIS Gintaras ir Juodkrantės istorijos lobiai. Nijolė Strakauskaitė	20
VAIKŲ MIŠKO PAVILJONAS Kuršių nerijos miško balsas Venecijoje. <i>Vaikų miško paviljono</i> kuratorius kalbina Edita Anglickaitė-Beržinskienė	32
Eglė Murauskaitė. Eilėraščiai	44
KRAŠTOVAIZDIS Aušra Feser: „Man visada buvo svarbūs „šeštojo pojūčio“ įspaudai kraštovaizdyje“. Jūratė Mičiulienė.....	48
Kartą ant pasaulio krašto. <i>Rekreaciniai Neringos ypatumai</i> . Esė. Tomas S. Butkus.....	59
PRAEITIES ATGARSIAI Karališkuosius Kuršių nerijos puslapius pasklaidžius. Jovita Saulėnienė	64
IDĖJOS IR ŽMONĖS <i>Tomo Mano seminaras</i> : budusios Lietuvos mąstymai. Algimantas Jankauskas	74
Daiva Molytė-Lukauskienė. Eilėraščiai	82
PAVELDAS Poilsiautojų ir šeiminių santykiai kuršininkų akimis. Dalia Kiseliūnaitė	86
Kuršių nerijos spalvų raktas. Renata Kilinskaitė.....	95
FOTOGRAFIJA Šviesa, pasakojanti laiką. Danguolė Ruškienė.....	107
Naujos knygos, 2023	114
KŪRYBA, KŪRĖJAI Indrės stichijos. Asta Jankauskienė	120
Seno išseivio godos / Palaimos žemė. Esė. Svajūnas Kuncaitis.....	124
Vasaros žmonės. Esė. Gintarė Dikšienė	126
PRISIMINIMAI „Mes taip gyvenom“: ką mena juodkrantiškiai. Asta Jankauskienė	130
TIKROS ISTORIJOS Nuoširdžiai – autorius. Užrašė Asta Jankauskienė	138
MŪSŲ AUTORIAI	141

PRATARMĖ

Į antrąjį gyvavimo dešimtmetį „Dorė“ įžengia, o gal tiksliau – laiptais užkopia, atverdamą plačius matymo, mąstymo ir kitokio požiūrio horizontus. Lyg Gintauto Trimako viršelio fotografijoje „Išėjimai“ „fiksuojami per kopas link jūros vedantys laiptai kaip tam tikras civilizacijos ir gamtos susidūrimo / atskyrimo taškas“ (Danguolė Ruškienė). Užkopti – tai ir pažvelgti iš aukščiau, kitu rakursu – tą daryti šioje „Dorėje“ provokuoja ne vienas autorius, nagrinėjantis Kuršių nerijos kraštovaizdžio temą.

Suvokti mus supantį mišką kaip erdvę – to mokė ne vienerius metus VDA Nidos meno kolonija, visuomenę pakvietusi į Neringos miško architektūros ekskursijas su įvairiausių sričių specialistais – miškininkais, biologais, geografs, architektais, teritorijų planuotojais. Jų plėtotos miško architektūros idėjos, transformuotos į *Vaikų miško pavidloną*, 2023-iais pasiekė Venecijos architektūros bienalę. Trečią kartą Nidos meno kolonijoje sukurti arba jos kuruoti meno kūriniai Lietuvai atstovavo prestižiniame šiuolaikinio meno forume Venecijoje. Apie tai – Editos Anglickaitės-Beržinskienės pokalbis su *Vaikų miško pavidlono* kuratoriais.

Jūratės Mičiulienės interviu su vienuolika metų Kuršių nerijos nacionaliniam parkui vadovavusia Aušra Feser netiesiogiai pratęsia miško architektūros temą. Ką mes saugome Kuršių nerijoje ir kokia yra jos, kaip kultūrinio (žmogaus ir gamtos sukurto) kraštovaizdžio, vertė? Turbūt nedaugelis yra girdėję, kad 97 km² lietuviškosios nerijos plote mokslininkai išrinko ir aprašė 20 etaloninių Kuršių nerijos kraštovaizdžių – žemyninėje Lietuvos dalyje tokios įvairovės nerasime.

Kraštovaizdžio tema – ir labai asmeniška, giliausius įsisąmonintos ir suvoktos tikrovės klotus išjudinanti architekto ir poeto dr. Tomo S. Butkaus esė „Kartą ant pasaulio krašto“.

Jei atsigręšime į 2023 – kultūros – metus, tai viena didžiausių sensacijų buvo Kuršių nerijos istorijos muziejuje eksponuota paroda „Gintaras iš gelmių“, atkeliavusi iš LNDM Palangos gintaro muziejaus. Šia tema rašo istorikė doc. dr. Nijolė Strakauskaitė, straipsnyje pateikdama kol kas mažai kam girdėtą garsiojo Juodkrantės gintaro lobio suformavimo ir jo praradimo istoriją.

Kasmetinė Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premija šiais metais įteikta klai-pėdietei prof. dr. Daliai Kiseliūnaitei. Interviu su netipine, plačia kultūrine edukacine veikla pasižyminti mokslininke – apie kuršininkų kalbą, kuria šiandien jau niekas pasaulyje nebekalba. Išmokusi šią kalbą D. Kiseliūnaitė gali ne tik perskaityti, išversti, bet ir įdomiai interpretuoti išlikusių kuršininkų tekstus. Vertas dėmesio jos straipsnis apie poilsiautojų ir šeimininkų santykius, perteiktus kuršininkų akimis.

Kultūros atminties lauke klai-pėdiete kultūrologė Jovita Saulėnienė primena legendinės karalienės Luizės ir visos karališkosios šeimos naratyvą Kuršių nerijoje ir tarsi klausia: kiek

mums, neringiškiams, reikės laiko suvokti šių įvykių ir iš jų kilusių legendų prasmę? Gal praeities pamokas laikysime išmokę tada, kai karalienės Luizės vardas sugrįš į Nidą – jei ne dar tebesančio viešbučio iškaboje, tai bent ant sienos, memorialinėje lentoje?

Ne tokią tolimą, bet labai svarbią kultūros atminčiai temą atskleidžia vilnietis doc. dr. Algimantas Jankauskas, rašydamas apie pirmąjį Tomo Mano seminarą Nidoje. Romualdo Ozolo palikimo tyrinėtojas iš archyvinių dokumentų, liudininkų prisiminimų rekonstruoja svarbų intelektualų susibūrimą Nidoje, jo tikslus, pateikia visų Tomo Mano seminarų temas ir pranešėjų sąrašus.

„Spalva neatsiranda iš nieko – vietovių koloritus lemia tam tikros priežastys“, – Renatos Kilinskaitės interviu kalba šilutiškis architektas Egidijus Vidrinskas, po dvejų kruopštaus darbo metų sudaręs visų Neringos gyvenviečių „spalvų raktus“ kaip rekomendaciją architektams, o ir namų savininkams, ketinantiems perdažyti savo namo fasadą. Pokalbio pabaigoje pateikiamas Nidos namų tradicinių spalvų raktas su komentaru.

Prisiminimų skiltyje – Astos Jankauskienės užrašyti epizodiški pasakojimai – „lyg smulkios mozaikos detalės nelengvo, bet spalvingo gyvenimo, kurį iš skirtingų Lietuvos kampelių suvažiavusieji kūrė Juodkrantėje“.

Savo prisiminimais iš darbo rašytojų kūrybos namuose „Urbo kalnas“ „Tikrose istorijose“ dalijasi nidiškė Audronė Šakinienė.

Gausi kuriančiųjų niša. Be jau minėto Neringos mero premijos laureato fotomenininko Gintauto Trimako neringiškos temos pristatymo, „Dorės“ puslapiuose – šiuo metu Juodkrantėje gyvenanti ir kurianti Indrė Dikavičiūtė ir jos neįmantri, skulptūriškų formų, santūriai dekoruota keramika su mariose randamo marių mergelio priemaiša.

Du poezijos inkliuzai – tai pirmą kartą „Dorėje“ savo eilėraščius publikuojanti mokslininkė ir kūrėja Eglė Murauskaitė, kuriai Kuršių nerija yra stipri vidinių procesų ir gijimo vieta. Ir neringiškiams puikiai pažįstama poetė Daiva Molytė-Lukauskienė, gyvenanti ir kurianti tarp Klaipėdos ir Nidos. Šio leidinio sudarytojai ir redaktoriui atrodė labai prasminga publikuoti tai, kas yra išjausta, išnešiota ir galų gale parašyta Neringoje.

Nekelia abejonių, neringiški atidžiai perskaitys ir dvejų su Neringa tiesiogiai susijusių autorių kūrybą. Tai iš Neringos jau senokai išvykusio ir čia retsykais sugrįžtančio Svajūno Kuncaičio esė „Seno išeivio godos“ ir Nidoje gyvenančios Gintarės Dikšienės esė „Vasaros žmonės“.

...Vėlgi grįžtu prie iškalingo šių metų „Dorės“ viršelio ir G. Trimako „Išėjimų“ laiptų – jie, tie laiptai ir apie mūsų jausmus. Kas atsitinka su mumis, kai lipame aukštyn, sustojame akimirkai ir vėl esame priversti sugrįžti. Kaip tai pakeičia mus?.. Ar pakeičia?

Raimonda Ravaitytė-Meyer

MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI

MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI

Eduardas Jonušas – dailininkas, Kuršių nerijos paveldo puoselėtojas. 2009 m.

Nijolė Strakauskaitė – Klaipėdos universiteto docentė, humanitarinių mokslų daktarė, Kuršių nerijos ir Prūsijos (Mažosios) Lietuvos istorijos tyrinėtoja. 2010 m.

Vitalija Jonušienė – kultūros veikėja, ilgametė Thomo Manno memorialinio muziejaus ir kultūros centro direktorė. 2011 m.

Arvydas Juozaitis – humanitarinių mokslų daktaras, politikos ir visuomenės veikėjas, filosofas, rašytojas, publicistas. 2012 m.

Liucija Citavičiūtė – humanitarinių mokslų daktarė, Prūsijos (Mažosios) Lietuvos raštijos tyrėja, vertėja, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkė. 2013 m.

Arūnas Sakalauskas – skulptorius, M. L. Rėzos paminklų Juodkrantėje ir Kaliningrade autorius. 2014 m.

Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro „Agila“ folkloro ansamblis „Giedružė“, Pamario krašto etninės kultūros puoselėtojas. 2015 m.

Romanas Borisovas – dailininkas, akvarelėse įamžinęs nykstantį Rytų Prūsijos paveldą. 2016 m.

Ingė Lukšaitė – docentė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, Reformacijos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Prūsijos Kunigaikštystės, Prūsijos (Mažosios) Lietuvos kultūros istorijos tyrinėtoja. 2017 m.

Albertas Danilevičius – skulptorius, aplinkos, žemės meno kūrėjas, pedagogas. 2018 m.

Ruth Leiserowitz – Vokietijos istorikė, profesorė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, XIX–XX a. Vidurio Rytų Europos, Prūsijos (Mažosios) Lietuvos, žydų istorijos tyrėja, vertėja. 2019 m.

Rimutė Rimantienė – archeologė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, akmens amžiaus tyrinėtoja ir šio laikotarpio tyrinėjimų mokyklos kūrėja Lietuvoje. 2020 m.

Jūratė Bučmytė – architektė, dailininkė, **Albertas Krajinskas** – dizaineris, dailininkas – edukatoriai, savo kūryboje aktualizuojantys ir reprezentuojantys Kuršių neriją, jos paveldą. 2021 m.

Viešoji įstaiga **Thomo Manno kultūros centras** – tarptautinio bendradarbiavimo ir kultūrinių mainų viešoji institucija, puoselėjanti rašytojo Thomo Manno humanistines idėjas. 2022 m.

Dalia Kiseliūnaitė – Klaipėdos universiteto profesorė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių kalbos instituto vyresnioji mokslininkė, kalbininkė, tyrinėjanti Mažosios (Prūsijos) Lietuvos baltų kalbas ir etninę kultūrą. 2023 m.

2008 metais Neringos savivaldybės taryba įsteigė Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premiją. Ji įteikiama kiekvienų metų sausio 9 d. per M. L. Rėzos gimtadienį už Kuršių nerijai ir Prūsijos Lietuvai reikšmingą, aktyvią ir kūrybingą veiklą.

Vytauto Petriko nuotrauka

„Jei kas paklaustų apie mano indėlį į Mažosios Lietuvos kultūros puoselėjimą, dar nežinau, ką labiau vertinčiau, – ar ilgą laiką buvusį vienintelį Lietuvoje išskirtinai šio regiono kultūrą puoselėjusį vaikų ir jaunimo ansamblį „Vorusnėlė“, kurį subūriau ir jam vadovavau 30 metų, ar savo mokslinį darbą?“ Dalia Kiseliūnaitė

PAMINKLAS KURŠININKAMS

Prof. dr. Dalią Kiseliūnaitę kalbina Raimonda Ravaitytė-Meyer

Kurį laiką kalbininkė, Klaipėdos universiteto profesorė dr. Dalia Kiseliūnaitė kaip mokslininkė buvo geriau pažįstama ir vertinama Latvijoje. Latvijos ir Liepojos universitetai jai suteikė garbės daktaro laipsnį, Latvijos Respublika baltistę apdovanojo šalies Pripažinimo kryžiaus II laipsnio ordino Komandoro kryžiumi, vėliau ji pelnė ir Baltijos Asamblėjos medalį. Jos tyrinėjama kuršininkų kalba seniai yra tapusi latvistikos objektu.

2022 m. paskelbusi monografiją „Kuršių nerijos kuršininkų kalba. I dalis. Fonetika ir fonologija“ (elektroninis leidinys <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:B.03~2022~1677766505918/B.03~2022~1677766505918.pdf>), D. Kiseliūnaitė, pasak Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro vadovės profesorės Danguolės Mikulėnienės, pastatė paminklą kuršininkams: „Tai yra vienintelis toks išsamus kuršininkų kalbos palikimo tyrimas“. Taip daugelio metų kolegės triūsą ji įvertino D. Kiseliūnaitėi teikiant Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premiją. Garbinga premija mokslininkei paskirta ne tik už mokslinę, bet ir už jos daugiašakę kultūrinę, edukacinę, šviečiamąją veiklą, susijusią su Kuršių nerija ir Mažąja (Prūsijos) Lietuva.

Kodėl kuršininkų kalba daugelį metų nesulaukė deramo kalbininkų dėmesio? Ar tiesa, kad šiandien esate vienintelė šios jau mirštančios kalbos specialistė ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje? Be kita ko, Jūs – ir tarptautinio nykstančių kalbų fondo (*Foundation for Endangered Languages*) narė.

Pagal nykstančių kalbų kriterijus, nustatytus UNESCO, kuršininkų kalba jau turi būti laikoma išnykusia. Vienas kitas žmogus, prisimenantis tik pavienius žodžius, nebegali būti laikomas jos vartotoju. Ko gero, jau porą dešimtmečių esu vienintelė šioj tokį indėlį įnešusi ir sukaupusi patirties kuršininkų kalbos specialistė (bent jau nė vienas gyvas konkurentas man neprisistatė nei Lietuvoje, nei užsienyje). Šios kalbos tyrėjai vokiečiai jau yra mirę, kaip ir vienintelis nedidelės, bet labai vertingos studijos autorius – latvis Juris Plakis. Nei sovietmečiu, nei jam pasibaigus, be manęs, Lietuvoje neatsirado norinčiųjų imtis kuršininkų kalbos tyrimų. Epizodiškai tėra prisilietę ir latviai. Lyginamoji baltistika yra kietas riešutėlis, o kur dar būtinios istorijos žinios ir vokiečių kalbos pagrindai? Be jų – nė iš vietos. Kita vertus, net ir nebūdami šios kalbos specialistai, latvių dialektologai naudojami kuršininkų kalbos medžiaga, be to, puikų straipsnį apie kuršininkų žuvų pavadinimus yra paskelbęs šviesaus atminimo prof. Vincas Urbutis. Vadovauju keliems doktorantams, kurie jau skelbia publikacijas atskiromis kuršininkų kalbos temomis. Ne vieną klausimą neblogai yra išnagrinėję ir mano vadovaujami magistrantai. Taigi negaliu sakyti, kad dirbu vienui viena. Tačiau vienodai gerai ir išsamiai ištirti visus kalbos sluoksnius – ne vieno žmogaus darbas. Gyvenimo tam nepakaktų, tad džiaugsiuosi bent tuo, kad pavyko šią kalbą dokumentuoti (t. y. sukaupiti ir sutvarkyti įrašus, rašytinius tekstus, kitą lingvistinę medžiagą) ir palikti tai ateities kartoms, jei joms to dar prireiktų.

Jūsų monografijos pavadinimas nusako ir tyrimo apimtį – Kuršių nerijos kuršininkų kalba. Žinome, kad kuršininkai gyveno ne tik nerijoje, bet ir kituose Baltijos pajūrio kaimuose (pvz., Šventojoje, Karklėje, kitur). Kodėl į jūsų akiratį pateko tik Kuršių nerija? Galbūt verta būtų dar kartą priminti terminų skirtumą: kuršis ir kuršininkas.

Apie tai rašiau straipsnyje „Latvių, kuršių ar kuršininkų kalba?“, paskelbtame rinkinyje „Palanga grįžta Lietuvai“ (2021). Terminas *kuršininkai* turi daug reikšmių. Jos tarpusavyje susijusios, nors vartojamos skirtinguose kontekstuose. Bet kuris, žinantis, kad jo tėvai ir protėviai yra kilę iš kuršių, gali laikyti save kuršiu (juk taip save vadina tūlas Skuodo ar Kretingos žemaitis), nors jau daugiau kaip 600 metų jis – žemaitis, o dar kiek metų lietuvis? Kuršininkai kilę iš Kuršo, taigi ir šventojiškiai, ir Prūsijos kuršininkai yra iš ten pat. Tačiau šventojiškiai visada buvo Kuržemės dalis (Lietuvos ir Latvijos siena nustatyta tik 1921 m.), jie mokėsi rašto latviškai, giedojo iš tų pačių giesmynų kaip visi latvių liuteronai, skaitė latviškus laikraščius ir knygas – jie dalyvavo kuriant latvių tautą ir puoselėja latvių papročius. Šventosios latvių tarmė yra latvių kalbos arealo dalis, dialektas atskirtas valstybinės sienos nuo latviškosios Kuržemės (panašiai kaip Punsko lietuvių tarmės). Šventojiškiai niekada nenutraukė kalbinių, kultūrinių ar giminių ryšių su Latvija. Taigi jie yra latviai.

Prūsijos kuršininkai į Prūsiją atkeliavo ne vienu metu. Šie procesai prasidėjo po Melno taikos, per kelis šimtmečius Prūsiją pasiekdavo vis naujos migracijos bangos, kol Kuršo palikuonys pasklido visame pamaryje, ir ne tik. Kalbiniai duomenys rodo, kad naujakuriai apsigyveno kaimuose palei Prūsijos ir LDK sieną (kiek gausiau apie Gargždus, Dvilus, Pėžaičius), tačiau ten gana greitai ištirpo tarp stipresnių lietuvių, tad sulietuvėjo. Į šiaurę nuo Klaipėdos įsikūrusiuose žvejų kaimuose (Vitėje, Melnragėje, Karklėje) kuršininkų kalbą buvo galima girdėti dar iki Pirmojo pasaulinio karo. Bet ir čia vieni sulietuvėjo, kiti suvokietėjo. Jau Adalbertas Bezenbergeris spėjo, o mano duomenys patvirtino, kad šiuose žvejų kaimuose dominavo vėliau iš Kuržemės atsikėlusią naujakurių kalbą, artimesnę latvių literatūrinei kalbai ir pietiniams Kuržemės dialektams. Ji skyrėsi nuo tos, kuria kalbėjo nerijos kuršininkai. Tad jeigu būtume turėję galimybę užfiksuoti kuršininko iš Rasytės kalbą, išgirstume nemažai skirtumų. Pastarųjų kalba buvo artimesnė lyviškosios latvių tarmės šnektoms. Todėl šventojiškių kalbą vadinu latvių šnektą, o kuršininkus skirčiau į dvi grupes – klaipėdiškius ir nerijiškius (arba kopininkus, kaip jie patys save vadino).

Kuršininkų kalba iki šiol buvo laikoma viena iš latvių kalbos tarmių. Ja nuo XV a. kalbėjo atvykėliai iš Kuršo. Jūs mūsų aptariamai kalbai esate linkusi suteikti ne tarmės, o kalbos statusą. Kaip tai paaiškintumėte?

XV a. vienos latvių kalbos, apimančios visą teritoriją, dar nebuvo. Ji tik kūrėsi iš buvusių baltų kalbų dialektų, o labiausiai prie jų suartėjimo prisidėjo parapijų steigimas, bendro rašto sukūrimas ir baltų žemių administravimas, nubrėžiantis žmonių migravimo kryptis, etninę regionų sudėtį. Visa tai, kartu su buvusių kalbų palikimu, darė didelę įtaką dialektų ribų susiformavimui. Pirmieji kolonistai į neriją XV–XVI a. atsikėlė iš įvairių Kuršo vietų, jie kalbėjo skirtingomis tarmėmis, kurios, tikėtina, turėjo dar daug senosios

Kol kas istorikai nėra iki galo ištyrę migracijos iš Kuršo priežasčių ir mastų. Pagal jų ir kalbininkų duomenis sudarytas žemėlapis rodo Kuršių nerijos gyventojų migracijos kryptis XV–XVIII a. Mažasis žemėlapis atskleidžia iki XX a. vidurio vykusią nuolatinę gyventojų migraciją ir tarp abiejų Kuršių marių krantų

kuršių kalbos, paveiktos lyvių fonetikos, ypatumų. Tačiau vėliau į mūsų kraštus kėlėsi vis „latviškesni“ Kuršo gyventojai, jie kūrė šeimas su jau anksčiau apsigyvenusiais kuršių ir prūsų palikuonimis, lietuviais ir vokiečiais. Nors Kurše XVI a. prasidėjo rašto sklaida, žemesniųjų sluoksnių ji dar nebuvo pasiekusi, taigi naujakuriai atvyko nemokėdami rašyti gimtąja kalba.

Kodėl kuršininkų kalbą laikau ne tarme, o kalba (tiksliau – geolektu)? Todėl, kad ji buvo visiškai izoliuota nuo visų pačioje Latvijoje kalbą ir jos tarmes veikusių procesų. Tai buvo Prūsijos mažumų kalba, skirtinga nuo lietuvių ir nuo vokiečių, taigi Prūsijoje tai buvo ne tarmė, o kalba. Antra, ji nebuvo nė vienos latvių kalbos tarmės teritorinis tęsinys, t. y. ji suformavo iš skirtingų Kuršo tarmių ir toliau gyveno savarankišką gyvenimą. Trečia, ji tiko

visiems gana uždarnos etninės bendruomenės poreikiams: komunikacijai, verslui, etninei kultūrai, savimonei, taigi atliko daugelį kalbai būdingų funkcijų. Kuršininkų kalba atsinešė vakarinių latvių kalbos dialektų pagrindus, bet toliau ji gyvavo iš vidinių išteklių, pasipildydama iš lietuvių ir vokiečių kalbų perimtomis inovacijomis. O kaip atsiranda naujos kalbos? Pabandykime įsivaizduoti, kaip kokiame nors miestelyje už Atlanto skambėtų kalba bendruomenės, kurią sudaro išeiviai iš Plungės, Rokiškio, Varėnos ir Šilalės. Jeigu bent tris šimtus metų jie nebūtų girdėję lietuvių bendrinės kalbos, nemokėtų lietuviškai skaityti, neklausytų radijo ir nepalaikytų jokio ryšio su tėvyne? Tikriausiai po trijų šimtų metų emigracijos ten rastume kalbą, kurią atpažintume kaip giminišką, bet jau gerokai nutolusią nuo savo prokalbės, su stipria vietinės kalbos priemaiša.

Žinoma, kad kuršininkų kalba per 500 jos gyvavimo metų niekada nebuvo tapusi rašto kalba. Nepaisant to, šiandien esama patikimų šios kalbos tyrinėjimo šaltinių. Prašyčiau plačiau apie tai papasakoti.

Taip, dėl kuršininkų Prūsijos valdžia nepersistengė. Ji jau patyrė nuostolių, rengdama katekizmą nykstančia prūsų kalba (kaip dabar sakyti, projektas nepasiteisino). Kuršininkų buvo per mažai, kad atsirastų juos aptarnaujančių kunigų, o specialiai juos rengti, steigti mokyklas, kuriose būtų mokoma šia kalba, kurti raštiją (juk reikėtų ne tik religinės literatūros, bet ir vadovėlių, žodynų) būtų kainavę labai brangiai. Matyt, valdžia matė, kad pamario kaimuose kuriasi mišrios šeimos, kad jos kažkaip susikalba, ir nusprendė kuršininkus katekizuoti lietuviškai, o kai kur, pavyzdžiui, pietinėje dalyje, – gal ir iš karto vokiškai (šį klausimą dar reikėtų ištirti). Taigi tekstai kuršininkų kalba buvo užrašyti įvairiais rašmenimis ir jie buvo skirtingo lygio – rašė, kas kaip išmanė. Mokslininkai stengėsi užrašydami kuo geriau atspindėti tarimą (t. y. rašė paprastesne ar sudėtingesne fonetine transkripcija), Bezenbergeris vartojo to meto latvių kalbos rašmenis, o patys kuršininkai rašė, kaip sugėbėjo: vokiškomis ir lietuviškomis raidėmis pramaišui, įterpdami ir latviškų. Nepaisant to, visi tekstai ir net pavieniai žodžiai tyrinėjant nykstančią kalbą yra svarbūs – kartais net nemokiškai užrašytas žodis gali užvesti ant kelio. Tačiau svarbiausi ir vertingiausi yra garso ir vaizdo įrašai. Laimė, spėjau nemažai įrašyti, kitus susirankiojau iš įvairių rinkėjų, vokiečių ir latvių kolegų. Jų vertė neįkainojama. Net jei nieko daugiau nespėčiau padaryti, jie išliks, nes yra saugomi keliose vietose (tiesa, keičiantis technologijoms, kažkas turės pasirūpinti juos atnaujinti). Juose skamba gyva kalba, ne vertimas, ne pavieniai žodžiai, o ištisi pasakojimai apie viską – nuo vaikystės iki modernių laikų. Man pasisekė užrašyti pateikėjus tuo metu, kai jie dar aktyviai vartojo kalbą, paskutinė buvo įrašyta Herta Detzkeit 2015 m. Ypač svarbūs jų dialogai, kai žmonės laisvai kalbasi tarpusavyje, vartoja įvairias formas, keičia intonacijas, juokauja.

Sunku pervertinti Jūsų su režisieriumi, operatoriumi, prodiuseriu Arvydu Barysu sukurtą dokumentinį filmą „Išbarstyti žodžiai“ (trukmė 50 min.). Jis suteikia galimybę pajusti autentišką kalbą, kuri, deja, miršta kartu su kiekvienu ja kalbėjusiu žmogumi. Sakykite, ar yra likęs nors vienas kuršiškai kalbantis žmogus pasaulyje? (Jei į šį sąrašą neįtrauksime Jūsų, taip pat kalbančios kuršiškai).

Atidarant parodą Dalia Kiseliūnaitė (languota suknele) su profesore Audrone Jakulienė (Kaukiene), pirmųjų mokslo darbų vadove, baltistikos studijų steigėja Klaipėdos universitete (1983 m.). Iš dešinės – Aloyzas Každailis, iš kairės – studijų laikų kolegė

Su nidiškiu Richardu Pietschu, dviejų kuršininkų kalbos žodynų ir etnografinės knygos „Fischerleben auf der Kurischen Nehrung“ („Kuršių nerijos žvejų gyvenimas“) autoriumi (2000 m.)

Tarp brolių Martino ir Wernerio Sakučių jų namuose Kristinehamne, Švedijoje (2004 m.)

Po pokalbio su kuršininke Herta Detzkeit (Paul) Vokietijoje (2015 m.)

Mano žiniomis, kalbančiųjų kuršininkų kalba jau nebėra. Turbūt atsirastų keletas žmonių, galinčių prisiminti pavienius žodžius, vieną kitą frazę. Arvydas Barysas pats nežinojo, kokią vertybę nufilmavo. Nuojauta jį du kartus vedė į Švediją paskui tris brolius Sakučius, kuriuos nugirdo atvykusius aplankyti tėviškės ir besikalbančius Nidoje. Supratęs, kad aptiko unikalų dalyką, nepraleido progos užfiksuoti, nors dar nežinojo, ką su šia medžiaga darys. Likimas mus suvedė, režisierius parodė, ką turi. Tada aš išverčiau

tekstus ir pasiūliau filmo siužetą, parašiau užkadrinį tekstą, sujungiantį atskirus epizodus (vertingiausius gabalus), o Arvydas gražiai sumontavo juos į vieną visumą. Stebėtina tai, kad filmas nenusibosta, nors didžiąją laiko dalį jame rodomi trys už stalo besikalbantys vyrai. Kai mokiausi režisūros, žinojau, kad sėdėti ir kalbėti taip, kad per porą minučių neatsibostum, yra sudėtingiausia užduotis. O čia – trys žvejai, ne kokie profesionalūs aktoriai!

Esate atkurtosios kuršininkų kalbos gaivinimo entuziastė. Juodkrantės Liudviko Rėzos kultūros centre Jūsų dėka buvo rengiami kuršininkų kalbos kursai. Kodėl ėmėtės šios švietėjiškos veiklos?

Paprašė, ir ėmiausi. Nieko per prievartą žmonėms neįgrūsi. Pamatę A. Baryso filmą, juodkrantiškai patys sugalvojo, kad jiems tokio dalyko reikia. O kai tos moteriškės [centro darbuotojos – *sud. past.*] imasi, tai ir padaro. Knebinėjome po pasakėlę, po tekstelį, po įrašo atkarpėlę, ir mačiau, kaip per kalbą atsiveria paslaptingas pasaulis, kaip žmonės jaučiasi, prisilietę prie autentikos. Dalykai, apie kuriuos kažkur skaitė, apie ką pusiau teisybę ar visiškai niekus buvo girdėję, dabar paliudyti pačių kuršininkų žvejų, jų moterų ir vaikų. Su detalėmis, humoru, lyrizmo priemaišomis. Tik gimtąja kalba žmogus gali atsiverti. Jokia išmokta kalba niekada tokio tikrumo nepasieksi.

Ar esama žodžių, kuriuos mes vartojame, nė nenumanydami, kad jie kuršininkų? Gal galėtumėte pateikti posakių ar tekstų, geriausiai reprezentuojančių Jūsų tyrinėjamą kalbą?

Tikriausiai visi vartojame Kuršių nerijos vietovardžius. Nors tarp jų esama ir vėlyvos lietuviškos autorinės kūrybos, bet didžioji dalis – kuršininkų kalbos kūriniai: pavyzdžiui, *Priedinė, Žirgų ragas, Parnidžio kopa, Vecekrugo kopa, Preila, Pervalka* ir kt. Kuršvaltės dalių ir žvejybos įrankių, vėjų, žuvų vardai dažniausiai taip pat yra kuršininkų kalbos žodžiai (beje, *kurėnas* nėra nei kuršininkų, nei lietuvininkų žvejų žodis, bet sovietmečio pramanas). O senosios kuršių kalbos žodžiai pasklidę daug plačiau – visoje vakarinėje Lietuvos dalyje. Per kuršius gavome ir lyvių kalbos žodžių, ir skandinaviskų germanizmų, tokių kaip *kadagys, laivas, burė, menkė*. „Tie bij puiki laiki, ka mes maģi berni mājās bijām“, – man patinka šis Frizo Roespelio sakiny. „Tai buvo puikūs laikai, kai mes maģi vaikai namuose buvom.“ Į žodį „mājas“ (namai) jie tiek daug įdeda...

Kuršių nerijoje ne vieną šimtmetį gyvavo trikalbystė. Kokią vietą šalia nerijos senbuvų kuršininkų, oficialiosios valstybinės vokiečių kalbos užėmė lietuvių kalba? Kiek šiame paribio kultūros lauke būta to vadinamojo lietuviško (ar lietuvininkų) dėmens? Ar kalbininkai gali pasakyti daugiau nei, tarkime, archeologai, istorikai?

Kiekvienas Jūsų klausimas yra tema disertacijai. Mokėti tris kalbas ir būti trikalbiam – skirtingi dalykai. Trikalbystės būta visame regione, bet tai netaikoma individui, nes daugia kalbis žmogus yra tas, kuris ne šiaip išmoksta keletą kalbų, o kalba dviem ar trimis kalbomis

kaip gimtosiomis, t. y. lengvai perjunginėja kodus. Nors mūsų karta neblogai mokėjo rusiškai, dvikalbiais save laikė tik mišrių šeimų vaikai. Tarpukariu dauguma nerijos mokyklose mokėsi lietuvių kalbos kaip privalomojo dalyko, bet namuose ja kalbėjo vos kelios šeimos Preiloje ir Pervalkoje. Įsiklausiau, kaip viename dokumentiniame filme lietuviškai kalba Mikas Engelynas – buvo girdimas ryškus akcentas, o jo gramatika tokia, tarsi verstų iš kitos kalbos. Taigi jis lietuvių kalbą išmoko vėliausiai. Aš jį laikyčiau dvikalbiu, laisvai kalbančiu kuršininkų ir vokiečių kalbomis.

Lietuviško dėmens Kuršių nerijos kultūroje yra daug. Jau minėjau, kad iki XX a. kuršininkai buvo mokomi melstis ir klausyti pamokslų lietuviškai, be to, tuokėsi su lietuviais iš kito kranto. Tie atsinešdavo ne tik kalbą, bet ir papročius, pradedant vestuvėmis, baigiant surinkimais. Archeologai gali surasti materialinių artefaktų, kurie liudytų daiktų migraciją iš lietuviškos kultūros, bet jie negali atsakyti į klausimą, ką žmonės galvojo (gali nebent spėlioti), kaip bendravo, t. y. jie nieko negali pasakyti apie kalbą (būtų gerai, kad patys ir nekurtų, o skaitytų, ką kalbininkai rašo). Istorikai remiasi rašytiniais ir sakytiniais šaltiniais, jie neišvengiamai susiduria su kalbos klausimais, nes tuos tekstus reikia perskaityti ir išversti, bet tam reikia išmanyti tekstologijos metodiką. Kiekvienas dirba savo darbą, ir jei jis profesionaliai padarytas, tai bus naudingas ir kitų sričių kolegoms. Mums, kalbininkams, svarbūs istorikų tyrinėjimai, kad nepaklystume kryžkelėje. Tarkime, kodėl keliaujant į Pilkupą reikėjo po drabužiais slėpti kiaulės kumpius („cūkas slaune“)? Arba kodėl mokytojas barė vaikus už tai, kad jie per pertraukas kalbasi „kuršiškai“? Ir atvirkščiai – kalbininkai gali užvesti ant kelio istorikus ir archeologus. Tarkime, ten, kur *Vecekrugo kopa*, turėjo būti karčema, kitaip kokia prasmė kalną vadinti „senąja karčema“?

Monografijos pratarinėje Jūs kalbate apie skaudų faktą: 2000 m. įrašant Kuršių neriją į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą kaip kultūrinio kraštovaizdžio vertybę, šios nominacijos tekste pristatant krašto autentiškumą, „nėra net užuominos apie regioninės kalbos ar dialekto svarbą, vertę ir būtinybę išsaugoti“. Kitaip sakant, kalba, dauge-lį šimtmečių buvusi etnokultūros paveldo kūrimo įrankis, liko už borto. Ką tai pasako apie mus?

Tai sako, kad žmonės, rengę dokumentaciją, nesuprato kalbos svarbos, o gal iš viso apie ją nieko nežinojo. Į mane niekas nesikreipė, nors jau ne vienerius metus dirbau šioje srityje ir skelbiau publikacijas. Panašų klausimą man dažnai užduoda tarptautinėse konferencijose: ką jūsų valstybė daro, siekdama bent mokslo ir kultūros reikmėms saugoti kuršininkų kalbą, jeigu jos nebeįmanoma išsaugoti bendruomenėse? Nežinau, ar daug kas pasikeistų, įtraukus į aprašą šį punktą? Ar būtų sudarytos geresnės sąlygos šios kalbos dokumentavimui ir tyrimui? Kiek tenka dalyvauti Jūsų minėto tarptautinio fondo veikloje, su panašiomis problemomis susiduria ir kitų valstybių tyrėjai, tik tos šalys dažniausiai yra „bananų valstybių“ sąrašė (fondas ir sukurtas tam, kad joms padėtų). Aš savo projektams finansavimo iš jo negaunu, nes mūsų valstybė pati pajėgi pasirūpinti savo kalbos tyrimais ir kultūra. O kaip ji tai daro – matome iš to, kad į tarptautinius renginius pristatyti savo mokslinius tyrimus turiu vykti už savo lėšas. Savaiame suprantama, kad iš tokių pavienių entuziastų veiklos didelio proveržio nėra ko tikėtis.

Norėčiau visuomenei priminti, kad Jūs vadovavote telkiant tarptautinę mokslininkų grupę, kurios darbo rezultatas – 2016 m. paskelbtas skaitmeninis Kuršių nerijos kalbos ir kultūros archyvas. Kam jis skirtas ir kaip galima būtų juo naudotis?

Archyvas sukurtas, jo internetinis adresas <http://nerija.ku.lt:8080/knka/>, tad naudotis juo gali kiekvienas. Žinoma, jį reikėtų nuolat papildyti, turėti lėšų administravimui, o projektas baigėsi. Lyg ir nebūtų pernelyg didelė prabanga mokėti atlyginimą žmogui, kuris tai valdytų, kai pagrindai jau padėti, tereikia tik geros valios. Tačiau nuo to laiko pasidariau alergiška žodžiui „projektas“. Jei mokslininkas užsiims vadyba, mokslui laiko nebeliks. Užversti mokslininką biurokratija – tai tas pats, kas šaudyti į žvirblius iš patrankų.

Tik saujelei žmonių žinoma, kad esate ir Nidos evangelikų liuteronų parapijos vargouninkė. Įteikiant Jums Rėzos premiją, ilgametis nidiškių kunigas Liudvikas Fetingis įvardijo dar vieną didžiulį Jūsų nuopelną: buvote viena iš pagrindinių talkininkių rengiant istorinį evangelikų liuteronų giesmyną. Darbas, anot kunigo Liudviko Fetingio, užtruko net 15 metų. Vėliau buvo įrašyta evangeliškių giesmių plokštelė „Giedok, tu mano siela“.

Saujelė Neringos liuteronų žino, nes jiems ir tarnauju. O kas dar turėtų žinoti? Kad rengiau giesmyną, nėra paslaptis – tai parašyta antraštiniame puslapyje. Taip, daug laiko jis užėmė, įgijau daug patirties, daug išmokau. Ir kalbos dalykų, ir doktrinos, ir liuteronų bendruomenę pažinau iš arčiau. Puiku, kad giesmynas sėkmingai atlieka savo paskirtį, o kai pasens, kas nors išleis naują. Plokštelę įrašėme su vaikų folkloro ansambliu „Vorusnėlė“, kuriam vadovavau 30 metų, ir bažnyčios jaunimo choro grupę. Joje yra tradicinės, dažniausiai giedamos lietuvių liuteronų giesmės, ypač akcentavome tas, kurios turi lietuviškas (dažniausiai liaudies) melodijas.

Minint „Vorusnėlės“ 20-metį Klaipėdoje (2009 m.). Ansamblio vadovė Dalia Kiseliūnaitė – centre tarp jaunųjų dainininkių

Ypatinga proga, įteikiant
Martyno Liudviko Rėzos
premiją, D. Kiseliūnaitė
vilkėjo Mažosios Lietuvos
tautiniu kostiumu
Vytauto Petriko nuotrauka

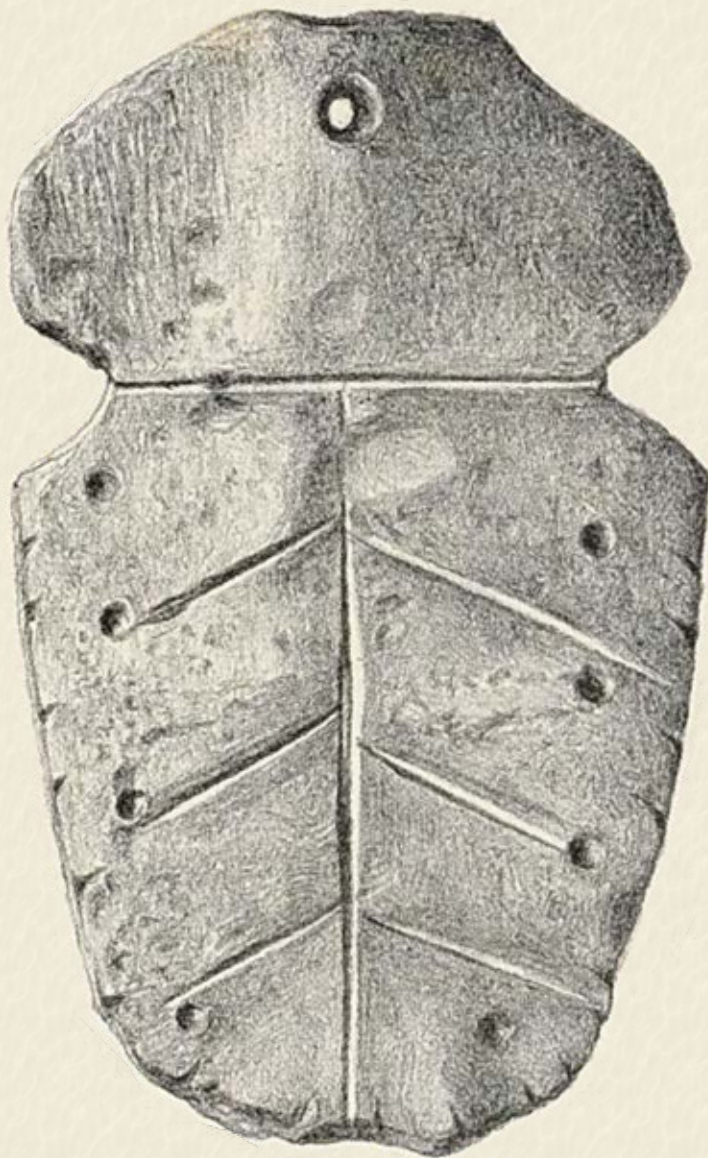
Nominuota Martyno Liudviko Rėzos premijai prisipažinote, kad Rėza jums visada buvo kelrodis.

Ir Rėza, ir kiti to meto šviesuoliai mus moko neklaidžioti, nešvaistyti laiko, nerodyti pirštais į aplinkinius, kad kažkas kitas darytų. Tai buvo neeilinio išsilavinimo, plačios erudicijos ir giliai įsisąmonintos pareigos žmonės.

Pabaigoje norėčiau paklausti, kaip moksliniai tyrinėjimai keitė Jūsų pačios santykį su Kuršių nerija? Ar teko koreguoti savo supratimą?

Nežinau, ar gilinimąsi galima vadinti koregavimu. Domėjausi ir išsiaiškinau daug dalykų, kurie buvo nutylėti, nepastebėti, sunkiai prieinami. Priklausau nedidelei grupei žmonių, kuriems Kuršių nerija yra darbo vieta. Į mokslą einama be išankstinių nuostatų: tiesos paieškos svarbesnės nei pageidavimai, kad būtų taip, kaip noriu. Labai erzina Kuršių nerijos savinimasis, nesvarbu, kas tai daro – lietuviai, vokiečiai, latviai, rusai... Literatūroje ji apdainuota dvasingai nusiteikusio poilsiautojo lūpomis. Tai gerai, tam ir yra literatūra, bet to nepakanka. Taigi bandau užpildyti bent vieną spragą.

Jei į kalbą žiūrėtume kaip į dvasinę vertę (A. J. Greimo terminas), turbūt ji pasakytų apie supantį pasaulį kur kas daugiau. Šiuo požiūriu ypač įdomi prof. dr. Dalios Kiseliūnaitės publikacija „Poilsiautojų ir šeiminių santykiai kuršininkų akimis“ skelbiama šioje „Dorėje“ – skaitykite p. 86.

„Antrojo pasaulinio karo pabaigoje pražuvus beveik visam Juodkrantės lobiui, jo vos kelių fragmentų išsaugojimo istorija yra svarbi Lietuvos pajūrio kultūros paveldo dalis.“
Nijolė Strakauskaitė

R. Klebso knygoje „Der Bernsteinschmuck der Steinzeit...“ (1882) tarp daugelio kitų akmens amžiaus apdirbto gintaro pavyzdžių buvo nupieštas ir skydo formos pakabukas

ATMINTIS

GINTARAS IR JUODKRANTĖS ISTORIJOS LOBIAI

Nijolė Strakauskaitė

Gintaro gavybos įmonės „Stantien & Becker“ veiklos 165 metų sukakčiai paminėti Kuršių nerijos istorijos muziejuje šių metų rugsėjo 19 – lapkričio 29 dienomis veikė didelio susidomėjimo sulaukusi paroda „Gintaras iš gelmių“, kuri atkeliavo iš LNDM Palangos gintaro muziejaus parodinių erdvių. Parodos patrauklumo kodą atskleidė viena iš parodos kuratorių dr. Sigita Bagužaitė-Talačkienė – tai tarpdisciplininis projektas, jungiantis istoriją, archeologiją ir šiuolaikinę meninę raišką. Neabejotinai parodos sėkmės veiksnys – parodos partneriai Vokietijos gintaro muziejus (*Deutsches Bernsteinmuseum*), Neringos muziejai, Lietuvos jūrų muziejus. Neringos muziejų direktorė dr. Lina Motuzienė, kalbėdama parodos atidaryme, pabrėžė, jog noriai priėmė pasiūlymą dalyvauti projekte, kuris neabejotinai reikšmingas aktualizuojant giliuosius Baltijos pajūrio ir Kuršių nerijos istorijos kodus. Prieš pusantro šimto metų iš Kuršių marių dugno buvo iškasti ne tik įspūdingi kiekiai gintaro, bet ir prasidėjo gintaro radinių eksponavimo muziejuose tradicija, kurią perėmęs Kuršių nerijos istorijos muziejus gali pakviesti visus, norinčius prie šios tradicijos prisiliesti.

Atidarant parodą „Gintaras iš gelmių“ Kuršių nerijos istorijos muziejuje – istorikės N. Strakauskaitės (dešinėje) paskaita. Aivaro Motuzo nuotrauka

Atradimai ir praradimai

„Lobis“, kalbant apie gintaro gavybos istoriją Juodkrantėje, tinka keliomis prasmėmis: įmonei „Stantien & Becker“ 1862 m. pradėjus intensyviai kasti gintarą Kuršių mariose, šiek tiek šiauriau Juodkrantės, buvo randama ir akmens amžiaus apdirbto gintaro artefaktų, iš kurių sudaryta kolekcija vėliau įgavo Juodkrantės lobių (*Schwarzorter Schatz*) pavadinimą. Be to, Antrojo pasaulinio karo pabaigoje pražuvus beveik visam Juodkrantės lobiui, jo vos kelių fragmentų išsaugojimo istorija yra svarbi Lietuvos pajūrio kultūros paveldo dalis.

Dalis apdirbto akmens amžiaus gintaro dirbinių, iškastų iš Kuršių marių dugno ties Juodkrante, buvo prarasta dar nepradėjus komplektuoti rinkinio, kuris vadintas Juodkrantės lobiu. Apie tai sužinome iš geologo Richardo Klebsio 1882 m. išleistos knygos „Der Bernsteinschmuck der Steinzeit von der Baggerei bei Schwarzort und anderen Lokalitäten Preussens aus den Sammlungen der Firma *Stantien & Becker* und der *Physik.-ökonom. Gesellschaft*“ (Akmens amžiaus gintaro papuošalai, iškasti prie Juodkrantės ir kitose Prūsijos vietovėse, iš įmonės „Stantien & Becker“ ir Gamtos-ekonomijos draugijos rinkinių). Ilgas knygos pavadinimas liudija, jog R. Klebsas disponavo dviem dideliais akmens amžiaus gintaro dirbinių rinkiniais, kurie tuomet buvo Karaliaučiuje: mokslines žinias ekonomikos ir gamtos mokslų srityje Rytų Prūsijoje skleidusios Gamtos-ekonomijos draugijos (*Physikalische-ökonomische Gesellschaft*) rinkiniu, bet pirmiausia jis rėmėsi įmonės „Stantien & Becker“ sukaupta akmens amžiaus gintaro dirbinių kolekcija, kurią pats formavo nuo 1874 m., tapęs šios įmonės moksliniu konsultantu.

Apie Juodkrantės lobių atsiradimo aplinkybes R. Klebsas rašė, kad seniausi akmens amžiaus gintaro dirbiniai, apie kuriuos žinome, buvo surasti dar pirmajame įmonės „Stantien & Becker“ veiklos dešimtmetyje, juos sukaupė įmonėje dirbęs inžinierius Schmidtas. Jis, anot R. Klebsio, savo įpėdiniui įmonės valdytojui Glaubicui 1867 m. parodė surinktą kolekciją, kuri, deja, kaip ir dalis dar anksčiau rastų dirbinių, buvo prarasta išdalijant juos įmonę gausiai lankiusiems svečiams ar dažnai į įmonę atvykdavusiems valdininkams kaip dovanos, taigi, pasak R. Klebsio, šios vertybės, tikrąja to žodžio reikšme, buvo iššvaistytos (*verschleudert*). R. Klebsas pažymėjo, kad nėra abejonių, jog dalis dirbinių pakliuvo į kolekcininkų rankas, pasklisdami po pasaulį. Jis pateikia pavyzdį, kad „puiki kolekcija“ buvo pono Regallo rankose Niujorke, ir R. Klebsui ji nebuvo prieinama rašant minėtą knygą.

Faktą, kad gintaro gavybos įmonę aplankyti troško daugelis Juodkrantės svečių, patvirtina žurnalisto Otto Glagau knyga „Lietuva ir lietuviai“ (1869), kurioje yra visas skyrius apie įmonės „Stantien & Becker“ veiklą iškalbingu pavadinimu „Kalifornija“. O. Glagau čia lankėsi 1867 m., lydimas vietos kunigo. Iškalbingi, rašant apie Juodkrantės istoriją, ir skyrelio pradžioje O. Glagau išskirti reikšminiai žodžiai: „Kaip tampama milijonieriumi“ – tai apie M. Beckerį; „Gintaro kolonijoje“ – Juodkrantės šiaurinėse priegose atsirado nauja gyvenvietės dalis; „Marių iliuminacijos“ – įspūdinga didelio industrinio objekto vizualinė pusė žvejų kaime. Turint mintyje, kad pradžioje O. Glagau tekstai buvo spausdinami keliuose Berlyno laikraščiuose, tai buvo labai vertinga reklama vietovei Juodkrantės kurorto užuomazgose. Dar vienas O. Glagau „raktas“ – „Prieistoriniai menininkai“ – mus grąžina prie Juodkrantės lobių, t. y. akmens amžiaus žmonių, kūrusių meno dirbinius iš gintaro prieš maždaug 5 tūkstančius metų.

Parodos „vinis“ – skydo formos kabutis iš Juodkrantės lobio, laikytas dingusiu; neolitas, 3500–1800 m. pr. Kr. Gintaras, 10,3 x 6,5 cm. Vokietijos gintaro muziejus, Valstybinės Karaliaučiaus gintaro manufaktūros rinkinys

„1862 m. pradėjus intensyviai kasti gintarą Kuršių mariose šiek tiek šiauriau Juodkrantės, buvo randama ir akmens amžiaus apdirbto gintaro artefaktų, iš kurių sudaryta kolekcija vėliau įgavo Juodkrantės lobio (*Schwarzortter Schatz*) pavadinimą.“ Nijolė Strakauskaitė

Verslas ir mokslo korifėjai

R. Klebsas pabrėžė, kad lemiamą reikšmę išsaugant akmens amžiaus gintaro dirbinius turėjo Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Gottliebo Berendto apsilankymas įmonėje „Stantien & Becker“ 1866 m. vasarą. Jis atkreipė įmonės vadovų dėmesį į gintaro gavybos procese randamus didelę vertę mokslui turinčius apdirbto gintaro radinius ir būtinybę juos perduoti Gamtos-ekonomijos draugijai Karaliaučiuje. Į šią nuomonę buvo įsiklausyta. Neabejotina, jog profesoriaus G. Berendto ir archeologo Otto Tischlerio nuomonė buvo svarbi R. Klebsui, priimant sprendimą tapti įmonės „Stantien & Becker“ konsultantu. Beje, visi trys čia paminėti asmenys priklausė Gamtos-ekonomijos draugijai, o O. Tischleris buvo vienas iš penkių šios draugijos valdybos narių nuo 1871 metų. Be to, draugija jau iki 1866 m. turėjo sukaupusi didelę gintaro kolekciją. Visa tai ir lėmė, kad įmonėje „Stantien & Becker“ pradėta formuoti sava akmens amžiaus gintaro dirbinių ar šiaip išskirtinės formos, spalvos gintaro, ypač su inkliuzais, kolekcija. 1882 m. R. Klebsas rašė, kad tik per paskutinius trejus metus nusistovėjo gera praktika, kai beveik visi apdirbto gintaro dirbiniai, iškasti Kuršių mariose ties Juodkrante, patenka į išmanančių žmonių rankas. Taigi, po daugelio praradimų, kalbant apie unikalius akmens amžiaus radinius, praėjus dviem dešimtmečiams nuo įmonės „Stantien & Becker“ veiklos pradžios, komercinės veiklos lauke susiformavo tinkamas požiūris į šį unikalų kultūros paveldą.

Įmonės „Stantien & Becker“ uosto ir pastatų vaizdas

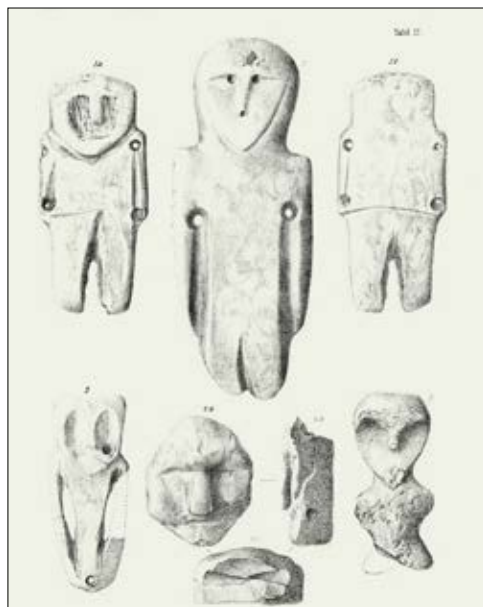
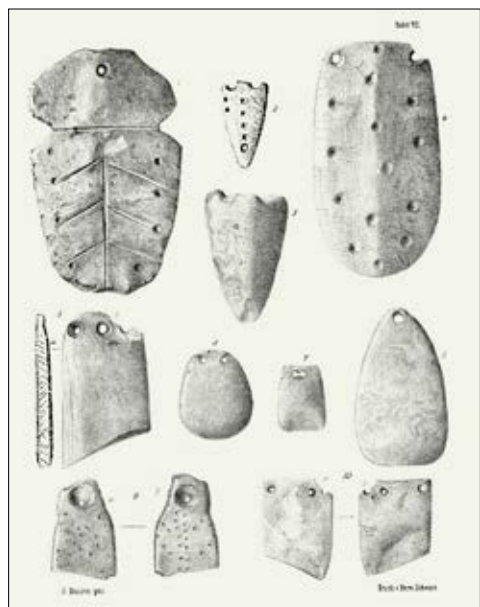
Beje, R. Klebsas savo knygoje apie akmens amžiaus radinius prie Juodkrantės nevartojo termino *lobis*, o rašė *radiniai* (*Schwarzorter Funde*), *daiktai* (*Schwarzorter Gegenstände*), *gabalai* (*Schwarzorter Stücke*). Pastarasis terminas R. Klebso vartotas dažniausiai, nors minėtos knygos pavadinime jis pasirinko terminą *akmens amžiaus gintaro papuošalai* (*Bernsteinschmuck der Steinzeit*). Terminas *Juodkrantės lobis* (*Schwarzorter Schatz*) greičiausiai buvo rinkodaros rezultatas, kai įmonė „Stantien & Becker“ organizavo įdomių iškasto gintaro Kuršių mariose ties Juodkrante radinių parodas Europos ir JAV didmiesčiuose: Paryžiuje, Londone, St. Peterburge, Čikagoje, St. Louise. Tikėtina, jog terminas *Schwarzorter Schatz* išpopuliarėjo, kai įmonė jau nebeveikė ir apie Karaliaučiuje sukaupią unikalią gintaro radinių kolekciją buvo daug rašoma populiariojoje spaudoje ir mokslo leidiniuose.

R. Klebsas, rašydamas apie Juodkrantės lobį, pažymėjo, kad nedidelė šių radinių dalis buvo iškasta ne iš Kuršių marių dugno, o surasta archeologinių ekspedicijų metu sausumoje. O. Tischleris, ne kartą XIX a. 8-ajame dešimtmetyje kasinėjęs Kuršių nerijoje, šiauriau Juodkrantės rado kelias apdirbtą gintaro figūreles, bet jos buvo labai blogos būklės. Tą patį, anot R. Klebso, paliudijo ir akmens amžiaus gintaro radiniai, kurie jam atiteko iš mirusio kažkokio Sperberio kolekcijos, o surasti jie buvo paties Sperberio prie Juodkrantės kopose, už Avino kalno, prie užpustytų senųjų Naglių, kur kadaise buvo akmens amžiaus gyvenvietė. Beje, R. Klebsas pridūrė, jog Sperberis buvo „ilgametis Juodkrantės kurorto svečias“ ir kolekcininkas. Taigi, R. Klebsas paliudijo, jog daugiau nei keturis tūkstančius metų marių dugne išgulėję apdirbtą gintaro dirbiniai buvo geriau išsilaikę nei tie, kurie buvo iškasti pačiame pusiasalyje.

Vis dėlto R. Klebsas pabrėžė, jog itin svarbų vaidmenį Juodkrantės lobio atžvilgiu suvaidino Karaliaučiaus universiteto profesorius Gottliebas Berendtas. Kaip minėta, jis lankėsi įmonėje „Stantien & Becker“ 1866 m. ir savo įspūdžius apie visoje Rytų Prūsijoje išgarsėjusį industrinį objektą aprašė Karaliaučiuje leistame Draugijos senovei tirti „Prūsija“ (*Altertumsgesellschaft Prussia*) leidinyje „Altpreussische Monatsschrift“ (1867). Be visų kitų įdomių įspūdžių, patirtų įmonėje „Stantien & Becker“, G. Berendtas net du lapus paskyrė temai apdirbtą gintaro, kurio, jo žodžiais, visoje iškasmamoje gintaro masėje pasitaikydavo ne taip jau retai („*das vereinzelte aber verhältnißmäßig nicht seltene Vorkommen schon von Menschenhand bearbeiteten Bernsteine zwischen den übrigen Mengen desselben*“). G. Berendtas išskyrė tris tokio apdirbtą gintaro radinių tipus: paprasčiausi gintaro gabalėliai su išgręžta skylute virvelei įverti, kita grupė – plokšti sagos formos dirbiniai, kurie galėjo būti nešiojami kaip karoliai, ir trečia grupė – cilindro formos apdirbtas gintaras, pragręžtas išilgai. Pastarieji, G. Berendto nuomone, buvo nebaigti dirbiniai, bet ypač jo dėmesį patraukė kad ir ne dažnai pasitaikantys egzemplioriai – žmonių figūras primenantys apdirbtą gintaro radiniai, kuriuos G. Berendtas įvardijo *Götzenbilder* (stabų atvaizdai). Vienos tokios figūrėlės ilgis buvo 3,5 colio, t. y. beveik 9 cm. Taigi, praėjus vos penkeriems metams nuo įmonės veiklos pradžios Juodkrantėje, jau kilo susidomėjimas apdirbtą gintaro dirbiniais, daugiausia mokslo žmonių dėka.

Richardo Klebs knygoje (kairėje – antraštinis lapas) – akmens amžiaus gintaro dirbinių aprašymai su piešiniais, supažindinantys su didžiąja dalimi karo audrose pradingusio neįkainojamo rinkinio (piešinių fragmentai)

**Kabutis, akmens amžius,
gintaras, 5,7 x 3,6 x 0,7 cm.
Lietuvos nacionalinis dailės
muziejus**

„Tai, kad Kuršių marių dugnas toli gražu nėra visiškai ištirtas ir gali slėpti netikėčiausių atradimų, liudija LNDM Palangos gintaro muziejaus rinkinį papildę išskirtiniai archeologiniai radiniai, kurie pagal apdirbimą ir formas skiriami neabejotinai akmens amžiaus gintaro dirbiniais. Tai vienas netaisyklingos trikampio formos kabutis, atsitiktinai rastas išplautas pajūrio ruože 14 km nuo Smiltynės 1997 m. Kiti, laivelio pavidalo saga, netaisyklingo trikampio formos kabutis ir nulūžusio ovalo formos kabutis, rasti kasant Kuršių marių dugną 1982 m., kai buvo statoma Tarptautinė jūrų perkėla, vadinamasis „Mukranas“ (šiose krantinėse anksčiau aptarnauti keltai, plukdantys krovinius ir keleivius į Mukrano uostą Riugeno saloje Vokietijoje). LNDM Palangos gintaro muziejui perduoti du skirtingų formų kabučiai ir viena pailga stambi saga, visi rasti iškastame Kuršių marių dugno grunte, kur prieš gerą šimtmetį kasimo darbus atliko „Stantien und Becker“ kompanija.“ Sigita Bagužaitė-Talačkienė (iš „Gintaras iš gelmių“, parodos katalogas)

**Lėšio formos saga, akmens amžius,
gintaras, 4,7 x 3,6 x 0,4 cm.
Lietuvos nacionalinis dailės muziejus**

Kabutis, akmens amžius,
gintaras, 2,2 x 1,7 x 1,0 cm.
Lietuvos nacionalinis dailės
muziejus

Kabučio fragmentas,
akmens amžius, gintaras,
1,6 x 1,5 x 0,4 cm.
Lietuvos nacionalinis
dailės muziejus

Įmonės savininkai ir muziejiniai lobiai

G. Berendtas, O. Tischleris, R. Klebsas buvo žmonės „iš išorės“, taigi be pačių įmonės „Stantien & Becker“ savininkų geros valios Juodkrantės loby tikrai nebūtų buvę. Šiuo atveju galima konstatuoti labai sėkmingą mokslo ir verslo atstovų aljansą, kuris įgalino atsirasti ne tik Juodkrantės loby, bet ir unikalių gintaro rinkinį. Šis gintaro rinkinys buvo surinktas ir į istoriją įėjo Karaliaučiaus gintaro rinkinio pavadinimu (*Königsberger Bernsteinsammlung*), jį iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos sudarė beveik 100 000 įvairaus gintaro pavyzdžių. Tai buvo didžiausias ir vertingiausias pasaulyje gintaro rinkinys. Šiame rinkinyje būta labai daug gintaro, iškasto Kuršių mariose ties Juodkrante. Dažnai tai buvo būtent įmonės „Stantien & Becker“ savininkų Moritzo Beckerio ir Isidoriaus Cohno Gamtos-ekonomijos draugijai padovanoti išskirtinės formos gintaro gabalai arba gintarai su inkluzais, taip pat apdirbto akmens amžiaus gintaro egzemplioriai. Apie tai dažnai buvo kalbama minėtos draugijos posėdžiuose, reiškiant padėką mecenatams už gintaro dovanas iš Juodkrantės (*Schwarzort*). 1869 m. gruodžio 30 d. posėdyje draugijos pirminkas dr. Paulius Schiefferdeckeris dėkojo visiems donatoriams, bet ypač M. Beckeriui, už gausias dovanas ir geranoriškumą, įsileidžiant į gintaro saugyklas visus besidominčiuosius (*Schriften Physikalisch-ökonomischen Gesellschaft*, 1869, T. 10, S. 25). Jau tuomet Gamtos-ekonomijos draugija turėjo sukaupusi 13 070 gintaro pavyzdžių kolekciją. Minėtame draugijos leidinyje 1868 m. rašoma, kad šioje kolekcijoje tuomet būta 110 apdirbto gintaro radinių, iškastų iš marių dugno ties Juodkrante. Įmonės „Stantien & Becker“ vadovų įsiklausymą į mokslininkų patarimus išsaugoti reikšmingą kultūros paveldą – išskirtinius gintaro artefaktus – liudija ne tik gausios gintaro radinių dovanos Gamtos-ekonomijos draugijai, bet ir M. Beckerio ir I. Cohno priklausymas šiai draugijai: nuo 1870 m. jų pavardės aptinkamos draugijos narių sąrašuose (šie sąrašai buvo spausdinami kiekvieno naujo draugijos leidinio numerio pradžioje). Verta pažymėti, jog M. Beckeris nebuvo baigęs jokių specialių mokslų, galima sakyti, savamokslis verslo srityje, bet, akivaizdu, jis gebėjo girdėti kompetentingų žmonių nuomonę, o kalbant apie įmonės gintaro kolekcijos formavimą, jis paisė mokslo žmonių nuomonės.

Gintaro radinių, taip pat ir apdirbto akmens amžiaus gintaro pavyzdžių iš Juodkrantės, kaupimas pačios įmonės įkurtame muziejuje taip pat liudija jos savininkų ambicijas prisidėti prie kultūros paveldo išsaugojimo. Be abejo, formuojant įmonės „Stantien & Becker“ muziejų, „pagrindinis veikėjas“ buvo R. Klebsas. 1889 m., kai įmonė veikė priešpaskutinį sezoną Juodkrantėje (1890 m. lapkričio 30 d. įmonės „Stantien & Becker“ kontraktas su valstybe nutrūko), R. Klebsas išleido šios įmonės gintaro muziejaus katalogą, kuriame buvo įrašyti 26 000 inventoriaus numerių: tarp jų būta daug gintaro pavyzdžių, iškastų Kuršių mariose ties Juodkrante. Įmonės „Stantien & Becker“ gintaro muziejus, kuris dar buvo vadinamas ir M. Beckerio gintaro muziejumi, 1899 m. buvo įkurdintas Karaliaučiuje, Bahnhofstrasse, Erdviame įmonės pastate. Likimo ironija, bet tais pačiais metais M. Beckeris pardavė įmonę valstybei. Gintaro muziejus atiteko Švietimo ir kultūros reikalų ministerijai (*Kulturministerium*), padalijus kolekciją į dvi dalis – mokslinę, kuri atiteko Karaliaučiaus universitetui, ir techninę (įvairūs įrenginiai ir pan.), kurią kartu su visu įmonės turtu perėmė valstybinė institucija *Königliche Bernsteinwerk* (August Ambrossat. Die Provinz Ostpreussen, 1912).

Nuo 1906 m. Karaliaučiaus gintaro rinkinys pasipildė ir didele bei vertinga Gamtos-ekonomijos draugijos kolekcija ir įsikūrė draugijai priklausiusiame pastate miesto centre Lange Reihe 4. R. Klebsas taip pat sukaupė įspūdingą asmeninę gintaro kolekciją, kurioje buvo ir dalis gintaro iš Juodkrantės pavyzdžių. Būtent R. Klebso, kuris mirė 1911 m., kolekcijos dalį 1926 m. įsigijęs Karaliaučiaus Alberto universitetas turėjo jau apie 100 000 vietų unikaliausią pasaulyje gintaro rinkinį, kuriame būta apie 400 akmens amžiaus dirbinių, – rašoma parodos kataloge „Gintaras iš gelmių“. Šiame kontekste ir turime matyti Juodkrantės lobio kontūrus ir jo svarbą.

Gelbėjimo ir paieškų „labirintas“

„Lobių“ paieškos paprastai asocijuojasi su sudėtingais vertingų senienų paieškos keliais ir nuotykiais. Ne išimtis ir Juodkrantės lobio likimas po to, kai, artėjant frontui 1944 m. rudenį, Karaliaučiaus universitetui priklausiusiame Geologijos ir paleontologijos instituto pastate adresu Lange Reihe 4, šio instituto direktoriaus geologo, profesoriaus Karlo Andree nurodymu, į tris dėžes buvo supakuota vertingiausia gintaro kolekcijos dalis: žinoma, jog tose dėžėse atsidūrė ir Juodkrantės lobis. Kurjeris dėžes išvežė į Getingeno (*Göttingen*) universitetą, su kuriuo Karaliaučiaus universitetą siejo seni partnerystės ryšiai. Beje, tas pats K. Andree parašė didžiąją dalį teksto vadovui „Die Kurische Nehrung Europas Sandwüste“ (Kuršių nerija – Europos smėlio dykuma), kurį 1932 m. išleido garsioji „Gräfe und Unzer“ leidykla Karaliaučiuje. K. Andree „siuntinys“ su vertingais gintaro eksponatais sėkmingai pasiekė Getinganą: dėžės buvo paslėptos miesto apylinkėse giliai po žeme, senoje Volprieauseno šachtoje, kur buvo sudėta ir daug kitų kultūros vertybių. Daugelis tų vertybių iškart po karo pražuvo per sprogimus šachtoje ir vėlesnį užtvindymą, bet po šių katastrofų išliko dvi dėžės, kurias išsiuntė iš Karaliaučiaus K. Andree. Šias dėžes K. Andree vėl pamatė tik 1949 m. ir suprato, kad dalis gintaro jau buvo dingusi, bet, norint atgauti iš sąjungininkų anglų likusius eksponatus iš tų dėžių, reikėjo įrodymų, todėl K. Andree praleido daug laiko archyvuose, kol aptiko protokolą, liudijusį jam patikėtą užduotį išvežti iš Karaliaučiaus unikalius gintaro eksponatus. Getingeno Jurgio Augusto universiteto Geologijos ir mineralogijos institute bei muziejuje šių dėžių turinys su gintaro vertybėmis atsirado tik 1958 metais. Čia esama 18 dirbinių, kurie, tikėtina, priklausė Juodkrantės lobiui, iš jų penkis (tarp jų yra trys žmonių figūrėlės) R. Klebsas aprašė su piešiniais šio straipsnio pradžioje minėtoje knygoje.

Beje, kai tai, kas liko po karo audrų iš Karaliaučiaus gintaro rinkinio su Juodkrantės lobiu, atsidūrė patikimoje vietoje Getingeno universitete, iškeliavo amžinybėn (1959) ir ištikimasis šio gintaro rinkinio saugotojas profesorius Karlas Andree, tarsi supratęs, kad jo misija įvykdyta. O Juodkrantės lobio „detektyvas“ dar nesibaigė. Tuo galime įsitikinti, nes nupieštas Karaliaučiaus gintaro rinkiniui priklausęs eksponatas išliko – Antrojo pasaulinio karo pabaigoje jis buvo eksponuojamas Turkijoje. Taigi, parodos lankytojai turėjo retą progą pamatyti dalelę to, kas sudarė Juodkrantės lobį – unikalių Baltijos pajūrio, bet visų pirma Kuršių nerijos, istorijos ir kultūros paveldo fenomeną.

VAIKŲ MIŠKO PAVILJONAS

Rasos Juškevičiūtės nuotrauka

„Patekus į Venecijos bienalę, tarptautinėje erdvėje tave iškart pamato – ir Vilniaus dailės akademiją, ir Kuršių neriją, ir Lietuvą, o tai neabejotinai padeda įsilieti į pasaulio meno žemėlapi.“
Egija Inzule

KURŠIŲ NERIJOS MIŠKO BALSAS VENECIJOJE

Vaikų miško paviljono kuratorius kalbina Edita Anglickaitė-Beržinskienė

Vaikai – miškas – „ateities laboratorija“. Šios sąsajos 18-ojoje Venecijos architektūros bienalėje tapo „kūnu“. Šis „kūnas“ – tai 2023 metais Lietuvai atstovavęs Vaikų miško paviljonas. Vaikai pažįsta pasaulį žaisdami, todėl šis principas, arba „kritinė žaidimo struktūra“, tapo kerliniu paviljono pamatu. Kuršių nerijos mišku alsuojančio paviljono polifoniją meistriškai kūrė kuratorių tandemas – architektai Jurga Daubaraitė ir Jonas Žukauskas bei Vilniaus dailės akademijos (VDA) Nidos meno kolonijos vadovė Egija Inzule. Kviečiu panerti į Nidos pamiškėje gimusio Vaikų miško paviljono pasaulį, įsiklausant į jo kuratorių mintis apie šio, ne tik Kuršių nerijos bendruomenei svarbaus, reiškinio gimimą, vystymąsi ir ateities vizijas.

Nuo VDA Nidos meno kolonijoje plėtojamoms *Neringos miško architektūros (NMA)* idėjos iki *Vaikų miško paviljono* – kaip įvyko ši slinktis? Kada gimė idėja NMA patirtį pavertsti nacionaliniu paviljonu Venecijos architektūros bienalėje?

Jurga: Yra daug versijų – kurią norime papasakoti? (juokiasi)

Jonas: Išties, „Neringos miško architektūros“ projektas yra ilgalaikis, daugiaformis, įtraukiantis daugybę bendradarbių. Bandant nusakyti, kaip vienos mintys vedė į kitas, turime nusikelti į 2019 metus, kai su Jurga atvykome į Kuršių neriją, laimėję Neringos savivaldybės stipendiją rezidencijai VDA Nidos meno kolonijoje. Pasiūlėme atlikti tyrimą apie mišką, pažvelgti, kas jame vyksta. Iš savo profesinio lauko – architektūros – apie mišką pradėjome mąstyti kaip apie infrastruktūrą. Kuršių nerija – tai pasodintas miškas, tikslin-gai sukurta *infrastruktūra*, sustabdžiusi keliaujančias smėlio kopas. Šie procesai formavo ir vietos bendruomenę, ir jos erdvę.

Tuomet sutikom Egiją, pradėjusią vadovauti VDA Nidos meno kolonijai, ir drauge inicijavome „Neringos miško architektūros“ (NMA) projektą. Tai iki šiol veikianti tyrimų ir rezidencijų programa, skirta kultūros praktikoms, nagrinėjančioms miško procesus, suburti.

Egija: Tuo metu buvau „naujokė“, tik prieš du mėnesius atvykusi į Nidą... (šypsosi). Turėjau viziją Nidos meno kolonijoje išvystyti viešųjų erdvių programą, apimančią Lietuvai ir Rusijai priklausančią Kuršių neriją ir neišvengiamai sietiną su dviem valstybėmis, skirtingomis politinėmis realijomis. Tam reikėjo kažkokio katalizatoriaus. Miškas siūlo tokį tarpsektorinį matymą, paliečiantį ir politinę, ir socialinę sferas. Miškas susijęs su gyvenimiška patirtimi, skatina permąstyti praeitį ir įsivaizduoti ateitį. Miško, kaip infrastruktūros, „skaitymas“ leido sukurti tokią programą, kurioje keliami elementarūs klausimai: *kas čia vyksta? Iš ko sudaryta ši erdvė ir kodėl ji atrodo taip, kaip atrodo?*

Jurgos ir Jono rezidencijos metu mums gimė mintis plačiai atverti Nidos meno kolonijos erdvę ir pakviesti menininkus, tyrinėtojus, architektus, dizainerius, geografas, biologus

ir kitus specialistus prisijungti prie miško tyrimų proceso, tam naudojant tik vietinės kilmės medieną. Taip įtvirtintume svarbų ryšį tarp Nidos meno kolonijos, kaip rezidencijos, ugdymo bei gamybos erdvės, ir ją supančios aplinkos. Tada su Jurga ir Jonu juokavome: „Pradėsime tyrimų ir rezidencijos programą nuo *rąstų krūvos*.“ Taip ir įvyko (šypsosi) [„Neringos miško architektūros“ programai NMK įsigijo Neringos miškuose iškirstų medžių rąstų – *sud. past.*]. *Rąstų krūva* mus išsyk įtraukė į diskusiją su visais Neringoje sprendimus priimančiais žmonėmis, tam tikra prasme formuojančiais Kuršių nerijos erdvę.

Jonas: Taigi, mūsų su Jurga pradėtas tyrimas virto domėjimusi pačia medienos medžiaga. Supratome, kad visa vietinė mediena, iš kurios galbūt anksčiau buvo statomi pastatai, dabar tiesiog sutarkuojama į biokurą! O juk medžiai, virtę mediena, vis dėlto yra kultūrinio kraštovaizdžio dalis – turėtume į tai pasigilinti. Tačiau gilinomės ne teoriškai. Mums buvo ypač svarbus procesas: medienos įsigijimas iš girininkų, supjovimas, džiovinimas ir pavertimas išteklumi. Iš jos galima ne tik kažką gaminti, bet ir paversti viešu objektu, skirtu Kuršių nerijos kraštovaizdžio *laiko rievėms*, šios erdvės istorijoms atskleisti.

Prasidėjus „covid“ pandemijai, Nidoje leidome laiką su savo vaikais. Ir tas būdas, *kaip* būname miške su vaikais, vedė į tai, kad mes nebesupratome miško atskirai nuo vaikų! Jie pirmieji išmoksta miško aplinkos kalbą, pirmieji geba atpažinti paukščius ir visa ką aplinkui.

Vėliau išvykome į Mustarindos rezidenciją Suomijoje, įsikūrusią nuostabioje Paljananvaara sengirėje Kainu regione. Beje, Mustarindos rezidencija yra įkvėpta Thomo Manno kūrybos! Jos įkūrėjai, perskaitę rašytojo „Užburtą kalną“, suprato, jog psichika glaudžiai susijusi su aplinka: būnant tam tikroje terpėje, ima keistis ir mąstymas, keičiasi santykis ir su gamta. Šia intencija įsigijo namą ant kalno, kurį pavertė Mustarindos rezidencija.

Praleidę ten porą mėnesių, ir mes įsitikinome šio santykio su aplinka egzistavimu. Vėliau, apmąstant mūsų projekto galimybes virsti paviljonu Venecijoje, tapo akivaizdu, kad tai bus *vaikų* paviljonas...

„Bienalėje dalyvavome ne dėl reprezentacijos, o iš būtinybės: „Neringos miško architektūros“ programa kelia svarbius iššūkius, tad kurdami paviljono koncepciją ir ją vystydami skatinome šios programos gyvybingumą.“
Egija Inzule (viduryje, šalia Jurga Daubaraitė ir Jonas Žukauskas)

Nuo šios vietinei medienai džiovinti pastatytos stoginės Nidos meno kolonijos kieme prasidėjo „Neringos miško architektūros“ programa, o vėliau gimė idėja sukurti ir *Vaikų miško paviljoną* Jono Žukausko nuotrauka

Jurga: *Vaikai* atsirado kaip mintis: jei jau kalbame apie dalyvavimą architektūros bienalėje, kur nuolat mąstoma apie naujas idėjas ir ateitį (šios Venecijos bienalės tema – „Ateities laboratorija“), tai dirbant su miško tema ir matant, kiek daug joje biurokratijos, konfliktų, skirtingų interesų, ypač priimant sprendimus (juos norima priimti greitai, nors miškas yra lėtų sprendimų prašanti erdvė), todėl šį projektą apie miško ateitį reikia adresuoti vaikams. Būtina dirbti su vaikais, su jų edukacija, kad jie įstengtų suprasti, pavyzdžiui, kokia yra sengirės vertė? Arba kaip veikia medienos pramonė ir kokie jos ciklai? Arba kas yra miško amžius? Jei vaikai tai supras, gal yra vilties, jog ateityje bus daugiau susišnekėjimo tarp minėtų skirtingų interesų.

Kuriant *Vaikų miško paviljoną* labai artimai bendradarbiauome su žmonėmis iš Mustarindos asociacijos, nes jie turi gerai išvystytą edukacinę miško programą. Matėme, kaip jie dirba su vaikais, kaip vedasi juos į mišką, ką pasakoja, kokius sudominimo įrankius naudoja. Tuo tarpu dalis mūsų paviljono parodos kūrėjų niekada nebuvo dirbę su vaikais. Todėl pritaikyti savo kūrybinę praktiką šiai ypatingai auditorijai (turint omenyje, kad bienalę lanko ne vien vaikai) buvo iššūkis mums visiems. Ir kartu – žaidimas.

Tai Jūs iš Suomijos paėmėte gerąsias praktikas, kaip jie dirba su vaikais miške, ir tai pritaikėte Lietuvoje, įtraukdami Neringos gimnaziją, Vilniaus mokyklas?

Jurga: Naudojomės būtent Mustarindos asociacijos metodais, nes tai – menininkų erdvė, kuri dirba su biologais ir miško edukatoriais. Pasikvietėm juos būti paviljono parodos dalyviais. Viena iš Mustarindos aplinkos edukatorių – Riitta (Nyyskä) Nykänen – vedė dirbtuves ir Suomijoje, ir Neringoje. O su mokyklomis Vilniuje dirbo Kristupo Saboliaus „Kūrybingumo mokykla“, kurioje miškas buvo nagrinėjamas kaip fenomenas. Stebėdami Vilniuje vykusias edukacijas fiksavome, koks žodynas vartojamas, kokie miško procesai aiškinami, kaip tai skiriasi nuo patirčių Suomijoje. Manau, tai padėjo kuriant tą naują edukacinį įrankį, kurį pavadino *Vaikų miško paviljonu*.

Jonas: *Vaikų miško paviljonas* nėra baigtinis procesas – tai tam tikra kryptis, į kurią toliau gilinamės. Toliau kalbamės su Kuršių nerijos nacionaliniu parku, su girininkais, su

Neringos savivaldybė, bandydami rasti vietą *miško klasei* – šio paviljono tęstinei versijai nerijos miške. Venecijos bienalė buvo tik tam tikras laikas ir vieta, kur iš įvykusių pokalbių, susitikimų, galiausiai gamybos proceso gimė paviljonas – atvira ir kintanti susitikimų erdvė.

Kokia tolesnė *Vaikų miško paviljono* ateitis? Kur planuojama jį įkurdinti?

Jurga: Svarbiausia, kad paviljonas pagamintas iš skirtingų rūšių medienos. Dalis medienos tinkama būti lauke, dalis – ne (tiesiog greitai supūtų). Idealiu atveju norime, kad tai taptų *miško klase* Kuršių nerijos miške, naudojama vietinės mokyklos moksleivių, turistų, visų norinčiųjų sužinoti daugiau apie miško laiką ir jo procesus, o ilgainiui ji suirtų, virstų *maistu* įvairiems miško gyviams.

Venecijos paviljone buvo keturios erdvės, keturi kambariai, ir visi jie gali funkcionuoti atskirai: tai šešėlių kambarys, du kambariai su vidinėmis pakopomis ir pastogė, buvusi lauke, ant kurios daug lijo – ji galėtų būti miške.

Jonas: Galbūt sakysit, tai – tik objektas, tik mediena... Bet ji yra šio kraštovaizdžio dokumentas! Jos rievėse įrašyti visi laiko ir aplinkybių sluoksniai, kuriuos galime skaityti.

Prieš supakuodami ir išveždami į Veneciją, paviljoną parodėme Nidos bendruomenei. Sulaukėme daug pozityvaus dėmesio! Tuomet iš tikrųjų pajutome, kad įvykę pokalbiai, kurie mus vedė ir toliau veda į priekį, tarsi susijungė ir tapo matomu, bendrai išgyvenamu dalyku!

Buvo ir dar vienas ypatingas momentas, kai į Veneciją atvyko įvairių Neringos institucijų delegacija. Įėjus į paviljoną daugelio lūpose suskambo: „O! Mes jaučiamės čia kaip namie!“

Jurga: Tą žmonių būseną – „jaučiamės čia kaip namie“ – galima vertinti ir per medžiagišką lygmenį. Paviljone naudojome visą Kuršių nerijos medienos spektrą: nuo kalnapušių (charakteringų nerijos kraštovaizdžiui, bet šiuo metu sparčiai kertamų ir paverčiamų biokuru) iki beržų, juodalksnių, kaštonų... Iš kalnapušių pagaminome visoms platformoms kojeles, kurios visaip žaismingai išsikraipiusios... Taip pat yra Manto Peteraičio sukurta ir žaidimui skirta „Kalinės pušies abėcėlė“. Taigi, visa ši mediena – tai lyg kūniškas vietos dokumentas, liudijantis tam tikrą jos istoriją.

Paviljono architektūrą kūrė Jonas Žukauskas, bendradarbiaudamas su Antanu Gerliku (dešinėje), Jurgiu Paškevičiumi ir Antonu Šramkovu (kairėje).

„Labai džiaugiamės, kad A. Šramkovas iš Preilos prisijungė prie paviljono projekto ir tapo jo dalimi.“
Egija Insule

Kiek Jums buvo svarbus istorinis Kuršių nerijos kontekstas? Kalbant apie užpustymus, apie apželdinimą... Kiek patiems buvo svarbi vietos sociokultūrinė istorija?

Egija: Nėra paviljono be Kuršių nerijos – ji visiškai įsiterpusi į bendrą kontekstą. Paviljonas išryškina šios vietovės specifiką: ji neretai klaidingai laikoma atokia vietoje, nutolusia nuo kultūriškai ar politiškai reikšmingų centrų. Šiandien čia regime pastarųjų 200 metų žmogaus veiklos – kraštovaizdžio apželdinimo – rezultatus. Kuršių nerija yra *dokumentas*, tarsi įvairiose administracinėse sistemose priimtų sprendimų *žurnalas*, kurį šiandien galime *skaityti*. Turime unikalią progą užduoti klausimus, aktualius ne tik Kuršių nerijai, bet ir kitiems regionams, atsidūrusiems panašiose situacijose dėl karų ar kraštovaizdžio dykumėjimo, atsirandančio dėl perteklinio aplinkos eksploatavimo, dėl klimato kaitos... *Vaikų miško paviljonas* klausia: ką reiškia mąstyti ilgalaikėje perspektyvoje? Į ką būtina atsižvelgti miško erdvėje?

Jurga: Kuršių nerijos istorija – tai lydintis pasakojimas visame „Neringos miško architektūros“ projekte. Paviljone ši istorija taip pat atsispindi. Yra sukurtas plakatas su Kuršių nerijos žemėlapiais ir schemomis, vaizduojantis Neringos miško užsodinimo istoriją. Pradėdami nuo Neringos, paviljone pasakojame apie platesnius, Baltijos regiono, procesus, nes klimato kaita ir miškų augmenijos rūšių migracija, technologijų įnešama sparti kaita – visa tai susiję.

Jonas: Jeigu kalbėtume apie procesus, vykstančius platesnėje erdvėje, tai turime paminėti, kad ne tik Kuršių nerija yra kultūrinis kraštovaizdis. Visas kraštovaizdis didžia dalimi

yra kultūrinis kraštovaizdis! Pažvelgę į regiono miškus, turėtume nepamiršti nusausintų šlapynių, iškirstų Prūsijos, o ir Lietuvos miškų, pasodintų medžių plantacijų... Vienas iš Venecijos paviljono partnerių – *Sengirės fondas* – teigia, kad Lietuvoje sengirių – miškų, senesnių nei 200 metų, yra mažytė kruopelytė – apie 0,0009 % šalies teritorijos. Taigi galima sakyti, kad per įvairius karus, kolonizacijos procesus beveik visi miškai buvo iškirsti, vėl užsodinti ir paversti kultūriniu kraštovaizdžiu. Miškas yra tarsi žmonių veiklos palimpsestas – jame įrašyti konfliktai, sutarimai ir visos kitos šią erdvę formuojančios jėgos.

Labai svarbu, kaip mes matome mišką: ar kaip romantizuotą iliuzijų erdvę, ar kaip erdvę, kurioje aiškiai suvokiami žmogaus ir ne-žmogaus interesai bei atsakomybės.

Kalbant apie fizinę paviljono erdvę: ką pačiam paviljonui, jo idėjai suteikė fizinis vietos pasirinkimas – tipinis Venecijos namas?

Jurga: Idealiu atveju norėjome, kad *Vaikų miško paviljonas* Venecijoje būtų visą parą prieinamas objektas. Galvojant apie vaikišką būvį, apie poreikį viską liesti, pajusti, norėjosi nesuvaržytos erdvės. Tačiau iš patirties, sukauptos dirbant kitose Venecijos bienalės parodose, supratome, kad kažką pastatyti viešojoje erdvėje yra ne mūsų galioje – tiek dėl laiko, tiek dėl finansų stygiaus. Be to, Venecijos savivaldybė nėra linkusi išduoti bienalei leidimų viešiesiems objektams statyti. Tad ėjome įprastu keliu: ieškojome uždaros patalpos, bet būtinai su kiemu. Galiausiai priėmėme sprendimą nuomotis erdvę, esančią prie pat Venecijos arsenalo (*Arsenale di Venezia*), lengvai randamą ir turinčią savitą „pereinamumą“. Tai nebegyvenamas butas, į kurį patenki pro duris iš gatvės pusės, o įėjęs vidun atsiduri „perpučiamoje“ erdvėje be langų ir durų, bet su vidiniu kiemeliu ir jame augančia palme. Pačiame buto gale gali matyti kanalą, tarsi įliptum į namą laiptukais tiesiai iš vandens...

Jonas: Kartu norėjosi artikuliuoti ir pačią Veneciją. Kad tai yra Venecijoje – ne kur kitur! Todėl šis tipinis venecijietiškas namas atrodo labai patrauklus: jo pirmas gatvės lygyje esantis aukštas įdrėkęs, nes kanalo vanduo geriasi ir kyla sienomis, viskas lupasi ir krenta žemyn... O jau aukščiau gyvena žmonės. Šiame name, išėjus į vidinį kiemelį, gali matyti džiūstančius skalbinius. Tada suvoki: esi Venecijoje – tankiame urbanistiniame „audinyje“, dėl kurio amžiais deramasi, kur viskas taip susisluoksniavę, taip glausta, taip susipynę, tarsi koks „žmonių miškas“! Ir mūsų paviljonas įsiterpė į Venecijos miesto audinį, į jo kasdienybę. Mums buvo ištis svarbu į tą erdvę pasikviesti vietinių, nes nuolat kalbama, kad Venecijos bendruomenė mažėja, traukiasi, kad gyvenamosios erdvės tampa „airB&B“ – skirtos tik turistams...

Jurga: Taip pat labai norėjome, kad paviljone būtų vaikų! Nes jei tu būsi kažkur antrame ar trečiame aukšte, tai paviljonas taps pasiekiamas vien tik bienalės lankytojams, žemėlapyje atrandantiems parodą, ją aplankantiems ir išeinantiems... O mes norėjome patraukti vaikų dėmesį, jiems tiesiog keliaujant pro šalį. Taip ir atsitiko!

Jonas: Po paviljono atidarymo visą gegužės mėnesį jame darbavosi edukatorė Riitta (Nyyskä) Nykänen – mūsų „miško orakulė“ iš Suomijos, labai gerai išmananti miško

procesus ir gebanti juos paaiškinti patraukliai ir charizmatiškai. Tad pasikvietėm ją į Veneciją tuo metu, kol dar buvo mokslo metai, kol neprasidėjo vasaros atostogos, kad moksleivių grupės galėtų pabendrauti su ja ir plačiau sužinotų ir apie mišką, ir apie paviljoną, kurio instaliacija veikė kaip *miško klasė*. Pamokėlių medžiagą galima rasti mūsų interneto puslapyje, knygelėje, kurią Nyyskă parašė kartu su kitais Mustarindos asociacijos nariais.

Jurga: Nyyskă labai prisidėjo prie informacijos apie paviljoną sklaidos. Vaikai vėliau atsivesdavo tėvus, tėvai pasakydavo kitiems tėvams, mokytojai – kitiems mokytojams...

Paviljono formos „įkūnijimas“ labai turtingas. Menininkų komanda – įspūdinga. Turinys taip pat: nuo virtualių *ekomonstrų* iki kalnapušių raidyno... Kaip Jūs visus įtraukėte? Kaip ėjosi visa tai sustyguoti? O gal nereikėjo styguoti, gal viskas inertiškai išsklido toje erdvėje?

Jonas: Ašis yra tos praktikos, kurios padaro miško gamtos procesus matomus ir suprantamus. Kalbant apie *ekomonstrus*, – tai yra Nomedos ir Gedimino Urbonų projektas. Jie toliau dirbo su pelkių, kaip kritinių zonų, tyrimu (sujungusiu mokslines žinias ir meninę viziją) ir dirbo su vaikais, kurie piešė tuos *ekomonstrus*. *Ekomonstrai* – tai įvairūs gamtos teršimo aspektai, pavyzdžiui, vienas susijęs su cementu ir jo dulkėmis, kitas – su CO₂, ir t. t. Sukurtas visas jų aprašas (*The Swamp Observatory Eco-Monsters of the Future Swamp*), kuriame matyti, apie ką kiekvienas *monstras* kalba, kaip vaikai reflektuoja taršą. Kartu tai yra taršos procesų „išvertimas“ į vizualinę kalbą, perkeliant *ekomonstrus* gyventi papildytoje realybėje. Ir, kaip sakė vienas girininkas: „Dvasios iššaukiamos telefonu!“ [*ekomonstrus* galima pamatyti telefono ekrane, specialia programėle *Hoverlay* nuskaičius QR kodus – *sud. past.*]. Tai tos „dvasios“ vėlgiai yra būdas taršos procesus matyti ir reflektuoti.

Labai platus registras – nuo pačios medienos, kaip taktilinio objekto, iki visiškai neapčiuopiamo pasaulio...

Jurga: Ten ir garsų dar buvo! Apskritai paviljono kūrimo procesas buvo lyg *audimas*. Mes pritraukėme ir grupę buvusių rezidentų tyrėjų, ir platesnę menininkų bendruomenę, pažįstamą iš jų kūrybos. Be to, turėjome vietinės medienos, kaip pagrindą, kaip inspiraciją mąstymui, koks galėtų būti paviljonas, kad *kalbėtų* ir būtų įdomus plačiam žiūrovų ratui, besilankančiam Venecijos bienalėje. Taip ir lipdėsi, tarsi pagal algoritmą: šis kambarys galbūt skirtas tau, šita platforma – jums, kažkam – kiemas. Pokalbiuose su visais dalyviais pirmiausia diskutavome, *apie ką šis paviljonas?* Taip pamažu ryškėjo, kas, kur ir koku pavidalu gali šioje erdvėje „apsigyventi“.

Mustarindos asociacijos edukatorė, miško „orakulė“ Riitta (Nyyskă) Nykänen iš Suomijos, stovinti fotografijos tolimiausio plano viduryje

Reikia nepamiršti, kad, be visų matomų ir apčiuopiamų objektų, dar yra paviljono publikacijos: išleidome dvi knygas ir tris informacinius / edukacinius plakatus, kurie yra „ilgesnio galiojimo“ medžiaga, skirta išsinešti iš paviljono.

Kalbant apie *žmogaus mišką* ir *gamtos mišką*. Ar ši sankirta, o galbūt daugeliu atvejų sampyna, kažkaip atsispindi paviljone?

Jonas: Mes gyvename vakarietiškoje civilizacijoje, kur gamta ir kultūra – skirtingi dalykai. Tačiau yra kitų būdų suprasti pasaulį. Pabandykime įsivaizduoti, kad galima su mišku gyventi būnant jo dalimi, priklausyti miškui. Nematyti jo kaip nuosavybės, vien kaip ištekliaus, suvokiamo kubiniais metrais, hektarais, lentelėmis. Vėlgi suprantame, kad tie būdai, kaip mes žiūrime į mišką, glūdi tam tikroje idėjų istorijoje...

O kaip tai atsispindi paviljone? Tai bandymas galvoti apie šią atskirtį, bet jos tiesiogiai nejvardyti. Tai bandymas tam tikra prasme „paimti į skliaustus“ šią kultūros ir gamtos atskirtį, padėti truputėlį į šoną ir pabandyti tuos procesus „perskaityti“, įvardyti, apgalvoti, kaip jie kartu įmanomi?

Paviljonui sukūrėme filmą dviem ekranams. Kairiajame ekrane matome Suomijoje esančią sengirę, kur yra Mustarinda: vaikai vaikšto ir apžiūri samanas, nukritusius pūvančius medžius, tą gyvastingą medieną... Ir tu matai, kad šis miškas kažkoks kitoks nei dešiniajame ekrane rodomas – pasodintas Kuršių nerijos miškas. Tačiau jis gana senas, tad galbūt laikas kalbėti apie jo virsmą sengirę... Išryškėja, kad žmogaus konstruotame miške egzistuoja tos pačios „artikuliacijos“, aptinkamos visuose miškuose – bioįvairovę ilgainiui įmanoma atkurti.

„Būdavo, užaina bienalės parodų lankymo išvarginta šeima. Tėvai galų gale prisėdą, o vaikai žaidžia valandą, dvi... Ir vyresni žmonės, atėję be vaikų, ilgai užsibūdavo šešėlių kambaryje, žaisdami su kerpėmis ir kurdami šešėlius.“ Jurga Daubaraitė

„Mums buvo svarbu, kad patys mažiausieji turėtų čia ką veikti, todėl paviljone galima laiptoti, kilnoti, liesti visus eksponatus, pajusti medienos medžiagiškumą... Paviljonas veikia jusliniu, taktiliniu registru.“ Jonas Žukauskas

Jurga: Paminėčiau Gabrielės Grigorjevaitės kūrinį – miško laiko liniją, besitęsiančią per visas paviljono platformas. Ji prasideda nuo medžio sėklos ir driekiasi skirtingomis formomis pažymėta paralele: viena laiko linija kalba apie ūkinio, plantacinio miško procesus, kita – apie sengirės, natūralaus miško gyvavimą. Ir Tuomo Toivoneno sukurtame garse galima įžvelgti tą atskirtį, kai skamba ir sengirės tylą, ir supjautų medienos lentų reverberacija... Tokių atskirčių yra, bet jos nėra akcentuotos. Tai nėra konfliktą teigianti ekspozicija.

Jonas: Sengirėje praleidęs daugiau laiko tampa raštingas: pradedi suprasti procesus, ryšius, matyti, kaip visi jos *gyventojai* susiję. Atsidūręs industriniame miške pastebi, kad čia kažkas pražuvę... Kažkoks nepriteklus. Tai momentas, kai tu gali perskaityti tą sluoksniškumą.

Jurga: Galvoju, kad toji mediena, sukrauta stoginėje prie Nidos meno kolonijos, tapo mums įrankiu santykiams išsiaiškinti. Juk pradėjus pokalbius su girininkais Nidoje, Juodkrantėje, pradžioje jie nesuprato, kam mums visa tai, – manė, kad skulptūras darysime, kad mums kreivų kelmų reikia... Vėliau jie džiaugėsi ir vertino mūsų susidomėjimą rinkti ir kitaip panaudoti vietinę medieną, nes iš tikrųjų dalis išpjaujamų medžių yra labai kokybiški, bet dėl sisteminių sprendimų sumalami į biokurą. Girininkai supranta, kas yra kokybiška mediena, todėl patenkinti skambindavo mums ir pranešdavo: „Turim jums kažko gero!“ (juokiasi).

Jonas: Ilgaamžė miško erdvė pranoksta žmogų, jo buvimo žemėje laiką. Tad kaip ilgalaikius procesus padaryti matomus ir suvokiamus, kad galėtume dėl jų sutarti? Svarbu paminėti, jog kartais santykis tarp industrijos ir politikos gali įvairyti į tam tikrus *užsirakinimus*. Pavyzdžiui, kai Europos Sąjunga savo miškų politikoje ėmė siūlyti uždrausti plynus kirtimus, Suomijoje to nebuvo įmanoma įgyvendinti dėl ilgalaikio politikos ir industrijos santykio. Tuomet visi pamatė: industrijai priklauso miško kirtimo technologijos, yra suplanuotos banko paskolos, pastatyti fabrikai, suformuotos šlapynės, išrausti kanalai, numeliuruoti miškai, nutiesti privažiavimo keliai... Nulemta tai, ko nebegalima atšaukti. Tam tikro proceso staiga neuždrausi. Bet juk nepasakysi, kad kuris nors iš to proceso veikėjų yra negeranoriškas, ar ne? Būtina suprasti, kad miško erdvė formuojama per ilgalaikes kultūrines, politines realijas, jose labai daug dėmenų ir suinteresuotųjų grupių. Ir būtent dėl to kultūros praktikų vaidmuo tampa ypač svarbus: kultūra yra įgali pamatyti, įvardyti ir pavaizduoti miško formavimo procese dalyvaujančias jėgas, kad visuomenė suprastų, kas jame vyksta, kaip tą erdvę kurti ir transformuoti.

Įdomu sužinoti, kokie atgarsiai apie *Vaikų miško paviljoną* buvo po bienalės? Kokį atgalinį ryšį gavote?

Jurga: Su tuo atgaliniu ryšiu... labai slidus dalykas, nes iki mūsų ateina tik pozityvus (juokiasi). Daugelis sakė, kad tai jauki, atvira, labai šilta erdvė.

Jonas: Daug lankytojų atsiliepimų girdėjome iš paviljoną prižiūrėjusių studentų. Parodą pamatė daugiau kaip trisdešimt tūkstančių lankytojų. Atrodo, labai daug. Kiek kas jame buvo, – neišmatuosi. Vienas buvo kelias valandas, kitas grįžo kelis sykius, o trečias gal užėjo penkioms minutėms, bet įspūdį išsinešė... Venecijos bienalė yra didelė paroda, kur pristatoma per penkiasdešimt nacionalinių paviljonų – esi pokalbyje!

„Kodėl vaikų žaidimų aikštelės Lietuvoje tokios „liūdnos“? Kodėl menininkams ir dizaineriams, norintiems dirbti šioje sferoje, taip sunku į ją patekti? Nusivylimas dabartine žaidimų aikštelių būkle paskatino norą sukurti labiau apgalvotą dizainą, palankų vaikų ugdymui.“ Egija Inzule

Jurga: Girdėjau, kad kai kurie net neužėjo galvodami: „Na, man čia tų vaikiškų dalykų nėra laiko žiūrėti...“ (juokiasi). Manau, mes pasiekėme savo pagrindinę auditoriją – vaikus, bet buvo ir daug patenkintų suaugusiųjų, išsinešusių įvairių naudingų idėjų. Ir mums buvo svarbu, kad tai nebūtų vien paroda, o lyg *įrankis*, tam tikra idėjų ir edukacinių sprendimų visuma, kuria galima naudotis ir kituose kontekstuose.

Jonas: Iš to išsivystė pokalbis su Bordo (*Bordeaux*, Prancūzijoje) esančiu architektūros centru *arc en rève*, kuriame nuo pat jo įkūrimo 1981 metais dirbama su architektūros edukacija. Lietuvos sezono Prancūzijoje metu – jau šį rudenį – Bordo surengsime parodą. Ir jie kviečia ne paviljoną atvežti, bet pačią mintį, būdą, kaip kalbėti apie procesus, vykstančius aplink esančiuose Gaskonės žemių (*Landes de Gascogne*) miškuose, kur auginama pajūrinė pušis (lot. *Pinus pinaster*).

Jurga: Kvietimas rimtas, darbas nemažos apimties. Turime atlikti naują tyrimą, kuris taps edukaciniu įrankiu miško erdvei skaityti.

Puiki žinia! Sveikinu! Belieka palinkėti kūrybinių jėgų įgyvendinant naujus sumanymus ir padėkoti už pasidalintas mintis.

Visa informacija apie *Vaikų miško paviljoną* ir „Neringos miško architektūros“ programą – neringaforestarchitecture.lt

Nuotraukos iš Venecijos architektūros bienalės – Rasos Juškevičiūtės

Kuršių nerija man yra stipri vidinių procesų ir gijimo vieta. Dažnai gyvenimas pakviečia čia atsigauti po sudėtingų etapų ar nerti gilyn į save naujais kampais. Metams net buvau persikrausčiusi į trobelę miške prie jūros, dievinu tuščią laukinį pajūrį, galimybę patirti gamtos sezoniškumą, kitokią tylą.

EGLĖ MURAUSKAITĖ

Išeinu į mišką
Pasistatau bokštą
Iš paukščio kaulų
Žiūriu į tave
Iš aukšto
Žiūriu į ant krūmo augančią širdį
Tu pirštais girdi
Kaip sudreba žemė
Nuo mano raudos
Palinksta pušis
Krinta sparnas
Kas sugiedos viską vėl į krūvą
Kylantis balsas
Gimdōs
Tirpsta ledynai
Krinta luitais į jūrą
Praeitis
Kopose snaigės ant tavo blakstienų
Dar nenudžiūvo
Sūrūs keliai
Nubrozdingi gyvenimo eilėraščių
Karštas lavos liežuvis
Ir tada tu atsiimi
Paskutinį lūkestį
Kad viskas bus gerai

Bėga kopomis pykčio vėjas
Dega kryžius ir kadagio šakos
Semia tavo tiesos tranšėjas
Nepralaimimo karo akys

Nejžiūrimo jausmo smiltys
Graužia odą, žodžiais išbyra
Ausimis, vaizdiniais ir paklodėmis
Per iš nuovargio trupančią tylą

Iš įtūžusios jūros poemos
Išsiplėšus žolėtą puslapį
Tėkšiu dangui į veidą pretenziją
Raidžių saują iš dvasios užkampio

Aš esu vanduo
Šnabždantis
Viešpatie
Pasigailėk
Žodžių vėjas pučia kiaurai
Per rankas ir plaukus
Iš maurų
Perskilus žvaigždės šviesa
Perkeičia tylą kutenimu
Kyla balsas per tamsą
Per garsą
Dygsta tiesa iš kūno
Ant tavo išbandymų kranto
Palieku už durų daug žemės dūžių
Pasigailėk
Aš neišgailėsiu nė sakinio
Iš tavo skausmo knygos

Parašyta Nidoje, 2023 m.

KRAŠTOVAIZDIS

**Naujai suformuoto kraštovaizdžio panorama nuo Meškos Galvos kopos į jūros pusę.
Ši ir kitos temos nuotraukos – Aušros Feser**

„Beveik viskas, ką matome Kuršių nerijoje plika akimi, yra žmogaus sprendimai.“ Aušra Feser

AUŠRA FESER: „MAN VISADA BUVO SVARBŪS „ŠEŠTOJO POJŪČIO“ ĮSPAUDAI KRAŠTOVAIZDYJE“

Jūratė Mičiulienė

„Kai pradėjau dirbti Kuršių nerijos nacionaliniame parke, čia nebuvo nė vienos ilgesnės pėsčiųjų trasos. Tai kaip žmonėms parodyti, kuo šis kraštas unikalus, įtikinti, kodėl jį turime saugoti?“ – sakė prieš vienuolika metų Kuršių nerijos nacionaliniam parkui pradėjusi vadovauti Aušra Feser. Tada apie parką daugiausia girdėjome dėl nelegalių statybų skandalų, kai čia aštriai kirtosi daugybė interesų. Buvo praėjęs kiek daugiau nei dešimtmetis, kai Kuršių nerija buvo įrašyta (2000 m.) į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, ir mes patys dar iki galo nesuvokėme, kaip turime saugoti šį per dvi valstybes besidriekiantį 98 km ilgio, 0,4–4 km pločio smėlio kopų pusiasalį, žmogaus ir gamtos kūrinį, kaip formuoti visuomenės požiūrį ir supratimą, nes draudimais piliečių neužauginsime.

Su Aušra Feser kalbamės apie pokyčius Kuršių nerijoje jos vadovavimo nacionaliniam parkui laikotarpiu, apie lėtą virsmą visuomenės sąmonėje, apie įgyvendintus tikslus, puoselėtas vizijas ir priverstinį pasitraukimą, šiemet konkursą į Nacionalinio parko vadovo vietą laimėjus kitam asmeniui.

Jūsų vadovavimo Kuršių nerijos nacionaliniam parkui laikotarpiu įvyko daugybė pokyčių. Prisiminkite, kokį parką radote savo pirmaisiais darbo metais ir ko pirmiausia norėjosi griebtis?

Sunku pačiam suvokti pokyčius, tai geriausiai matyti iš šalies. Mano tikslas buvo sustiprinti šią instituciją, padaryti ją ryškiai matomą. Veikimo principas labai aiškus – išsaugoti gamtines bei kultūrinės vertybes ir parodyti jas žmonėms, koks buvo ir kuriant pirmąjį pasaulyje Jeloustouno (*Yellowstone*) nacionalinį parką JAV. Man norėjosi, kad žmonės važiuotų ne į Neringos kurortą, o į Kuršių nerijos nacionalinį parką, nes šis pavadinimas apima daug daugiau – visas kultūrinės ir gamtines vertybes, kraštovaizdžio grožį ir savitumą, kuriuos būtina atskleisti. Esu įsitikinusi, Kuršių nerija Lietuvos gyventojams yra toli gražu ne tik atsipalaidavimo, poilsio vieta, ji turi didžiulę simbolinę reikšmę, o priešais čia tam yra daugybė. Supratau, kad reikės dirbti dviem kryptimis: pirma – vykdyti tvarkybos ir apsaugos darbus teritorijoje ir kurti materialinę bazę, antra – keisti čia gyvenančių žmonių ir atvykstančių turistų elgseną, santykį su vieta. Esu įsitikinusi – baudos nebrandina, jos yra vienkartinės, o ilgalaikį efektą galima pasiekti per pažinimą, edukavimą, supratimą, kokia ypatinga ir trapi yra ši teritorija. Norėjau, kad kuo daugiau žmonių ateitų į mūsų edukacijas-ekskursijas. Pati su kolege Gražina Žemaitiene savanoriavau ir po darbo vesdavau „Ekskursijas su vietiniu“, kurių metu galėjau suvokti, kiek žmonės žino, kaip juos sudominti, kaip keisti jų supratimą apie Kuršių neriją.

Visiems labiausiai matomi nauji objektai – Gamtos mokykla (keturi pastatai), Lankytojų centras Juodkrantėje, naujas Parnidžio pažintinis takas, regyklos, lauko baldai, stendai, leidiniai. Jais labai džiaugiuosi, bet, ko gero, labiausiai džiugino pasikeitęs požiūris į Parko

direkciją – daugybė kultūrinių projektų, partnerysčių, simbolinių ambasadorių, bendrų darbų, bendrų konferencijų, itin teigiamas žiniasklaidos požiūris. Dėl to labiausiai augome visi: ir visuomenė, ir mes patys direkcijoje.

2010–2011 metais dirbote Neringos savivaldybėje mero pavaduotoja. Į Nacionalinį parką atėjote tarsi iš kitos barikadų pusės?

2012 metais buvo patvirtintas Kuršių nerijos nacionalinio parko tvarkymo planas, visi lengviau atsipūtė, ir atrodė, kad didžiausios turbulencijos jau pasibaigė. Kai dirbau Neringos savivaldybės administracijoje, pamenu, Nacionalinio parko direkcija vietos savivaldai buvo didžiausias stabdis, blogis, neleidžiantis kvėpuoti. Tačiau karas vyko ne tiek dėl ideologijos, kiek tarp asmenybių. Kaip geografe, gamtininkė žavėjaisi nacionaliniais parkais ir man labai nepatiko susipriešinimo situacija.

Tačiau ryškiausias įvykis man buvo dalyvavimas rengiant Išskirtinės visuotinės vertės aprašą (IVV), kuris yra būtinas visoms UNESCO pasaulio paveldo vietovėms. Iš Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos (VSTT), kuriai tuomet vadovavo Rūta Baškytė, gavome parengtą IVV projektą, o vėliau Tarnybos delegacija atvažiavo į Nidą jį pristatyti. Kaip mero pavaduotoja, turėjau labai daug priekaištų dokumentui, nes vertybės jame buvo suskaičiuotos, išmatuotos, sudėliotos vos ne į lenteles. Tačiau kraštovaizdžio esmę Kuršių nerijoje sudaro daug daugiau dedamųjų, taip ir likusių paraštėse. Man čia visada buvo svarbu „šeštojo pojūčio“ įspaudai kraštovaizdyje, kultūrinės tradicijos, paliktos ne tik žvejų, bet ir miškininkų, menininkų, keliautojų, buriuotojų, kitų. Kuršių nerijoje susipina žmogaus ir gamtos veikla, daranti šį kraštą išskirtinį. Be abejonės, stipriausią ryšį su gamta galima pajusti skaitant istorijas apie kuršininkų žvejų, vadinamų kopininkais, gyvenimą smėlynuose, bet ne mažiau įtaigūs yra ir Kuršių neriją lankiusių žmonių liudijimai, jų patirtas įkvėpimas ir iš to kilęs noras nuveikti kažką ypatinga. Šį reiškinį gal net būtų galima pavadinti Kuršių nerijos sindromu.

Išdrįsti pasipriešinti Tarnybai reikėjo daug drąsos, tuo metu toli gražu nebuvo tokia stipri. Tačiau po minėto posėdžio buvo dvi ar trys nuostabiausios dienos, kai su tarpinstitucine darbo grupe ieškojome teisingų žodžių Kuršių nerijos vertybėms įvardyti. Diskusijos buvo labai išsamios, mes išgryninome svarbiausius Kuršių nerijos naratyvus, sudėjome patį pagrindą, kas čia turi būti išsaugota. Manau, gimė visai neblogas aprašas, o aš susižavėjau žmonėmis, dirbusiais saugomų teritorijų sistemoje.

Darbas savivaldybėje užaugino raumenis, tačiau ten buvo per daug politikos. Paskelbtas konkursas KNNP direktoriaus vietai užimti sukėlė adrenalino audrą, ir pajutau, kad labai noriu prisidėti prie tų dalykų, kuriuos išdėstėme Išskirtinės visuotinės vertės apraše, išsaugojimo. Minėtą dokumentą rekomenduočiau visiems paskaityti: https://www.unesco.lt/images/Kuri_nerijos_IVV_LT.pdf

Kuršių nerijos nacionalinį parką Aušra Feser siekė padaryti ryškiai matomą. Gintauto Beržinsko nuotrauka

Preilą iš vienos pusės juosia marios, iš kitos ji prigludusi prie aukštos kopos. Namų stogai kur kas žemesni nei ilgakamienių pušų viršūnės. Tolumoje matyti iškirtus kalnapušes atsivėrusių kopų aukštis. Mariaus Semaškos nuotrauka

Niekada nepamiršiu, kai bene 2018 m. skaičiau paskaitą Nacionalinės moksleivių akademijos stovykloje Nidoje ir paklausiau jos dalyvių – gabiausių Lietuvos vaikų, kokios asociacijos kyla, kai išgirstate žodžius *Kuršių nerija*? Atsakymas buvo toks: gaisrai ir nelegalios statybos!! Tuo momentu supratau, kad mes – ir Parko direkcija, ir savivaldybė – nedirbame savo darbo. Mes pavargome pasakoti apie Kuršių nerijos grožį, ir jis buvo pamirštas. Unikalus kraštovaizdis, kopos, žvejų namai prarado vertę, nes apie juos tiesiog neberašė, o informacija apie statybas, teismus mirgėjo visuose portaluose.

Iš penkių šalyje esančių nacionalinių parkų tik Kuršių nerija yra įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, tačiau ne kaip gamtos, o kaip kultūros vertybė. Vadinasi, tame garbingame sąraše mes atsidūrėme šalia Egipto piramidžių. Tai šiek tiek supainioja: daugelis įsitikinę, kad Kuršių nerijoje labiausiai reikia saugoti gamtą, o kaip yra iš tiesų: ką čia mes saugome ir kas čia yra vertybė? Kitaip sakant, kokia yra toji visuotinė Kuršių nerijos vertė?

„Kuršių nerija – unikalus gamtos kampelis“, – tai galima išgirsti iš mūsų tautiečių, ir dažniausiai tuo jų žinios baigiasi. Nagrinėdami pateiktus statybos projektus, mes dažnai pajuokaudavome, kad vertingiausia Kuršių nerijoje yra kvadratinis metras. Tai, kas yra teritorijos esmė, surašyta Nacionalinio parko išskirtinės vertės apraše (tai turi visos saugomos teritorijos). Jis šiek tiek skiriasi nuo UNESCO aprašo (cituoju ištraukas): „Kuršių nerija – tai nepaprasto grožio jūros, vėjo ir žmogaus sukurtas gyvas kraštovaizdis <...>. Svarbiausias nerijos akcentas – raiškus Didysis kopagūbris su ryškiomis kopomis, senųjų parabolinių kopų reliktais ties Juodkrante, pilkosiomis kopomis <...>. Savita gamta – savita žmogaus kūryba <...>. (<https://saugoma.lt/lt/teritorijos/kursiu-nerijos-nacionalinis-parkas>)

Kertiniai žodžiai apraše yra *grožis, gyvas kraštovaizdis, kopagūbris, savitumas*. Ko gero, didžiausia Kuršių nerijos vertybė yra jos daugialypė įvairovė. Be istorijos čia negali suprasti gamtos, be žinių apie kultūros raidą negali suvokti kraštovaizdžio. Viskas yra susiję.

Šiuo metu gąsdina Aplinkos ministerijos veiklos prioritetas, vienodas visoms saugomoms teritorijoms – biologinės įvairovės, ekologinio tinklo „Natura 2000“ buveinių apsauga. Taip, tai Kuršių nerijoje yra svarbu, bet ne svarbiausia. Toks jausmas, kad pradėdame iš naujo eiti tuo pačiu keliu – tarytum akys priprato prie kopų kraštovaizdžio ir pradėjo jų nebepastebėti. Staiga pamatėme, kad čia dar yra ir augalų, ir gyvūnų buveinių, tai dabar kalbame tik apie jas, o visa kita nuėjo į antrą planą.

Gamtiniai procesai Direkcijai visada buvo itin svarbūs, tačiau turime rasti darnaus vystymosi modelį, kad būtų išsaugotos ir buveinės, ir dviračių takas suremontuotas, šalia jo atsirastų suoliukų, lankomiausiose vietose – šiuolaikiškų tualetų. Miškas, žemė, teritorijos statusas, augalų ir gyvūnų rūšys turi savo apsaugos įstatymus, o prispirtam reikalo žmogui lieka ieškoti nesibadančio krūmo.

Savo darbo Kuršių nerijos nacionaliniame parke pradžioje sakėte, kad sieksite parką padaryti kuo atviresnį lankytojams. Esate rašiusi: „<...> kraštovaizdžio grožis atsiskleidžia tik per žmogaus matymą, nes tai yra lyg sielos aktas, kurio nesurašysi į lentelę ar teisės normą.“ Ar parkas išmokė žmones to ypatingo „matymo“?

Tikrai taip. Kraštovaizdžio mes negalime suvokti kaip objekto, jį galime vertinti tik asmeniškai, priklausomai nuo mūsų lūkesčių, vertybių, patirčių, vizijų ir panašiai. Statybininkui, miškininkui, ūkininkui Kuršių nerija skleidžia visai kitokią informaciją negu dailininkui, fotografui, rašytojui. Beveik viskas, ką matome Kuršių nerijoje plika akimi,

yra **žmogaus sprendimai**, kurie buvo daromi įvairiais laikotarpiais. XIX a. pradžioje Kuršių nerija buvo vadinama atšiauriausia žmogui žeme, tuo metu reikėjo bėgti nuo slenkančio smėlio, ir niekas nebūtų pagalvojęs, kad reikia saugoti pustomas kopas. Milžiniškomis pastangomis pusiasalis sužaliavo, o dabar tapo iššūkiu, kaip išgelbėti nors šiek tiek baltųjų kopų. Didžiulius pokyčius atnešė žvejų kaimų virsmas kurortinėmis gyvenvietėmis, sovietmečio urbanizacija. Džiugu, kad vis daugiau vertinimų sulaukiame iš architektūros istorikų, sugebančių atrasti vertingus pastatus iš visų istorinių laikotarpių, o po kompetentingos mokslininkų nuomonės kitaip į juos pradedame žiūrėti ir mes.

Taigi, norint geriau suvokti kraštovaizdį, reikia žinių ir mokytojų, o tokių turėjau daug. Iš vokiečių turistų, kuriems vesdavau ekskursijas, supratau, kad Kuršių nerijos kraštovaizdis labiausiai veikia emocijas. Dažnai girdėdavau juos sakant: „Tik niekam nepasakokit apie neriją, nedarykit jokios reklamos, kad neprivažiuotų per daug žmonių ir visko nesugadintų“, „Jūs tikriausiai nesuprantate, ką turite“, „Dievas čia kaip reikiant išsidūko“. Iš tokių pasakymų supratau, kad tam tikra emocinė informacija, teisingas verbalinis komunikavimas gali labai stipriai padidinti įspūdį, kurį suvoki akimis, matydamas vaizdus. Nidos dailininkų kolonijos lankytojai pavadino neriją „nuostabiąja žeme“, tad mūsų tikslas yra būti vedliais po šią žemę.

Vienas mano pirmųjų darbų KNNP buvo nužymėti ilgas pėsčiųjų trasas, kuriomis iki tol vaikščiojau su vokiečių turistais. Lietuviams nueiti iš Nidos į Preilą pamariu tuomet buvo neregėtas dalykas, beveik niekas nežinojo Žirgų rago su nuostabiausiu vaizdu į vis dar gyvas kopas Naglių gamtiniame rezervate. Daugelis galvojo, kad po Parnidžio kopą vaikščioti draudžiama. O aš visada sakiau, kad ne gyvenvietės yra gražiausios, o tai, kas yra aplink jas.

Manau, naujoji parko lauko informacinė sistema privilegiojo dar daugiau vaikštūnų į gamtą. Aukštalipiai suoliukai ar „gulyklos“ gražiausiose vietose buvo pastatyti tam, kad žmonės būtent ten sustotų, pabūtų ilgiau, grožėdamiesi ypatingais vaizdais. Nauji informaciniai stendai rodo ne tik tai, kas supa dabar, bet ir kaip tos vietos atrodė anksčiau. Manau, per paskutinius dešimt metų padaryta neįtikėtina daug – tradicinės ekskursijos nuėjo į pa-

ribius, žmonėms norisi įspūdžių, todėl atsirado nemažai žygių vedlių ne tik iš Parko direkcijos. Ypač populiarius tapo naktiniai žygiai, nes dieną jau per mažai adrenalino.

Vienas ryškiausių nerijos kraštovaizdžio naratyvų – kreivi, pasvirę medžiai

Kuršių nerijoje yra ir gamtos rezervatų, kur lankytojams vaikščioti draudžiama. Pradėjote rengti ekskursijas su parko darbuotoju palydovu ir į šias vietas. Ko siekėte?

Ko gero, pasivaikščiojimų po parką „viršūnė“ yra galimybė patekti į gamtos rezervatą, kuris iki tol buvo visiškai uždarytas žmonėms ir likęs tik neringiškių prisiminimuose. Išstudijavusi veiklą reglamentuojančius teisės aktus, supratau, kad mokslo arba pažintiniais tikslais galima lankytis reguliuojamose rezervatų zonose. Rudenį, žiemą pradėjome organizuoti mokomąsias ekskursijas–žygius į jautriausias ir pačias gražiausias parko vietas, o vasaros sezonu pasitvirtinome lydėjimo į ypač jautrias teritorijas įkainį, kuris buvo nemažas, nes norėjome, kad per sezoną į Grobšto rezervato smėlynus nueitų ne daugiau kaip šimtas žmonių, kad neatsirastų takelių ir jokių kitų žmogaus buvimo pėdsakų. Pati daug kartų lydėjau žmones į rezervatą ir sėmiausi iš jų laimės būsenos išgyvenimų. Buvau tikra – pamačius nepaprasto grožio kopų vaizdus, Kuršių nerija jiems pasidarydavo daug brangesnė ir svarbesnė.

Kartą paskambino iš Vyriausybės kanceliarijos ir paklausė, ką galėtume pasiūlyti pamatyti Baltijos šalių premjerams. Man spontaniškai šovė į galvą mintis, jog premjeras turi žinoti, kas yra gražiausia jo šalyje, ir parodyti kolegoms – tai yra Grobšto gamtinio rezervato smėlynai, tik reikės ten nueiti pėstute. Didžiam nustebimui buvo patvirtinta mano pasiūlyta programa, ir jie atvažiavo. Oras buvo puikus, su premjeriais ne tik gėrėjomės vaizdais, bet ir išravėjome plotelį kopų, kur buvo priaugusių savaiminių pušelių atžalų. Galiu garantuoti, Lietuvos įvaizdis kaimynų akyse gerokai šoktelėjo.

Visiems, regis, dar iš sovietinių laikų įkalta, kaip sunkiai Kuršių nerijoje žmogus, kovodamas su vėjo pustomais smėlynais, ilgainiui juos užsodino miškais. Įsigalėję mitai suformavo nepajudinamą nuostatą, kad nieko čia kirsti negalima, viską reikia apželdinti, apauginti mišku. Turbūt reikėjo drąsos atidaryti „langus“ į Naglių gamtinio rezervato kopas – iškirsti didelius plotus savaimė užžėlusio miško, kad važiuojantys jau nuo plento matytų kopų vaizdus.

Įspūdingu pamario keliuku iš Preilos į Nidą

Baltųjų kopų „raštai“ Grobšto gamtiniame rezervate

Prieš trejetą ketvertą metų čia (nuotraukoje – arčiausiame plane) augo miškas. Jį iškirtus atsivėrė vaizdas į Pilkąsias kopas. Specialiai paliktas miško fragmentas kraštovaizdį daro įdomesnį ir dinamiškesnį. Ramūno Guigos nuotrauka

Tikrai nerimavau, maniau, kad tuoj atvažiuos žalieji, miškų gynėjai, ir bus blogai. Laukiau, buvau pasiruošusi juos sutikti, bet jie taip ir nepasirodė. Dabar labai džiaugiuosi atvertais „langais“ Naglių gamtiniame rezervate. Šie kirtimai buvo numatyti 2013 m. miškotvarkos projekte, tačiau tie darbai buvo labai nuostolingi, ir Kretingos miškininkai mums aiškiai pasakė – net nesvajokite, ten mes nieko nedarysime arba ieškokite kito finansavimo. Jį mes ir gavome, pateikę paraišką dėl mažo gležno endeminio augalėlio – baltijinės linažolės – apsaugos. Šiai smėlynų gyventojai nepatiko artėjantis miškas, reikėjo gelbėti jį nuo kopų užaugimo pavojaus. Galvojome, kad gelbstime kopų kraštovaizdį, kad jis nebūtinais turi būti paslėptas už medžių, kad nerijos lankytojai taip pat turi teisę juo gėrėtis. Atvertomis kopomis džiaugiuosi kas kartą, važiuodama pagrindiniu keliu.

Turime įsisąmoninti – jei žmogus nieko nedarys, miškas pamažu plėsis, kol neliks atvirų erdvių. Naglių gamtiniame rezervate specialieji gamtotvarkiniai kirtimai vyko apie 300 hektarų plote. Tvarkymo darbai buvo pašalinta į pilkąsias kopas plintanti sumedėjusi augalija.

Jūsų vadovavimo Kuršių nerijos nacionaliniam parkui pradžioje po didžiojo Juodkrantės gaisro Neringos miškai buvo atiduoti administruoti valstybinei įmonei *Kretingos miškų urėdija*. Kaip jums šiandien atrodo, ar tai buvo teisingas žingsnis? Kaip su miškininkais, kurie vadovaujasi kitokiais principais, radote bendrą kalbą?

2014 metų gaisras buvo didelio pūlinio sprogimas. Parko iš kirtimų uždtribamos lėšos buvo labai menkos. Kuršių nerijos miškai neproduktyvūs, iš jų niekas negali uždirbti, nei kirtėjai, nei pardavėjai. Parduodavome stačią mišką, pigiausia kaina, kad kaip nors įvykdytume kirtimų normą. Priešgaisrinei apsaugai reikėjo gerokai daugiau lėšų – tvarkyti miško keliukus, kirsti priešgaisrinius barjerus, valyti kvartelines, prižiūrėti techniką ir taip toliau. Po gaisro buvo aišku, kad padėtis turi keistis, tačiau į kurią pusę? Skirti pakankamai lėšų

parkui ar perduoti miškus Kretingos miškų urėdijai, kuri uždirba pakankamai iš kitų miškų žemyne ir gali sau leisti prižiūrėti ir nerijos miškus? Miškų atidavimui priešinomės kiek tik galėjome, nes žinojome, jog valstybinės pelno siekiančios įmonės darbo principai yra kitokie, jie netinka nerijoje, tačiau mums nepavyko. Nuo 2015 metų miškų valdytojas yra Valstybinės miškų urėdijos Kretingos padalinys.

Mums darbų ir problemų, susijusių su miškais, sumažėjo, tą laiką galėjome skirti kitiems darbams, tačiau tikrai galvojame, kad mes būtume dirbę draugiškiau gamtai. Nors santykiai su Kretingos miškininkais yra puikūs, kartais net mes jiems padedame parašydami reikalavimus aukštesnei institucijai, tačiau jų darbui pastabų turiu. Pavyzdžiui, miškai paprastai kertami atrėžiant biržes taip, kad būtų patogų nubrėžti popieriuje, kad būtų viename sklype. Kirtavietės dažniausiai yra keturkampio formos ar tiesiomis linijomis. Miškai želdinami taip pat pagal linijas. Nuo kopų viršūnių atsiveria panoramos ir iš ten geriausiai pasimato iškirsti geometrinių figūrų plotai, kurie atrodo kaip skylės, kaip žaizdos.

Miškininkystės srityje privalo būti išimtytys vietovės, kur kraštovaizdis vienareikšmiškai „groja pirmuoju smuiku“! Kirtimų linijos čia turi būti grakščios, atsižvelgiama į reljefą ir į formą, kad žiūrint iš apžvalgos vietų matytum ne skylės, o vientisą, formuojamą, lyg natūralų kraštovaizdį.

Kaip kareiviai linijomis susodinti miškai yra atvirkštinis natūralaus vientiso kraštovaizdžio variantas. Kopos Kuršių nerijoje diktuoja madas – jos yra matrica, pagrindas, ant kurio žmogus toliau turėtų kurti kraštovaizdį ir prieš kirsdamas ar sodindamas susirašyti didelėmis raidėmis

Iš Žirgų rago – į Pervalką

Raganos katilas Purvynėje – vėjo išpustyta duobė, ilgainiui apaugusi medžiais

Pavasarij neregėta žaluma sušvinta samanų

kriterijus, kurie yra kiekvieno kraštovaizdžio kūrėjo abėcėlė. Čia priekaištas ne miškininkams, jie dirba savo darbą, kartais savo iniciatyva darydami tai, kas jiems nepriklauso. Bėda, kraštovaizdžio architektai nei Parko direkcijoje, nei savivaldybėje neturi reikšmingos įtakos formuojant kirtimus, tiesiant kelius, dviračių takus, projektuojant krantines. Mano nuomone, kraštovaizdžio architektas turi būti privalomas tiek saugomų teritorijų savivaldybėse, tiek infrastruktūros projektus rengiančių architektų komandose. Viltį teikia Vilnius TECH rengiami kraštovaizdžio architektai.

Girdint Jus, stebint Jūsų darbą, susidaro įspūdis, kad esate neišsenkantis idėjų generatorius. Iš kur semiatės idėjų pati? Kas Jus įkvepia? Ir koks yra kelias nuo idėjos iki jos įgyvendinimo?

Idėjų kyla tuomet, kai atsiranda ryšys tarp to, ką sužinai, pamatai, suvoki, ir tarp to, ko sieki. Man labai patinka tie gyvenimo momentai, kai atsiranda kažkoks ypatingas virpesys, kai teisingas veiksmas vyksta teisingoje vietoje, teisingu laiku su teisingais žmonėmis, ir visi jaučia, kad Tai yra gerai. Kaip Dievas kurdamas žemę kalbėjo – tuomet atsirado šviesa, ir tai buvo gerai... Būtent žinios apie Kuršių neriją, emociniai čia gyvenusių ar keliavusių žmonių nušvitimai, tam tikrų priežastinių ryšių atsiskleidimas apie jos gamtos, kultūros, istorijos nutikimus man galvoje suformuoja užduotis, kurias paskui tiesiog turiu įgyvendinti. Daug idėjų pasigaunu keliaudama po saugomas teritorijas, skaitydama, bet jei ir mėgdžioju ką nors, tai ne visai tiksliai, įnešu savo minčių ir spalvų. Neseniai skaičiau išmintingą pasakojimą, kaip mokiniai paklausė Konfucijaus, kas yra svarbiau, kelias ar tikslas? Jis atsakė, kad svarbiausia yra pakeleiviai. Aš tikrai turiu puikią nuojautą ir pasirenku tinkamus žmones idėjoms įgyvendinti, ir tuomet tai yra net ne darbas, o tikras malonumas.

Aušrai Feser pavyko atgaivinti Mažosios Lietuvos vestuvių papročius (kairėje – jaunavedžių valtis). Pagal jos scenarijų rengiamos ir teatralizuotos ekskursijos „Nidos aukso amžius“ (dešinėje). Gintauto Beržinsko nuotrauka

* Svarbiausias kraštovaizdžio vertinimo kriterijus yra jo įvairovė. Įsivaizduokite milžinišką lauką – galbūt pirmas įspūdis yra gana stiprus – priekyje matyti didžiuliai toliai, horizontas, kažkur toli dangaus ir žemės susitikimas. Vau! Tačiau pradėkite eiti šituo lauku ir jau netrukus pajusite didžiulį poreikį pokyčių, o jų nėra ir nėra. Mokslininkai išrinko ir aprašė 20 etaloninių Kuršių nerijos kraštovaizdžių, kuriuos galima pamatyti 97 km² plote. Tokiame plote žemyninėje teritorijoje rastume daugiausia gal kokius penkis skirtingus kraštovaizdžius. Kad atsiskleistų ši milžiniška įvairovė, reikia žinoti, kur eiti, kur važiuoti ir kur sustoti. Galima ir Kuršių nerijoje visą dieną vaikščioti neišlendant iš miško – tuomet pusiasalis gali pasirodyti gana nuobodi vieta.

* Kiekvienas iš mūsų labai subjektyviai vertina tai, ką mato kraštovaizdyje. Todėl labai svarbus kodas – „prisiminti“. Jei ant Vecekruogo kopos prisipažinai meilei – ši kopa liks pačia ypatingiausia ir gražiausia, ir ten norėsis sugrįžti.

* Keliaujantieji po Kuršių neriją, sąmoningai ar ne, turėtų suvokti kraštovaizdžio vertybių reikšminius žodžius. Jų yra labai daug: šviesa, debesys, saulėlydis, saulėtekis, vėjas, audra, bangos... Dar vienas jų – tai „susitikimai“, prasidedantys persikėlus keltu, kai važiuodamas jautiesi lyg savotiškame safaryje. Viena žiūrėti į mišką, kuriame sutinki kelias stirnas, lapę ar šerną, ir visai kas kita, kai žinai – čia gyvena apie 50 briedžių!

Aušros Feser mintys

Preilos pajūryje. Tomo S. Butkaus nuotrauka

„Esminis Neringos potencialas – ne sklypai pastatams, ne NT plotas nuomai ir perpardavimui. Tai erdvėlaikis, specifinis ir autentiškas žemės gabalas su jame įspaustais gamtinės evoliucijos principais ir antropogeninės veiklos pėdsakais.“ Tomas S. Butkus

KARTĄ ANT PASAULIO KRAŠTO

Rekreaciniai Neringos ypatumai

Tomas S. Butkus

Architekto Algimanto Zavišos labdaros ir paramos fondo kasmetiniame rudens forume diskutuota tema „Kurortas. Neringa“. Vienas iš pranešėjų architektas ir poetas T. S. Butkus šiuo poetiniu tekstu leidosi į kelionę Neringos kraštovaizdžiu, labai asmeniškai interpretuodamas architektūrinius patyrimus. Viena svarbiausių patirčių, jo manymu, yra ribos pajautimas. Krašto, kurį gali pasiekti laivu ir kurio gale driekiasi svetimšalių civilizacija, fizinėje aplinkoje įspausti nebeegzistuojančių kultūrų ir gamtos jėgų pėdsakai. Kas šioje situacijoje yra architektas? Kūrėjas, statistas, pasakotojas? Koks vaidmuo tenka žmogaus įsisąmonintoms ir sustatybtoms formoms?

ESĖ

Nepamenu, kada pirmą kartą apsilankiau Neringoje. Greičiausiai dar vaikas, penkerių, su tėčiu ir mama „Raketa“ atplaukėme į šį artimą kraštą. Keletas ženklų stebuklingai užsiliko mano atminties amforoje, ir juos išsaugojau Nidos vaizdinyje. Ten buvo didelės kopos, ne-sibaigiantis absoliutaus vandens horizontas, tarybinė valgykla, kurioje sudaužiau stiklinę. Man atrodė, kad daugiau niekada nebegrįšiu čia. Tačiau vietos dvasia taip įsispaudė į mano pirmuosius kelionės įspūdžius ir, kaip kasetės juostelė, tapo nuolat besisukančiu sapnu.

Maniškė Neringos patirtis įdomi tuo, kad per keturiasdešimt trejus metus čia beveik niekas nepasikeitė. Dabar tiksliai atsimenu, tai buvo 1980-ieji. Tėvas buvo ką tik grįžęs iš kelionės po Demokratinę Vokietiją, nes su naujais baltais batukais tripsenau po Neringos smėlį. Ir jie man spaudė kojas. Todėl poreikis viską prisiminti buvo dar stipresnis. Kaip dabar, noras suvokti šios vietos psichoemocinį kraštovaizdį toks stiprus, kad turiu bėgti iš mokslinės metodinės kalbos registrų ir naudotis poetinėmis sąvokomis. Kad turiu įsibristi į pasaulio kraštą visomis kūno jūslėmis ir susiliesti su sąsąmonėje tyvuliuojančia sapno tikrove.

Daiktai yra mūsų sąmonės atspindžiai. Kaip ir visa mūsų susikurta realybė: statiniai, gatvės, miestovaizdžiai. Tada suvokių, kad tais aštuoniasdešimtaisiais man atmintyje įstrigo ir kiti pasaulio krašto artefaktai – vėtrungės, mėlynai raudonas namų koloritas, metalinės kopų pamėklės – pasieniečių bokšteliai, kyšantys virš Neringos pušynų kepurės. Betoniniai pirsai, kurių paskirties tuo metu nesupratau, bet jie buvo tokie niūrūs, tokie tikri pasaulio krašto buvimo įrodymai, kad net nesinorėjo ten eiti, prisėsti ir nunarinus kojas galvoti apie baigtį. Bet ne paauglišką, suicidinę. Vaiko galvoje baigtis yra ne apie pabaigą, bet apie tęstinumą arba perėjimą į kitą matavimą. Vėliau, turbūt dar po penkerių metų, atvykęs išsėtis su mama, mačiau šias konstrukcijas jau kiek kitaip. Žvejai ten stypsodavo, sumerkę

savo meškeres, o mes, paauglėjantys vaikiščiai, plaukiodavome aplinkui ir uosdavome drumsto vandens ir maržolių kvapą. Iš to laikmečio pamenu ėjimą prie jūros, nidietiško „Paryžiaus“ – keturaukščių geltonų plytų namų kvartalo – kiemus, kur viena koja mušdavau futbolo kamuolį, bandydamas nenuleisti jo ant žemės ir pasiekti pasaulio rekordą. Netoli šiandieninio policijos komisariato pastato buvo dieviško skonio vaflių kioskelis – tokio deserto daugiau niekur nesu ragavęs. Ir, žinoma, Parnidžio kopa – milžiniškas smėlio kalnas, užstojantis pasaulio krašto horizontą, o užsilipus – atveriantis nepakartojamos lietuviškos dykumos mirazą, kuris, kaip paaiškėjo vėliau, mažėjo su kiekviena mano augimo, brendimo ir amžėjimo diena.

Tokia mano pirmųjų Neringos įspūdžių kolekcija iš laikmečio, kai apie rekreaciją niekas daug nekalbėjo. Poilsiautojai ir rekreacinės zonos socialistinio lenktyniavimo ir darbo kulto epochoje svarbiu sistemos instrumentu tapo 8-ajame XX a. dešimtmetyje. Greičiausiai šia direktyva pasinaudojo ir Neringos krašto entuziastai, ėmę gaivinti šį kraštą, puoselėti rekreacines vertybes ir kurti Neringos mitą. Kartu su mitu vaikystės laike atvirukų pavidalu sušmėžavo ir keli vaizdiniai iš šios vietos. Kasdienybės kurorto centre stūksojo Parnidžio kopa. Apačioje, Nidos miestelyje, išaugo etnografiniais motyvais pasipuošę Gyčio Tiškaus projektuoti vietos valdžios namai. Visai greta, ant marių kranto, iškilo dinosauro galvą primenantis Nidos prieplaukos apžvalgos bokštelis (arch. Alfredas Paulauskas). Neringos vaizdinių kolekciją užbaigė atvirukai su seniausiais pasaulio krašto gyventojais – briedžiais.

Tik antrame kurse, jau būdamas visateisis architektūros studentas, susipažinau su Negyvųjų kopų stebuklu. Paradoksaliai, padedamas draugų literatų, atsidūriau ten vieną vasaros pavakarį. Man buvo gėda. Kaip klaipėdietis galėjo nežinoti, kad visai greta, vos už 20 kilometrų, yra gamtos stebuklas. Driekiasi dar viena dykuma, dangaus ir vėjo energijos įsprausta į marių–jūros sprūdį. Ją permušantys žemaūgių pušų ir krūmų retmiškiai su briedžių spiromis atrodė kaip pirmykščio gamtos pasaulio reliktas, po kurį slankioti alkaniems studentams buvo didžiausias išganymas. Tai mano pirmoji šventykla, krikštas, kurį tą naktį įveikiau su draugais ir keliais vyno buteliais.

Nesvarbu, koks architektūrinis pavidalas, kokia jo funkcija ir forma, visada pradedu nuo sakralumo. Tai savotiška pagarba vietai, erdvei, laikmečiui. Kartu ir neišsakytiems žmogaus poreikiams, jo kūnui ir dvasiai. Net kuršiškas vietovardis *Pervalka* yra apie tai. Apie savęs pervilkimą iš vieno kranto į kitą. Iš kasdienės darbinės praktikos į poilsio, o tikriausiai – į sąmoningo buvimo čia ir dabar būseną. Perkuriant save ir atstatant gyvybinių jėgų balansą. Ar gali būti geresnė tam vieta nei pasaulio kraštas? Tai *ne ringas* – tai pusiasalis, geopolitinių reikalų fone virtęs sala, atskirta, tačiau ne izoliuota teritorija, turinti savo genetinį kodą. Dar svarbiau tai, kad nerija yra daugiau nei gamtos darinys – tiek gamtos, siaurąja prasme, tiek žmogaus veiklos padarinys. Jame yra visos dedamosios – griaunamoji ir kuriamoji stichijų jėga. Noro įsisavinti, sukultūrinti šį landšaftą. Primesti jam architektūrines taisykles, žmogiškąją jurisdikciją. Tačiau, manyčiau, tai klaidinga nuostata.

Esminis Neringos potencialas – ne sklypai pastatams, ne NT plotas nuomai ir perpardavimui. Tai erdvėlaikis, specifinis ir autentiškas žemės gabalas su jame įspaustais gamtinės

evoliucijos principais ir antropogeninės veiklos pėdsakais. Nemuno deltos ir Baltijos jūros dugno sąnašos, vandens srovių ir vėjo sumaišytos su paukščių, gyvūnų ir mikroorganizmų irimo produktais, mums atidengia įstabų kismo laiką pasaulį, rezervatą, kuriame ir mes, neįmintas gamtos reiškinys, atlikome savo vaidmenį. Kūrėme gyvenvietes, statėme žvejų kaimus, kirtome mišką, kasėme smėlį, tiesėme kelius ir elektros linijas. Sodiname apsaugines gyvatvores, kalėme kopų įtvirtinimus, gaudėme žuvį. Dabar pasaulio krašte socialinis vietos gyventojų laikas sustojo ties butų nuoma, kambariais. Na, bent paskutinius dvidešimt metų žmogiškieji išteklių buvo eikvojami tam pačiam ritualui, kurį diena iš dienos kartojo vartojimo katedrų apaštalai miestuose ir ten, kur buvo bent koks pridėtinė vertė dvelkiantis urbanizuotos erdvės blizgutis. Todėl natūralu, kad labiausiai pasikeitė Nida. Kad pagrindiniai gyvenamosios erdvės savininkais tapo ne vietiniai, žvejai ir miško sodintojai autochtonai, o pasiturintys žmonės, kurie tik retkarčiais atvyksta čia pailsėti nuo didmiesčių smogo ir streso.

Pozityvesnis pokytis įvyko Pervalkoje. Čia, Negyvųjų kopų pašonėje, ėmė rinktis jėgos aitvarų entuziastai. Kuriasi nauji vandens ryšiai su žemynine Lietuvos dalimi – Dreverna, Svencelė. Taip, ir dviračių tako arterija pagaliau įgavo kraujotakos sistemai būdingų bruožų. Vos nepamiršau – Nidos meno kolonija! Tai turbūt geriausias pavyzdys, kaip Neringa gali išnaudoti savo potencialą, pritraukdama kūrėjus iš viso pasaulio ir jam apie save pranešdama meno kūrinių formomis. Panašaus formato tarptautinė rezidencija galėtų atsirasti ir architektams.

Dar viena, gal kiek utopinė, mano svajonė – atidengti senuosius kaimus. Po Naglių rezervato kopas laikančiomis stiklinėmis konstrukcijomis išvystume mums nežinomą požeminį kuršininkų erdvėlaikį, grąžinantį mus į XVII a. vidurį.

P. S.

Po keturiasdešimt trejų metų, skaitydamas pranešimą rekreacinės architektūros tema, atkreipiau dėmesį į kelis seminaro patalpos fragmentus. Po kurio laiko suvokiau, kad esu čia buvęs. Kad tai ta pati tarybinė valgykla, kurioje sudaužiau stiklinę [dabar čia – *Bo Hause Nida* restoranas, Skruzdynės g. 2 – *sud. past.*]. Kurioje su tėvais pietavome, o vėliau pro langą stebėjome marių akvatoriją ir kitoje pusėje besidriekiančią pakrantės miško liniją, vietomis išplatėjančią, vietomis ploną it siūlą, skiriančią dvi mėlynuojančias plokštumas – marių ir begalinio giedro dangaus. Man, vaikui, tai buvo akivaizdžiausias įrodymas, kad esu pasaulio krašte, kuriame baigiasi vienas pasaulis ir prasideda tai, ko negaliu suvokti. Tai vieta, kur nesijaučia laiko. Tai erdvės pakraštys, kur galima panardinti kojas ir mėgautis absoliučia visatos ramybe.

PRAEITIES ATGARSIAI

**Karalienės Luizės kelionė iš Karaliaučiaus per Kuršių neriją į Mėmelį 1807 m. sausį.
1886 m. Dailininkas Johannesas Heydeckas (1835–1910)**

„Nidoje pasigendame istorinių-kultūrinių ženklų, kurie prikeltų iš užmaršties laiko tėkmėje pranykusius pajūriais pamariais kadaiseėjusį senąjį pašto kelią, Gustavo Blodės pašto stotį, kur gimė garsioji Prūsijos karalienės Luizės legenda, suteikusi šiam sakraliniam sielos kampeliui nemarumo.“ Jovita Saulėnienė

KARALIŠKUOSIUS KURŠIŲ NERIJOS PUSLAPIUS PASKLAIDŽIUS

Jovita Saulėnienė

*Susitiksim auksinėj Nidoj:
Ant smėlio lelijos užaugs.*

Antanas Miškinis

Ko gero, niekas taip prasmingai ir gražiai nėra pasakęs apie Nidą kaip poetas Antanas Miškinis, pabrėždamas šio žmonių sielos kampelio sakrališkumą ir gyvybingumą. Taip ir matai saulės skleidžiamos auksinės spalvos apšviestus Nidos žmonių gyvenimus po aukštuoju dangumi, žvelgi į čia atsiveriančią kūrybai magišką versmę. Ne kiekvienam miestui ar miesteliui tinka reto grožio ir dieviško aromato kilnių lelijų simbolika. Žinoma, šios deivės Heros ypač mėgtos gėlės nepaneigia kerų čia viešpatavusio girių gražuolio briedžio, kurį Prūsų Lietuvoje laikė dievų tarnu ir pasiuntiniu. Šiame krašte išvysti šventąjį dievų pasiuntinį briedį – sėkmę, lengvai pražingsniuoti pro jo brydę pievoje – laimė, turėti miško galiūno kanopą-amuletą – saugus buvimas žemėje. Poetiškai apibendrinančių tikroviškus pagrindus turinčių lemtingų faktų ar reiškinių čia apskritai daug ir įvairaus pobūdžio. Tai sakmės apie vietinius žvejus, jų susidūrimą su požemio būtybėmis, ypač chthonine dievybe velniu, literatūrinės sakmės apie marą, gausybę įvairaus žanro meno kūrinių. Visa tai daugiau ar mažiau žinoma.

Kiek primirštas aspektas – istorinės asmenybės, keliavusios per Kuršių nerijąėjusiu europiniu pašto keliu ir stabtelėjusios nakvynės Nidos pašto stotyje. Kokie garsūs keliautojai po šiuo stogu nakvojo ir kiek iš jų paliko savo liudijimus apie Nidos išskirtinumą, dar reikia tyrinėti. Ta dokumentinė medžiaga prikeltų iš užmaršties laiko tėkmėje pranykusius šios vietovės istorinius-kultūrinius ženklus: pamariais pajūriais pro jąėjusį pašto kelią, Nidos pašto stotį, primintų vietines Nidai nusipelnusias asmenybes. Istorinė atmintis – kultūros ekologijos dėsnis, neleidžiantis užmiršti, jog dabartis visada įrėžta praeityje, kurios patirtis padeda augti ir stiprėti žmonijai. Teisus buvo Čarlzas Dikensas (Charles John Dickens), kuris teigė, jog nėra prasmės prisiminti praeities, jei ji neturi įtakos dabarčiai.

Toliau kalba ir suksis apie Nidos pašto stotyje gimusias karališkąsias istorijas, jų atgarsius Juodkrantėje, siekiant suvokti, kiek tie faktai reikšmingi šiandieniniam Neringos gyventojui. Kadangi legendos yra svarbus senosios kultūros pažinimo šaltinis, pasak semiotiko Algirdo Juliaus Greimo (1917–1992), kultūrinės archeologijos sritis, todėl išskirtinis dėmesys bus skiriamas Nidos pašto stotyje gimusiai karalienės Luizės legendai.

Stotis – kultūrinės atminties ženklas

Niekas nebesuskaičiuos, kiek įvairių šalių valdovų kortežų važiavo senuoju pašto keliu, ir neapsakys, ką šie „mėlynojo“ kraujo keliautojai patyrė lėtai judant karietai per klampųjį

„Karalienės Luizės“ viešbutis Nidoje iki rekonstrukcijos (savininkas Gustavas Blodė). 1912 m. perstačius pakito jo išvaizda (atvirukas apačioje). 1927 m. kilęs gaisras šį pastatą nuniokojo. Šiandien šioje vietoje stovi sovietmečiu pervardintas „Jūratės“ viešbutis ir, deja, išorėje – jokių karališkųjų pėdsakų atminties ženklų. Roberto Schmidto leidykla, Mėmelis

nerijos smėlį. Bežadė liks ir vietinių gyventojų reakcija, kilusi stebint aukštuosius pakeleivius, stabtelėjusius nakvynės pašto stotyje. Valdovų, kurie skelbėsi esą „iš Dievo malonės“ ir žemėje skirti būti Dievo „vietininkais“, kad ir epizodinis pasirodymas mažuose miesteliuose buvo didelis įvykis.

Nidos pašto stoties istoriją kūrė buvę jos savininkai, garsios Kuwertų giminės dinastijos atstovai ir vėliau pašto stotį išauginęs į viešbutį Gustavas Blodė. Atitinkamai tai ir du šio buvusio istorinio objekto gyvavimo etapai.

Net trys Kuwertų šeimos kartos ėjo pašto tarnybos viršininko pareigas. Pradininkas – kamerjunkeris Friedrichas Casimiras Kuwertas, paveldėjęs Pilkupos pašto stotį ir smuklę, ją 1743 m. perkėlė į Nidą. Pasak žvejybos meistro Ernsto Wilhelmo Beerbohmo (1786–1865), „šis namas tapo lizdu visų tų, kurie šiandien dar nešioja Kuwerto pavardę“. Pridursime: tai ir Nidos istorijos kūrėjų „lizdas“.

Fr. C. Kuwerto sūnus Davidas Gottliebas Kuwertas (1748–1827) – Neringos kopų apželdintojas, pirmasis čia pradėjęs pažaboti, žurnalisto Otto Glagau žodžiais, „nerijos pabaisą“ – klampųjį smėlį. Jis bene pirmasis ir atvertė Nidos karališkąjį puslapį. Šio savininko prižiūrimoje pašto stotyje keliaudama senuoju pašto keliu ne kartą buvo apsistojusi ir Prūsijos karališkoji šeima, po savo buvimo mažame žvejų kaimelyje palikusi legendinius pasakojimus.

Galiausiai pašto viršininko tarnybą užėmė sūnus Georgas Davidas Kuwertas (1800–1856), tačiau po metų, 1828 m., jis pastatą pardavė Gustawui Blodei, kuris pašto stotį pavertė viešbučiu.

Antrasis Nidos pašto istorijos etapas prasidėjo nelaimingu įvykiu. 1829 m. pastatas sudegė iki pamatų. Paėmus 4 000 talerių paskolą, jis buvo atstatytas kaip viešbutis ir pavadintas „Karalienės Luizės“ viešbučiu (Hotel „Königin Luise“). Šis pavadinimas išliko iki pat 1945 metų. Keliautojų, apsistojančių šiame viešbutyje, iki 1833 m. netrūko. Nutiesus naują kelią Tilžė–Tauragė–St. Peterburgas, senasis pašto kelias prarado savo reikšmę, dėl to sumažėjo keliautojų. Vėliau viešbutis tapo vėl paklausus. Žurnalistas O. Glagau (1834–1892), apsilankęs 1867 m. Nidoje, juo gėrėjosi: „Tai dailus pastatas su balkonine veranda, pagražinta medžio karpiniais, tarsi iš tolo kviečiąs užėti savo šviežiai nudažytomis linksmy spalvų sienomis.“ Neabejotina, kad ir istorinis viešbučio pavadinimas, primenantis Nidoje buvusią legendinę karalienę, buvo irgi viliojantis.

Viešbutį gaisras dar sykį nuniokojo 1927 metais. Pagal žinomo architekto Herberto Reissmanno (1895–1961) projektą 1930 m. jis buvo atstatytas. Šiuo metu toje vietoje stovi viešbutis „Jūratė“. Ankstesnis viešbučio pavadinimas primintų Nidos laikus, kai čia netoliese stovėjo pašto stotis ir joje gimė literatūrinė legenda apie karalienę Luizę. Tad ar ne laikas viešbučiui grąžinti senąjį istorinį „Karalienės Luizės“ pavadinimą?

Nakvojo Prūsijos valdovai

Buvusioje Davido Gottliebo Kuwerto pašto stotyje buvo apsistojusi Prūsijos karališkoji pora – karalius Friedrichas Wilhelmas III (1770–1840) ir karalienė Luizė (1776–1810), taip pat sosto įpėdiniai: būsimasis karalius Wilhelmas IV (1795–1861), būsimasis pirmasis Vokietijos imperatorius Wilhelmas I (1797–1888) ir princesės Scharlottė, būsimoji Rusijos imperatorienė Aleksandra Fiodorovna (1798–1860), Aleksandrinė, būsimoji Meklenburgo-Šverino kunigaikštienė (1803–1892). Žinoma, tai ne visas karališųjų asmenų sąrašas, ir mus pasiekusios žinios apie juos skirtingos. O ir ne visi šaltiniai prakalbinti. Daugiau liudijimų tuo aspektu išliko apie Prūsijos karalienę Luizę.

Pirmąjį kartą Prūsijos karalius Friedrichas Wilhelmas III su karaliene Luize Nidos pašto stotyje apsistojo 1802 m. birželį, vykdamį susitikimą Mėmelyje (dabar Klaipėda) su Rusijos imperatoriumi Aleksandru I. Deja, iš to karto žinomas tik pats faktas. Antrą kartą

karalienei Luizai Nidoje teko stabtelėti napoleonmečiu. 1806 m. gruodį karališkoji šeima buvo priversta trauktis iš sostinės Berlyno pirmiausia į Karaliaučių, o vėliau į Napoleono neužimtą Mėmelį, kuris tapo laikinąja Prūsijos sostine. Karališkųjų didenybių kelionė senuoju pašto traktu iš Karaliaučiaus per Kuršių neriją į Mėmelį – svarbus Prūsų Lietuvos istorinės-kultūrinės atminties faktas, įkvėpęs ne vieną menininką, o Nidai suteikęs legendinę aureolę. Net sosto įpėdinių kelionė per Kuršių neriją senuoju pašto keliu bėgant laikui įgauna apibendrinančią prasmę. Tai pirmoji būsimųjų valdovų pažinties su savo kraštu ir jo gyventojų buitimi patirtis, paveikusi jų brandą.

Karalienės Luizės karieta, kuria atvyko iš Karaliaučiaus į Mėmelį

Sosto įpėdiniams – pramoga

Pirmas 1807 m. sausio 3 d. iš Karaliaučiaus pajudėjo penkių karietų gurguolių kortežas su kronprincu Friedrichu Wilhelmu, princu Wilhelmu ir princesėmis Scharlotte, Aleksandrine ir Friederike į Napoleono neužimtą Mėmelį. Kelionę senuoju pašto keliu „niūriausiam lietuvi siaučiant“ princų auklėtojas Friedrichas Delbrueckas aprašė savo dienoraštyje. Iš jo sužinome, jog keleiviai sustojo Rasytėje nakvynės: „*Kaimo kunigas pasirengęs mus priimti. Atvyko 10 val. vakaro. Kaip atgaivino mus pastogė, neįmantri vakarienė, kurią jis paruošė mums ir pats su žmona palaikė kompaniją valgant <...>. Po 11 val. nuėjome ilsėtis – princai trijose lovoose šalutiniame kambaryje, o aš priguliau ant sofos.*“

Antroji jų sustojimo vieta buvo Nida. F. Delbrueckas dienoraštyje vėl telegrafiskai fiksuoja: „*2 val. Pagaliau atvykome į Nidą. Mažučiam kambarėlyje džiaugsmingai valgėme šeiminių paruoštus pietus. Prie langų visa galybė žiūrovų. Jau degė šviesa. Dubuo sūdytų žuvų priminė šiaurę ir jūrą. Geriant arbatą gyvas pašnekesys. Įžengė į miegamąją patalpą, kuri nebuvo itin viliojanti. Ant grindų pakreikta šiaudų ar šieno. Princams toks guolis sukėlė šventišką nuotaiką.*“ Tai, kas vietiniams pašto stoties šeiminiams atrodė įprasta, rūmų mažiesiems gyventojams buvo savotiška pramoga...

Dienoraštyje užsimenama, jog kitą dieną visi pakirdo 4 val. ryto ir papusryčiavę „*dar vaikštinėjo šen ir ten, stebėjosi gamtos vaizdais, šnektelėjo su ant seklumos užplaukusio laivo kapitonu, krovėsi daiktus*“. O princų auklėtojui F. Delbrueckui „visą ryto laiką užėmė atsisikaitymas su šeiminiu“.

Po dviejų valandų kortežas leidosi į kelią. Per pietus pasiekę Juodkrantės pašto stotį, čia pat pajūryje perkinkė arklius. Kone visi išlipo lauk pasigrožėti jūra, princai ir princesės rinko akmenukus. Nuo Juodkrantės iki Klaipėdos kortežui vadovavo „jaunas pašto sekretorius“. Temstant keliautojai išvydo Klaipėdos švyturį, miesto bokštus, laivus Smiltynėje. Juos pasitiko locmanas Johnsonas. Persikėlusius į miestą karališkosios šeimos narius „apsupo žiūrovų minia“...

Karalienė Luizė pašto kelyje

1807 m. sausio 5 d. į Napoleono neužimtą Mėmelį senuoju pašto keliu leidosi sunkiai šiltine serganti karalienė Luizė, lydima savo gydytojo Christopho Wilhelmo Hufelando (1762–1836), patarėjų von Schadowos, Berthos von Truschen ir penkių karininkų. Iš minėto gydytojo atsiminimų atsiveria sunkios varginančios kelionės valandos: „*Per didžiausią speigą, baisią audrą, pūgą nunešė ją į karietą ir 20 mylių per Kuršių neriją vežė į Mėmelį. Kelionė truko tris dienas ir tris naktis. Važiavome tai jūros bangoms plakantis, tai marių ledu. Naktis leidome vargingiausiose buveinėse. Pirmąją naktį karalienė gulėjo kambarėlyje su išmuštais langais, pro kuriuos ant jos lovos pustė sniegą, be atgaivą teikiančio maisto. Visą laiką baiminausi, kad jos neištiktų smūgis. Tačiau grynas oras gerai paveikė, ir, užuot savijautai pablogėjus, Luizė kelionės metu pamažėle ėmė taisyti.*“

Tos „vargingiausios buveinės“ – tai Kranto, Rasytės, Nidos pašto stotys ir 1743 m. įkurta Juodkrantės mokykla, kur karalienė Luizė su palyda nakvojo. Iš visų tų pašto stočių Nidos liko svarbiausia – čia gimė graži literatūrinė legenda apie valdovę, savo neilgą gyvenimą paaukojusią „Tėvynės ir karaliaus labui“. Joje pasakojama apie sielvartaujančią dėl Prūsiją užgriuvusios karo nelaimės karalienę Luizę, savo žiedo deimantų ant užšalusio pašto stoties lango stiklo įrėžusią Johanno Wolfgango Goethės auklėjamojo romano „Wilhelmo Meisterio mokymosi metai“ arfininko giesmės posmelį:

*Kas ašarom suvilgęs nevalgė duonos,
Kas kiauras naktis nesėdėjo
Dejuodamas ant savo gulto,
Tas nepažįsta dangiškos galybės.*

Karalienė Luizė Nidos pašto stoties lange
žiedo deimantų įrėžia Goethės eiles.
Pagal dailininką Johannesą Heydecką
(1835–1910)

Nidos legendos ištakos

Kada atsirado ši legenda? Ar ji gimė, anot istorikės Nijolės Strakauskaitės, „dėl pašto stoties savininko pagirtino sumanumo, siekiant kuo įtaigiau pateikti tikrai neeilinį faktą – karalienės apsilankymą mažoje pašto stotyje“? O gal visai dėl kitų priežasčių?

Amžininkų vadinta „Prūsijos žvaigžde audrų debesyse“, „širdžių karaliene“, „deive soste“ karalienė Luizė (1776–1810) tarsi dangaus žvaigždė spinduliavo krašto žmonėms pasiaukojančią meilę savo Tėvynei, atsidavimą šeimai, taurų žmoniškumą, svarbius darbus ir žygius likimo lemtame neilgame jos gyvenimo kelyje. Tačiau apie karalienę Luizę kaip legendinę asmenybę prabilta tik 1876 metais, minint 100-ąsias jos gimimo metines. Tada ir buvo prisiminti karališkosios šeimos patirti sunkumai ir nelengvi išbandymai, pralaimėjus kautynes su prancūzais prie Jenos ir Aueršteto (vok. *Auerstedt*), kai 1806 m. spalio 14 d. šeima buvo priversta trauktis iš Berlyno į Rytpriusius, į Karaliaučių, o iš jo senuoju pašto keliu per Kuršių neriją – į Mėmelį. Karalienės Luizės kelionė minėtu keliu buvo pateikta kaip veržimosi į laisvę ir šviesesnį gyvenimą simbolis. Tame kelyje patirti sunkumai, jos dvasinė stiprybė („*semiuosi paguodos, stiprybės, drąsos ir žvalumo iš vilties, glūdinčios giliai mano sieloje*“), ištvermė, tvirtas tikėjimas „geresniais laikais“ („*pasaulyje geri žmonės kuria gerį*“) buvo skleidžiama kaip didelė paspartis, padėjusi išgyventi žmonėms karo draskomoje šalyje. Tada ir gimė karalienės Luizės pašto kelyje legendos. Prie jų atsiradimo ypač prisidėjo Karaliaučiaus dailės akademijos profesoriaus dailininko Johannesas Wilhelmo Heydecko (1835–1910) 1886 m. nutapyta istorinė drobė „Karalienės Luizės kelionė per Kuršių neriją į Klaipėdą 1807 m.“, kabėjusi Fišhauzeno apskrityje (vok. *Fischhausen*, buv. Žuvininkai, dabar Primorskas, Kaliningrado sr.) administraciniame pastate. Šis paveikslas paskatino ir kitus kūrėjus plėtoti karalienės kelyje idėją. Daugelis dailininkų savo paveiksluose yra sukūrę paprastos, nuoširdžios, bendraujančios su šalies gyventojais, „Tėvynės ir karaliaus labui“ skyrusios savo gyvenimą istorinės karalienės paveikslą.

Tikėtina, jog ir karalienės Luizės Nidoje legenda buvo sukurta tuo metu, nors jos vardu viešbutis pavadintas gerokai anksčiau, dar XIX a. 3-iajame dešimtmetyje. Karalienės Luizės vardas tuo metu menininkų pamėgtoje Nidoje galėjo būti irgi įkvepiantis akstinas legendai atsirasti. Tuo labiau kad tai literatūrinė legenda, ir jai sukurti reikėjo žinoti tam tikrus biografinius karalienės Luizės faktus ir jos literatūrinį akiratį.

Legendos prasmė

Poetiškas legendos pasakojimas apie karalienę Luizę kaip „dangišką galybę“ pažinusią asmenybę mus nukreipia į talentingai sukurtą aliuziją, tai yra į Johanno Wolfgango von Goethės kūrybą. Su šiuo autoriumi karalienė artimiau nebuvo susipažinusi, tik būdama keturiolikos su seserimi Frederike kelis kartus svečiavosi pas J. W. Goethės motiną Rat Cathariną Elisabethą von Goethe. Tačiau J. W. Goethės kūrybą karalienė skaitė, ir tai jos visuomeninėms-estetinėms pažiūroms turėjo neabejotiną poveikį. Į didžiojo mąstytojo kūrinių pasaulį Luizę įvedė artima jos draugė Karolinė von Berg (1760–1826). Tai buvo plačių pažiūrų žinomo Berlyne literatūrinio salono savininkė, bendravusi su Johannu Wolfgangu Goethe, Friedrichu von Schilleriu, Johannu Gottfriedu Herderiu,

Luizė ir Friederikė svečiuojasi ponios Rat Goethės namuose Frankfurte prie Maino. 1790

Heinrichu Friedrichu Karlu vom und zum Steinu ir kitomis žymiomis to laiko asmenybėmis. Tame literatūros salone dažnai lankydavosi ir karalienė Luizė. Čia galutinai susiformavo jos literatūrinės pažiūros.

Kuo karalienei Luizei artimas pusiau autobiografinis 1796 m. sukurtas J. W. Goethės romanas „Wilhelmo Meisterio mokymosi metai“? Kodėl varginančios ir bauginančios dėl ateities kelionės metu karalienė atsigręžė į šį literatūrinį kūrinį?

J. W. Goethės romanas „Wilhelmo Meisterio mokymosi metai“ – vienas reikšmingesnių vokiečių auklėjamųjų romanų, kurio pagrindinė mintis – dvasinis asmenybės tobulėjimas, siekiant tarnauti žmonijai. Autoriaus žodžiais, „nieko nėra be vargo! Tik dvasinis veržimasis, aistra, meilė padeda įveikti kliūtis, skintis kelius ir ištrukti iš rato, kuriame kiti apgailėtinais murkdosi“. Užtai būtina imtis veiklos, nes „veiklumas pirmiausia žmogaus priedermė“. Tai idealiai atitiko tuometę karalienės situaciją ir jos dvasinę būseną. Dėl to kelyje per Veimarą, Berlyną,

Kiustriną, Štetiną, Magdeburgą, Osterodę, Ortelsburgą į Karaliaučių ji prisiminė būtent šį kūrinį. Stabtelėjusi Ortelsburge, į savo dienoraštį ji įrašė minėto romano ketureilį, kuris vėliau prisidėjo prie karalienės Luizės Nidos legendos.

Beje, nesunkiai rasime nemažą ir pačios karalienės pasisakymų, su panašiomis į šią romane skelbiamas mintimis („Tikras valstybės tarnas turi būti įkvėptas dvasios visų pirma todėl, kad išnaudotų visas galimybes išsaugoti valstybės tautiškumą ir vienybę“ ir pan.). Atitinkamų aforizmų itin gausu jos laiškuose. Įdomus atvejis, rodantis, kokią didelę įtaką literatūros kūrinys daro istorinei asmenybei. Bet tai jau atskira tema.

Nidos legendoje karalienė Luizė atsiskleidžia kaip brandą pasiekusi valdovė, visa savo esybe rodanti, jog ir moterys yra tvirto, patikimo pasaulio kūrėjos. XIX a. pradžioje tai buvo iššūkis. Užtenka prisiminti Napoleono patyčias karalienės atžvilgiu, išsakytas jo leidžiamuose karo biuleteniuose, rodančias apskritai jo požiūrį į moterų vaidmenį visuomenėje. Anot Napoleono, „tos valstybės, jei moterys imtųsi vadovauti viešiesiems reikalams, yra pasmerktos“. Karalienė, tai žinodama, po 1807 m. vasario 7–8 d. Prūsų Ylavos (vok. *Preussisch-Eylau*, dabar Bagrationovskas, Kaliningrado sr.) mūšio į Mėmelį atvykusiam Napoleono pasiuntiniui su pasiūlymu sudaryti taikos sutartį atsakė būdinga tuo laiku etiketo kalba: „Moterys apie politiką nekalba.“ Tačiau karalienės Luizės veikla byloja ką kita. Ir tuo ji pranoko savo epochą. Ji labai mėgo Friedricho Schillerio kūrybą, itin domėjosi jo „Trisdešimties metų karo istorija“ (1793), kurioje nagrinėtas 1618–1648 m. karas paliko gilius pėdsakus šalies kasdienybėje ir mene, paveikė nacionalinį gyventojų charakterį. Karalienei Luizei buvo priimtinas F. Schillerio požiūris į moteris: „Gerbkite moteris: jos nuskina dangiškas rožes ir įpina jas į žemišką gyvenimą.“

Taigi karalienės Luizės Nidos legenda įkvepia visas moteris švytėti karališkosios karūnos spindesiu.

Karališkoji pora Juodkrantėje

1807 m. sausį paskutinis karališkosios poros sustojimas pašto kelyje buvo Juodkrantėje. Skirtingais keliais ir skirtingu laiku atkeliavusi karališkoji pora nakvynei pasirinko ir skirtingas vietas. Karalius Friedrichas Vilhelmas III pernakvojo pašto stotyje, kurią buvo įkūręs nidiškis Friedrichas Casimiras Kuvertas. Karalienė Luizė apsistojo buvusioje senojoje mokykloje. Abiejų pastatų neliko. Vėliau karalienė tik pravažiavo pro Juodkrantę, keliaudama į Karaliaučių ar Mėmelį. Tuo tarpu karalius Friedrichas Vilhelmas III dar ne kartą lankė čia įsikūrusį elitinį leibgvardijos kariškių būrį. O ir sosto įpėdiniai Friedrichas Vilhelmas ir Vilhelmas, „siautėdami iš džiaugsmo“, gavę leidimą vykdavo į Juodkrantę, kur, beje, pasveikino su gimtadieniu savo tėvą, įteikdami jo didenybei Lietuvių kalbos gramatiką ir žodyną bei kronprinco Friedricho Wilhelmo kariuomenės stovyklos Juodkrantėje piešinį.

Tai prabėgomis primintas Prūsijos karališkosios šeimos epizodas Juodkrantėje. Karališkųjų ženklų Juodkrantėje, be abejo, yra daug daugiau. Ne visi medžiagos šaltiniai dar prikelti. Netyrinėti ir karališkieji pėdsakai Smiltynėje.

Karališkuosius Kuršių nerijos puslapius dar reikia pildyti (ir vien dėl to jais domėtis), nes tai ugdo pagarbų žvilgsnį į istoriją ir istorines asmenybes. O tai augina ir mus pačius.

Karalienė Luizė, grafienė von Vos kelyje į Mėmelį.
Dailininkas Adalbertas von Rössleris (1853–1922)

Pirmojo Tomo Mano seminaro organizatoriai ir dalyviai – iš kairės: Antanas Gailius, Bronislovas Kuzmickas, Alfredas Tytmonas, Romualdas Ozolas, Bronius Genzelis, Frankas Fiedleris, Romanas Kizevičius, Waltraut Fiedler, Nina Pavlova, Pavlovas, neatpažinta moteris, Silvestras Gažiūnas. Nida, 1987 m. liepos 18 d.

„Tomo Mano seminaras Nidoje buvo svarbus budusios Lietuvos intelektualinio gyvenimo įvykis. Jau pirmajame seminare gimė idėja Tomo Mano namelį paversti Vakarų kultūros tyrimo centru.“
Algimantas Jankauskas

IDÉJOS IR ŽMONĖS

TOMO MANO SEMINARAS: BUDUSIOS LIETUVOS MĄSTYMAI

Algimantas Jankauskas

Besibaigiant vasarai Europos vienybės problemas diskutuoti rinkosi tarptautinio Nidos forumo dalyviai. Nidos forumas – vienas iš baigiamųjų vasaros sezono Thomo Manno kultūros centro organizuojamų renginių, nuo 2018 m. suburiantis Lietuvos ir svečių šalių intelektualus apmąstyti kultūrinių ir politinių aktualijų. Nidos forumo ir sykiu Thomo Manno kultūros centro ištakos siejamos su Atgimimui budusia Lietuva, kai dar iki Sąjūdžio įsikūrimo Lietuvos šviesuomenė, padrąsinta Michailo Gorbačiovo pradėtos *pertvarkos*, ėmėsi plėsti viešojo gyvenimo ribas, atramos taškų ir alternatyvų ieškoti gręžėsi į Vakarų kultūrą.

Kokia buvo pradžia? Kada ir kokiomis aplinkybėmis gimė idėja Tomo Mano namelį paversti Vakarų kultūros židiniu? Kas buvo šios idėjos sumanytojai ir puoselėtojai? Kokius autentiškus liudijimus apie 1987 m. liepos 18 d. Nidoje įvykusį pirmąjį *Tomo Mano seminarą* paliko organizatoriai?

Užstrigusi *pertvarka* ir Lietuva

„Užstrigusi ties Baranovičiais“ [Vakarų Baltarusijos miestas – A. J.], Lietuvą *pertvarka* pasiekia tik 1987 m. vasarą. Įvykis, priartinęs ją, buvo 1987 m. rugpjūčio 23 d. prie Adomo Mickevičiaus paminklo Lietuvos laisvės lygos suorganizuotas nesankcionuotas mitingas. Keli šimtai žmonių susirinko paminėti „Juodojo kaspino“ dienos. Tuometei valdžiai tai buvo netikėtumas. Jėgos panaudoti nesiryžo. Po šio istorinio įvykio viešojo gyvenimo ribos pradėjo plėstis. Baimė, ilgus metus kausčiusi didžiąją visuomenės dalį, po truputį ėmė trauktis. Politika, užsklęsta į uždaras „virtuvių“ erdves ir galėjusi reikštis tik anekdotų forma, persikėlė į neformalius sambūrius ir diskusijų klubus.

1987-ieji Lietuvoje. Kokie jie? Vaizdas paradoksalus: eilės parduotuvėse prie maisto produktų ir prie spaudos kioskų, laukiant naujų Maskvoje leidžiamų savaitraščio „Literaturnaja gazeta“, žurnalo „Ogoniok“ numerių; eilės prie Jaunimo teatro kasų, kai bilietai į Eimunto Nekrošiaus spektaklį „Ilga kaip šimtmečiai diena“ išperkami per vieną naktį; sausakimša „Maskvos“ kino teatro salė, kur rodomas Tengizo Abuladzės filmas „Atgaila“.

Pasėta viešumo sėkla sparčiai dygsta. Bruzda rašytojai, protestuodami prieš naftos platformos D6 statybą Baltijos jūroje. Vilniaus šviesuomenė „Žinijos“ draugijoje susiburia į diskusijų klubą „Kultūra ir istorija“. Paminklosaugininkai stoja ginti M. Dobužinskio namo Tiltlo gatvėje Vilniuje. Po Černobylio katastrofos buriasi „žalieji“. 1987 metai – Lietuvos visuomenės budimo, viešojo gyvenimo aktyvumo metai.

Pirmasis *Tomo Mano seminaras* Nidoje 1987 m. liepos 18 d. – vienas iš svarbių įvykių kelyje į 1988 m. birželio 3 d. – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio susikūrimą ir Lietuvos Atgimimą.

Reikšmingas bendraminčių suėjimas

Pirmojo *Tomo Mano seminario* dalyviai Bronius Genzelis, Bronius Kuzmickas, Romualdas Ozolas, vėliau tapę Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariais, mini *Tomo Mano seminarą* buvus reikšmingą įvykį, brandinusį visuomenę Sąjūdžio gimimui. Vienas iš seminario organizatorių, Romualdas Ozolas, prisimena: „Tai buvo tikras bendraminčių suėjimas, kur šnekėta apie aukščiausias materijas, bet turėta galvoj visiškai kas kita <...>, nagrinėta nacionalinės valstybės atvirumo koncepcija“ (*Sąjūdžio ištakų beieškant*. Vilnius, 2011, p. 172–173).

Seminaro sumanytojas buvo klaidietis filosofas Alfredas Tytmonas – Thomo Manno kūrybos ir atminimo puoselėtojas. R. Ozolas seminario gimimo istoriją prisimena taip: „Tytmonas man atėjęs pasiūlė: „Žinai, yra Tomo Mano namelis Nidoj. Padarom seminarą. *Tomo Mano seminarą* apie atvirą visuomenę, apie racionalią tikrovės refleksiją, apie Vakarų kultūrą kaip tokią.“ „Tvarka, – sakau, – jeigu tu surastum žmonių, kurie Klaipėdoj galėtų padėti, tai aš čia, kas Vilniuje, o jūs pasirūpinat visu materialiniu pamatu, ir galim pabandyt.“ Ir taip 1987 m. vasarą mes surengėme pirmą *Tomo Mano seminarą* (Interviu su Romualdu Ozolu, 2010 m. kovo 29 d.).

Pirmajame seminare kalba svečias iš Vokietijos, Leipcigo universiteto Filosofijos fakulteto dekanas Frankas Fiedleris

Pirmojo seminario „Tomas Manas ir Lietuva“, skirto Tomo Mano namelio 20-mečio jubiliejui [paminėta namelio atkūrimo ir atvėrimo visuomenei sukaktis – vyr. red. past.], rengėjai buvo Knygos bičiulių draugija, Klaipėdos levos Simonaitytės viešoji biblioteka ir sąjunginės Filosofų draugijos Lietuvos skyrius. Už šių oficialių įstaigų pavadinimų minėtinos šios organizatorių pavardės: Alfredas Tytmonas, Šiaulių pedagoginio instituto Klaipėdos fakulteto dėstytojas, Romualdas Ozolas, „Minties“ leidyklos vyr. redaktoriaus pavaduotojas, Viktorija Žakaitienė, respublikinės Knygų bičiulių draugijos skyriaus vedėja, Virginija Kamantauskienė, Knygos bičiulių draugijos Klaipėdos klubo vadovė, Aniceta Sabaliauskienė, Klaipėdos levos Simonaitytės viešosios bibliotekos skaityklos vedėja, Romanas Kizevičius, tuometinio Neringos vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas.

Pasirengimas seminarui prasidėjo 1987 m. pavasarį. R. Ozolo dienoraštyje apie tai randame šiuos įrašus:

1987 m. balandžio 1 d., trečiadienis. Buvo knygų bičiulės su Klaipėdos sektoriaus vadove [Virginija Kamantauskiene – A. J.]. Viską sutarėm dėl Tomo Mano namelio pavertimo **Vakarų kultūros tyrimo centru** [paryškinta A. J.]. Moterys patenkintos idėja, o aš patenkintas, kad jos čia įžvelgė naujų formų darbų ir tylių, bet entuziastingai įsijungė.

1987 m. birželio 13 d., šeštadienis. *Ketvirtadienį susitikau su Tytmonu ir Žakaitiene, aptarėm konferencijos reikalus. Vėl pasirodžiau nacionalistas – paprašiau Tytmoną išversti dviejų ruselių tezes. Paskui su Tytmonu dar pakalbėjom apie filosofų sekcijos atgaivinimą, jos suorientavimą į filologinę problematiką, kad kartu su knygos bičiuliais galėtų rengti kasmet Tomo Mano seminarus, o juose galėtų bręsti medžiaga almanachui apie Vakarų kultūrą (Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 1801, ap. 2, b. 175).*

Artėjant seminaro dienai, įrašų R. Ozolo dienoraštyje daugėjo. Juose tezių spausdinimo, leidimų įvažiuoti į Neringą ir kiti organizaciniai reikalai. Liepos 18 d. pirmojo *Tomo Mano* seminaro dalyviai susirinko į Nidą. Knygos bičiulių draugijos rūpesčiu buvo išleistos pranešimų tezės (*Tomas Manas ir Lietuva: teorinio praktinio seminaro, skirto Tomo Mano namelio 20-mečio jubiliejui, tezės* / R. Ozolas, ats. redaktorius, A. Tytmonas, V. Žakaitienė). Vilnius, 1987). Jose – pranešėjų temos ir svarbiausios mintys. Seminare pranešimus skaitė Bronius Genzelis („Vakarų Europos kultūros tyrinėjimai Lietuvoje ir jų problemos“), Bronius Kuzmickas („Šiandieninių Lietuvos santykių su Vakarų kultūra problema“), Romualdas Ozolas („Vakarų raštijos tolesnio įsisavinimo problemos“), Antanas Gailius („Tomo Mano kūrinių vertimo problemos“), Alfredas Tytmonas („Mitas apie Juozapą ir jo socialinė kultūrinė prasmė T. Mano tetralogijoje *Juozapas ir jo broliai*“), Nina Pavlova („Tomas Manas ir rusų literatūra“), Silvestras Gaižiūnas („Tomas Manas ir latvių literatūra“). Pranešimus buvo parengę, bet negalėjo atvykti Dalia Valaitytė („Mito koncepcija T. Mano romane *Juozapas ir jo broliai*“), Igoris Devickis („Tomas Manas kovos prieš fašizmą baruose“), Nijolė Navogreckienė, Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto Kultūros skyriaus vedėja, („Tomo Mano nameliui – 20 metų“) ir rašytojas Leonas Stepanauskas („Tomas Manas ir Nida“, tokiu pat pavadinimu išleidęs knygą) (*Tarybinė Klaipėda*, 1987 m. liepos 29 d.).

Pirmasis Tomo Mano seminaras buvo tarptautinis. Seminare dalyvavo svečiai iš Vokietijos – Waltraut Fiedler, Leipcigo universiteto dėstytoja, ir jos vyras Frankas Fiedleris, Leipcigo universiteto Filosofijos fakulteto dekanas, iš Maskvos atvyko Levas Ozerovas, poetas, sąjunginės Rašytojų sąjungos atstovas. Tarp seminaro dalyvių – Mykolas Karčiauskas, Rimantas ir Steponas Skeiviai, Valentinas Sventickas, Vytautas Rimkevičius, žurnalistas Pranas Martinkus ir kiti.

Kokia buvo pirmojo seminaro atmosfera? Kokias idėjas diskutavo jo dalyviai? Autentišką medžiagą apie seminarą sužinome iš R. Ozolo dienoraščio įrašų. Jame nemažai svarbių seminaro organizavimo detalių ir apibendrinimų.

1987 m. liepos 19 d. (sekmadienis)

J Nidą išvažiuom rytą [liepos 18 d. iš Klaipėdos – A. J.], vėluojant seneliams Pavlovams, keltu į Smiltynę, kur laukė autobusas. Buvo Aleknavičius, Martinkus iš „Tarybinės Klaipėdos“, abu Skeiviai (tėvas su sūnumi), daugiau nepažįstamos publikos. Nuo pat viešbučio lydėjo Kamantauskienė ir Sabaliauskienė. Tytmonas su vokiečiais jau buvo nuvažiavę į Raganų kalną. Juos vos vos įleido į Nidą – tik su Vykdo. komiteto pirmininko pav. Kizevičiaus parėdymu.

Posėdžiavom namelio didžiajame kambaryje. Buvo kilusi mintis sėsti už namelio ant žolyno, – kad būtų įspūdingiau ir fotografams, ir mums. Verandoj negalėjom – pernelyg piktas

pūtė vėjas nuo marių. Žmonių nebuvo per daug, netilpę girdėjo viską pro duris, tad darbas kambarį pasiteisino.

Iš netikėtų svečių buvo Ozerovas, Sventickas, Karčiauskas ir Rimkevičius.

Pranešimai Genzelio ir Kuzmicko buvo neblogi, bet ne netikėti. Aš vietoj gal ir perspaudžiau, bet, rodos, pavyko per Kantą, Hemingvėjų, Markesą ir Maną nubrėžti svarbiausias mūsų kultūrinės orientacijos kitimo linkmes, kartu sukritikuojant Hemingvėjaus-Markeso liniją ir iškeliant Kanto-Mano orientaciją. Labai įdomiai pakalbėjo Tytmonas apie Bibliją ir Manui, ir mums. Gražus buvo Gailiaus šnekėjimas (Gailius, beje, vos nepavėlavo, nes nežinojo, kad pakeistas laikas). Ruselė [Nina Pavlova, M. Gorkio pasaulinės literatūros instituto mokslinė bendradarbė – A. J.] buvo labai blanki. Vokietė [Leipcigo universiteto dėstytoja W. Fiedler – A. J.] pateikė bibliografijos komentarus. Bet padarė tai vykusiai, parodydama, kad iš 80 monografijų apie T. Maną beveik visos pasirodė VFR. Užsiminė apie kenčiančią Vokietiją, pasakė, kad Tomas Manas įgijo antrą tėvynę čia, Nidoj, Lietuvoj. Ozerovas pasakė, kad per kukliai šis susirinkimas pavadintas seminaru – tai yra konferencija, kurios reikšmė neapsiriboja Nida, Lietuva, – tai yra ir Sąjungos reikalas, įvykis, kuris padarytas kelioms šviesioms galvoms supratęs šio jubiliejaus reikšmę. Buvo ir „diskusijose“ šnekančių – Martinkus (siūlė paversti namelį muziejum, imti pinigų už „jėjimą“), Skeivys (kad prie Tomo Mano mes dar nepriartėjom), vokietis Fiedleris, pranešėjos vyras, pasakė pavydėjęs japonui, kuris vykęs gyventi kurorte, kad pažintų „Užburto kalno“ situaciją, bet dabar, po Nidos, nebepavydys, dar vienas kitas.

Minčių buvo pasakyta neblogų, bet visas seminaras buvo gana improvizacinis. Perspektyvoj reiktų siekti didesnio tikslingumo. Manau, ne tik dėl to, kad tai pasakiau aš, – svarbiausiu dalyku laikau mūsų literatūrinės sąmonės suorientavimą į Tomo Mano kūrybos tipą: kūrybos, kuri neniekina jusliškumo, bet per jį stengiasi išeiti į proto šviesą. <...>

Pranešėjas Silvestras Gaižiūnas

Viešnia iš Vokietijos Waltraut Fiedler

O vokiečių per pertrauką priėjo pasakyti, kad aš „atlaikiau labai gražią kalbą“, – ar idėjos, kurios jai labai patinka, yra tik mano, ar bendros Lietuvai? Gaila, nemoku vokiškai, Tytmonas pasirodė prastas pagalbininkas, o Skeivys nusuko kalbą į šalį. Rusė [N. Pavlova – A. J.] gi pasakė: dabar aš geriau suprantu, kuo jūs gyvenat. Kur ne! – atviriau vargu kas ką pasakys.

Papietavom Rašytojų kūrybos namuose. Popiet su Kamantauskiene ir Sabaliauskiene likom trise, paklausiau: tai imam startą kitiems metams? Imam! – atsakė abi. Didžiausias veikėjas čia yra Kamantauskienė: kai tik baigėsi konferencija, aš ją vienintelę pasveikinau ir pabučiavau.

Taip niekur daugiau neužkliuvę parlėkėm į Klaipėdą, nuo kelto grįžom su Skeiviais ir tom dviem moterimis, atsigėrėme kavos ir išvažiavom.

Kelias ilgas, buvo kada pagalvoti ir pasikalbėti. Abiem daktarams [B. Genzeliui ir B. Kuzmickui – A. J.] baisiai vis dėlto patiko, kai pasakiau, kad seminarą laikau pavykusiu aukščiausiu laipsniu. Kur ne: vyrai (beje, ir aš taip pat!) važiavo savo lėšom, savo atostogų sąskaita (aš, beje, už nakvynę ir vakarienę mokėjau visiems, užtat Genzelis nebeėmė už benzina), o apskritai – kam malonu dalyvauti nevykusiam renginyje?!

Tie vokiečiai, Ozerovas daug prisidėjo prie susibūrimo sureikšminimo. Pastarasis sakė, smulkiai informuosiąs Maskvoje Rašytojų sąjungoje. Bet man svarbiausia liko mūsiškių neabejingumas. Ir Gailius, ir Gaižiūnas jau dabar pradėjo ruošti kitiems metams. Aš dėsiu pastangas, kad jau į seminarą nuvažiuočiau su „Europa“ [Europa. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio almanachas, išleistas 1989 – A. J.] (Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 1801, ap. 2, b. 175).

Tarp klausytojų – klaipėdietis Bernardas Aleknavičius

Tokius įrašus dienoraštyje paliko R. Ozolas pasibaigus pirmajam *Tomo Mano* seminarui. Iki Sąjūdžio gimimo buvo likę dar metai. Iš šių autentiškų liudijimų galima padaryti išvadą – pirmasis *Tomo Mano* seminaras Nidoje buvo svarbus budusios Lietuvos intelektualinio gyvenimo įvykis. Jau pirmajame seminare gimė idėja *Tomo Mano* namelį paversti Vakarų kultūros tyrimo centru. Neapsiribota kultūrinėmis temomis. R. Ozolo žodžiais, „nagrinėta nacionalinės valstybės atvirumo koncepcija“, o Europa mąstyta kaip tautų Europa. *Tomo Mano* seminaras įkvėpė jo dalyvius nuo kultūrinės veiklos pereiti prie politinės.

Trys pirmojo seminaro organizatoriai – B. Genzelis, B. Kuzmickas ir R. Ozolas – 1988 m. birželio 3 d. Lietuvos mokslų akademijos salėje vykusiame susirinkime išrinkti į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, vėliau tapo Sąjūdžio branduolio žmonėmis, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarais, užėmė atsakingas pareigas atkurtoje Kovo 11 valstybėje.

Seminaras sulaukė atgarsių ir už Lietuvos ribų. Po seminario sugrįžusi į Vokietiją W. Fiedler Vokietijos kultūros žurnalo publikacijoje prisiminė: „Mes gyvenome dieną pas Tomą Maną, kuri liks neužmirštama – savo atmosfera, kurioje ženklios pastangos rūpin-tis pasaulinės reikšmės palikimu. Liks neuž-mirštama ir naujomis mintimis, kurios rodo dvasinio gyvenimo Lietuvoje judėjimą“ (cit. iš Tytmonas, Alfredas. *Pašnekesiai apie Tomą Maną ir jo vasarnamį Nidoje. Etiudų knyga*. Klaipėda, Nida, 1995, p. 27).

Po A. Tytmono publikacijos Vokietijos spaudoje pradėjo megztis tarptautiniai ryšiai, pirmiausia su dr. Dietmaru Albrechtu, Baltijos akademijos vadovu. Tokia buvo pradžia.

Seminare susitikę, iš kairės: Galina Baužytė-Čepinskienė, Arvydas Juozaitis, Eglė Laumenskaitė. 1988 m. rugsėjo 20 d.

Thomo Manno draugija ir perimta estafetė

Po 1987 m. *Tomo Mano seminaras* Nidoje tapo tradiciniu kasmetiniu kultūriniu įvykiu iki 1994 metų imtinai. Nuo 1990 m. organizatorių vaidmens ėmėsi tais pačiais metais įkur-ta Lietuvos Thomo Manno draugija. Jos pirmininke buvo išrinkta Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė. Dvelkiant Sąjūdžio dvasiai, literatūrinės seminario temos užleido vietą filosofinėms ir politinėms. Tačiau ilgainiui filosofų ir germanistų santykis keitėsi pastarųjų naudai. Temų įvairovė išliko, tačiau „visos susijusios su Thomo Manno kūryba“ (*Naujoji Romuva*, 1995, nr. 6–7, p. 88). Per įvairius Thomo Manno kūrybos aspektus diskutuotas Vakarų kul-tūros santykis su lietuviškąja, Thomo Manno kūryba matyta kaip Vakarų literatūros sim-bolis ir orientyras lietuvių literatūrai. Seminario temų ir dalyvių kaitą ir išlikusį branduolį rodo suvestinė lentelė (žr. *Tomo Mano seminarai* Nidoje 1987–1994).

Lietuvos Thomo Manno draugijos pirmininkė Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė, sa-vaitraštyje „Literatūra ir menas“ apžvelgusi 1994 m. rugsėjo 15–17 d. vykusį seminarą „*Daktaras Faustas*“ – šaltiniai, muzika, demonizmas, viltinai Thomo Manno kūrybos gerbė-jus pakvietė į kitų metų susitikimą, skirtą Thomo Manno tetralogijai „Juozapas ir jo broliai“ (*Literatūra ir menas*, 1994 lapkričio 26, p. 14). Tačiau devintajam susitikimui jau nebuvo lemta įvykti.

Prasidėjo naujas Tomo Mano namelio Nidoje istorijos puslapis. 1995 m. įkurtas Thomo Manno kultūros centras, kiekvieną vasarą pakviečiantis į tarptautinį Thomo Manno festi-valį, o rudenį intelektualus suburiantis į Nidos forumą. Jujų ištakos siejamos su *Tomo Mano seminaru* (1987–1994). Tegul jis būna prisimenamas kaip budusios Lietuvos ir šviesus Neringos kultūrinio gyvenimo įvykis.

Tomo Mano seminarai Nidoje 1987–1994

Seminaro tema	Pranešėjai / dalyviai	Seminaro data
Tomas Manas ir Lietuva	Antanas Gailius, Bronius Genzelis, Romualdas Ozolas, Alfredas Tytmonas, Bronius Kuzmickas, Silvestras Gaižiūnas, Nina Pavlova, Waltraut Fiedler, Levas Ozerovas, Virginija Kamantauskienė, Aniceta Sabaliauskienė, Romanas Kizevičius	1987 m. liepos 18 d.
Europos civilizacija ir kultūros idealai	Vytautas Ališauskas, Gintaras Beresnevičius, Silvestras Gaižiūnas, Eglė Laumenskaitė, Edmundas Krakauskas, Romualdas Ozolas, Tomas Sodeika, Dalia Marija Stančienė, Marius Šaulauskas, Alfredas Tytmonas	1988 m. rugsėjo 20–21 d.
Kultūrų sąsajų konstruktyvumas	Algirdas Degutis, Dalia Valaitytė, Galina Baužytė-Čepinskienė, Leonidas Donskis, Gražina Miniotaitė, Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė, Romualdas Ozolas, Basia Nikiforova, Alfredas Tytmonas, Dalia Marija Stančienė, Nida Matiukaitė, Alma Imbrasienė, Vytautas Valevičius, Albinas Kenešys	1989 m. rugsėjo 13–14 d.
Tomas Manas laikmečio kultūrinių ieškojimų sankryžoje	Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė, Leonarda Jekentaitė, Laimutė Jakavonytė, Alfredas Tytmonas, Silvestras Gaižiūnas, Bronius Kuzmickas, Leonidas Donskis, Basia Nikiforova, Dalia Marija Stančienė, Gražina Miniotaitė, Vytautas Valevičius	1990 m. rugsėjo 13–14 d.
Tomo Mano kūryba F. Nyčės, A. Šopenhauerio ir R. Vagnerio idėjų erdvėje	Arvydas Šliogeris, Romualdas Ozolas, Arvydas Juozaitis, Galina Baužytė-Čepinskienė, Leonidas Donskis, Leonardas Zasimauskas, Dalia Marija Stančienė, Laimutė Jakavonytė, Gražina Miniotaitė, Gintaras Vyšniauskas, Basia Nikiforova, Jadvyga Bajarūnienė, Janis Osis, Nida Matiukaitė, Silvestras Gaižiūnas, Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė, Alfredas Tytmonas, Aldona Vaičienė, Areta Gvazdikaitė, Vita Marcinkevičienė, Vytautas Valevičius, Algirdas Acus, Česlovas Kalenda	1991 m. rugsėjo 20–21 d.

Intelektu ir gyvenimo prieštaros Tomo Mano kūryboje ir Vakarų Europos filosofijoje	Romualdas Ozolas, Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė, Gražina Miniutaitė, Arvydas Juozaitis, Galina Baužytė-Čepinskienė, Dalia Marija Stančienė, Laimutė Jakavonytė, Janis Osis, Basia Nikiforova, Jadvyga Bajarūnienė, Alma Imbrasienė, Silvestras Gaižiūnas	1992 m. rugsėjo 19 d.
Tomas Manas ir romantizmas	Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė, Arvydas Juozaitis, Galina Baužytė-Čepinskienė, Laimutė Jakavonytė, Janis Osis, Basia Nikiforova, Jadvyga Bajarūnienė, Nida Matiukaitė, Gintaras Lazdynas, Elina Naujokaitienė	1993 m. rugsėjo 24–25 d.
„Daktaras Faustas“ – šaltiniai, muzika, demonizmas	Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė, Claus Sommerhage, Nida Matiukaitė, Arvydas Juozaitis, Galina Baužytė-Čepinskienė, Basia Nikiforova, Jadvyga Bajarūnienė, Dalia Marija Stančienė, Laimutė Jakavonytė, Idalija Šemetaitė, Janis Osis, Romualdas Ozolas	1994 m. rugsėjo 15–17 d.

Informacija surinkta pagal seminarų tezių medžiagą. Nuoširdi padėka Silvestrui Gaižiūnui, Ramintai Gamziukaitei-Mažiulienei, Virginijai Kamantauskienei ir Nidai Matiukaitei už suteiktą informaciją apie seminaro temas ir dalyvius.

Po Tomo Mano seminaro Nidoje, iš kairės: Romualdas Ozolas, Gražina Miniutaitė, Virginija Kamantauskienė, Algirdas Degutis, Dalia Marija Stančienė, Galina Baužytė-Čepinskienė, Basia Nikiforova, Leonidas Donskis, Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė, Laimutė Jakavonytė, Nida Matiukaitė, Alfredas Tytmonas, Aurelija Pečiulytė, Romanas Kizevičius, pritūpęs priekyje Silvestras Gaižiūnas. 1989 m. rugsėjo 14 d.

Kuršių nerijoje prabėgo 30 mano vasarų ir rudenų. Tai nėra tik poilsio vieta, kerinti savo gamta ir istorijomis. Tai patirtys ir atradimai, džiaugsmingi susitikimai ir išsiskyrimai. Mano kūrinių herojai – amžinai gyvi eilėraščiuose ir pasakose, taip pat sutikti šioje Žemėje...

Daiva Molytė-Lukauskienė

Lietus nuplauna
Prūsišką buvimą smėlio žemėj
Kas kartą sugrįžtu kas kartą bėgu
Šlapia pakrante su laivais ir vėjais
Tarytum žaisdama lenktynių
Gyvenimui pamoju
Išplaukia kurėnas

Liūtis ir perkūnija
Žaibai aplenkia kurortą
Tu garsiai šauki
Neatidaryk langų
Ir širdies neatverk
Skersvėjams

KAS RYTĄ

Kriauklėjantis laikas užkemša
Visas kanalizacijos angas
Nenutekančios mintys ima dvokti
Praeities juodumomis
Ir skersvėjai namus užnuodija
Degėsių dūmais iš kito kranto
Ir kito pasaulio smilkstančių
Pragaro krosnių

kai atsiveria rudenio vartai
ir vasara lėtai išsliūkina
per miesto aikštę
rožynai nužydėję
tarsi jų nebuvo
po šiuo dangaus skliautu
pilki griuvėsiai
tyliai kaukši
išeinančių takais cemento
širdys

pakrantėj kormoranai
alkani narai juodieji
žaliųjų marių dosnūs pažadai
pasotins pamaitins
tyla ramybėj apgaulinga

KOKETĖ VASARA

Kardeliai, gladiolės – rugpjūčio gėlės...
Ryškūs kontrastai
moja pakrantės medžiams.
Tarytum kažkas šnabždėtų Katiliškio balsu:
Miškais ateina ruduo.
Susisupu į miglą.
Ir žvelgiu obuolių akimis...

Parašyta Nidoje ir Klaipėdoje, 2023 m.

Rūkant plekšnes Nidoje. Atvirukas. Fotografavo Alfredas Lemke

„Santykiai, kurie tarpukariu susiklostė tarp vietinių žvejų ir poilsiautojų, galėtų būti apibūdinti kaip „komercinė draugystė“: nusistovėjo bendravimo forma, grindžiama mandagiu ir neįkyriu aptarnavimu, privačios erdvės paisymu, santūriu atstumu ir abipuse disciplina.“ Dalia Kiseliūnaitė

PAVELDAS

POILSIAUTOJŲ IR ŠEIMININKŲ SANTYKIAI KURŠININKŲ AKIMIS

Dalia Kiseliūnaitė

Kuršių nerijos tarpukario istorija nuodugniau pradėta tirti tik atkurtos Nepriklausomybės laikais. Sovietmečiu ideologiniais sumetimais buvo stengiamasi šią temą apeiti. Mūsų laikais tarpukario nerijos kultūrinis kraštovaizdis atkuriamas remiantis moksliniais tyrimais, vokiečių keliautojų ir etnografų medžiaga ir iš dalies lietuviška spauda. Tačiau pastebimai trūksta žvilgsnio „iš vidaus“, iš pačios Kuršių nerijos bendruomenės. Emigravus gyventojams, rasti autentiškos medžiagos tapo gerokai sunkiau. Svarbi kliūtis surinkti ir ištirti medžiagą yra kalbos barjeras, kadangi vietos gyventojai kalbėjo kuršininkų kalba, savitu baltų kalbų geolektu, kuris, išskyrus autorės darbus, kitų Lietuvos mokslininkų nebuvo tiriamas (šią kalbą XX amžiaus pradžioje tyrė vokiečių ir latvių filologai, tačiau ir jų tyrimai baigėsi antrojoje to šimtmečio pusėje). Čia remsimės rašytine etnografine, kalbine medžiaga ir garso įrašais, kurie surinkti 1980–2004 metais, saugomi Klaipėdos universiteto elektroniniame archyve.

Vietinių paveikslas XIX a. publikacijose

XIX a., dar prieš prasidedant kurortinei erai, nerijos žvejų gyvenimas patraukė ne vieno keliautojo ir poilsiautojo dėmesį, tapo aprašymų ir publikacijų objektu. Sunkias gyvenimo sąlygas pabrėžė ten dirbę kunigai ir bažnyčių bei mokyklų vizitatoriai. Iš Otto Glagau publikacijos, paskelbtos 1868 metais laikraštyje „*National Zeitung*“, sužinome, kad pirmieji poilsiautojų teikiamą naudą pajuto juodkrantiškiai. Nors Pervalka pasitiko visišku skurdu, keliautojui paliko įspūdį žvejų bendruomeniškumas, savitarpio pagalba, religingumas, jis akcentavo žvejų ištvermę, gebėjimą prisitaikyti prie sudėtingų gamtos sąlygų. Tuo metu vietos gyventojai beveik nemokėjo vokiškai, kunigas juos kalbinęs lietuviškai, o tarpusavyje bendravę „latvišku žargonu“. Nida jau žengė pirmuosius žingsnius į kurortinę erą, keliautojas mini viešnągę viešbutyje, kuris, sprendžiant iš aprašo, greičiausiai buvo Friedricho Blodės įkurtasis 1867 metais, o žvejų namų stogus dengė nendrės ir puošė „kuršiški žirgeliai“. Šis visapusiškai įdomus pasakojimas, išverstas į lietuvių kalbą ir pavadintas „Per Rytpūršių Sacharą“, publikuojamas knygoje „Lietuvininkai“ (1970). Panašių aprašymų galima skaityti kiek vėlesniuose Franzo Tetznerio (1899), Ludwigo Passargės (1878) ir kitų darbuose. Visa tai – keliautojo, sezoninio svečio įspūdžiai.

Kur kas geriau žvejų gyvenimą pažino ir giliau juo domėjosi vietos vokiečiai – įstai-gų tarnautojai, mokytojai ir kt. Išsamus ir moksliniais metodais pagrįstas darbas yra Karaliaučiaus universiteto profesoriaus, vasaras leidusio savo viloje Juodkrantėje, Adalberto Bezzenbergerio studija „*Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner*“ (Kuršių nerija ir jos gyventojai). Tačiau XIX a. paskutiniai dešimtmečiai – tai dar tik pirmieji nerijos kurortinio gyvenimo metai, didelių permainų pradžia.

Juodkrantė. Uosto krantinėje. Atvirukas. Roberto Schmidto leidykla, Mėmelis

Poilsiautojų žvilgsniu

Apie Kuršių nerijos žvejų kaimų vartimą kurortais rašoma istorikės Nijolės Strakauskaitės publikacijose, kur išdėstomos poilsio verslo kūrimosi prielaidos, aprašoma infrastruktūros ir poilsio kultūros plėtra, gyvenviečių turistinio patrauklumo augimas nuo XIX a. vidurio iki Antrojo pasaulinio karo. Knygos „Juodkrantės kurorto „aukso amžius“: nuo susikūrimo XIX a. viduryje iki katastrofos 1945 m.“ įvade autorė pabrėžia, kad daugiau nei šimtmetį Juodkrantės kultūriniam kraštovaizdžiui buvo būdinga diarchija: žvejų kaimas ir vilų kvar-talas. Taigi, galima sakyti, kad šios dvi grupės gyveno kas sau.

Nidos gyvenvietės kurortinė plėtra prasidėjo vėliau negu Juodkrantės ir nepasižymė-jo tokiu architektų bei kitų kurorto puoselėtojų dėmesiu. Čia turistinio patrauklumo ak-centu tapo Nidos dailininkų kolonija ir iš vietos bendruomenės kilęs viešbučio savininkas Hermannas Blodė. Būtent menininkai bene labiausiai nusipelnė garsindami Nidos vardą Karaliaučiuje ir kituose Vokietijos miestuose, pritraukdami vis daugiau poilsiautojų. Greta gamtos vaizdų jų drobėse neretai atsirasdavo ir žvejų portretų, namų, kapinių ir kitų tra-dicinės gyvenmenos atributų. XIX–XX a. sandūroje Nidoje ėmė kurtis specialiai pastatyti viešbučiai, tačiau didžioji dalis poilsiautojų turėjo tenkintis nuomojamais kambariais žvejų namuose. Strakauskaitės knygoje „Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių“ minima, kad 1936 metų sezono pabaigoje Nidoje užsiregistravo 164 poilsiautojai, iš kurių 48 buvo ap-sistoję Blodės viešbutyje, kiti mažesniuose viešbučiuose, kurie buvo įkurti perstačius žvejų namus, arba nuomojosi namo dalį pas žvejus.

Vokiškoje spaudoje ir Klaipėdoje leidžiamuose bukletuose, skirtuose daugiausia kontin-gentui iš Vokietijos, neretai į nuotraukos kadrą pakliūdavo ne tik romantiškai mariose plū-duriuojančios burinės valtys, bet ir žvejai su darbo apranga ir pypke dantyse, merginos su tautiniais rūbais, pamaryje nerūpestingai žaidžiantys vaikai. Tokia reklama didino kurorto

patrauklumą, tačiau ji neatspindėjo žvejo kasdienybės ir negalėjo suartinti kurorto svečių su vietos gyventojais. Retas to meto poilsiautojas užmegzdavo artimesnį ryšį su eiliniais žvejais. Thomas Mannas savo vilai pasirinko žvejo namo architektūrinį sprendimą, apie tai rašytojas mini kalboje, pasakyoje „Rotary“ klube Miunchene. Tačiau žvejai, išskyrus vietos elitą, rašytoją matė tik iš tolo ir smalsumą tenkino nuotrupomis, prasiskverbiančiomis iš jo aplinkos.

Tarpukariu Kuršių neriją „atrado“ lietuvių inteligentija, netrukus joje ėmė lankytis latviai. Apie tai, kaip naujieji lankytojai tarpukariu matė ir vertino Kuršių nerijos gyventojų ir poilsiautojų sambūvį, galima spręsti iš to meto publikacijų ir grožinės literatūros. Aurelija Mykolaitytė knygoje „Kuršių nerija lietuvių literatūroje“ konstatuoja, jog iki pat mūsų laikų Nepriklausomybės gausioje grožinėje literatūroje ir publicistikoje savo santykį su vieta daugelis autorių perteikia apeidami vietos gyventojus kuršininkus.

Daugelyje poilsio ir turizmo verslą plėtojančių vietovių vietos gyventojai, suvokdami ekonominę turizmo naudą, skirtingai taikosi prie socialinių, kultūrinių ir kitų skirtumų tarp „savų“ ir „svetimų“. Kokią įtaką poilsiautojų nešamos naujovės darė Kuršių nerijos žvejų kultūrinei savimonei?

Santykių specifika tarpukariu

Remiantis etnolingvistine medžiaga, galima išskirti keletą tarpukariui būdingų poilsiautojų ir vietos gyventojų santykių ypatybių.

Viena iš ryškesnių – kalbos skirtumas. Tarpukariu Klaipėdos kraštui priklausę nerijos žvejai buvo dvikalbiai – jie gerai mokėjo vokiškai, bet tarpusavyje absoliuti jų dauguma bendravo gimtąja kuršininkų kalba. Tiesa, jos prestižas tuo metu jau buvo gerokai sumenkęs,

Juodkrantė. Žvilgsnis į prieplauką. Atvirukas. Roberto Minzloffo nuotrauka ir leidyba

Kuršininkų žvejų žmonos. Nida. Atvirukas. Roberto Schmidto leidykla, Mėmelis

tačiau gimtoji kalba teikė kuršininkams tam tikrą pranašumą, kai jie norėjo būti autonomiški. Mokėdami vokiškai, jie tuo pat metu galėjo tinkamai aptarnauti poilsiautojus. Tai dažniausiai buvo moterų rūpestis, todėl būtent moterys greičiau mokėsi vokiečių kalbos ir skatino vaikus, kurie buvo pagalbininkai ūkyje.

Į tai, kad vietiniai tarpusavyje kalba poilsiautojams nesuprantama kalba, ne visi svečiai reagavo draugiškai. Latvių kalbininkas Janis Endzelynas teigia, esą vietiniai gyventojai girdėdavę pastabų: „Kodėl jūs tauškiate kuršiškai, kai šalia yra vokiečiai?“ To meto geopolitinė situacija ir Klaipėdos krašto kultūrinė autonomija buvo palanki vokiečių poilsiautojams jaustis nerijoje kaip „savoje teritorijoje“ ir neretai demonstruoti aroganciją vietos gyventojų atžvilgiu.

Kalbėdamiesi su žmogumi, kuriuo pasitiki, kuršininkai pabrėždavo, kad tarpusavyje, kaip bendruomenė, jie bendrauja savaip ir ne viską vokiečiams reikia suprasti (tokią frazę galima išgirsti Helmuto Schulzecko filme „*Wiedersehen mit Nidden*“ (1997). Įsigalėjus nuostatai, kad poilsiautojai vietinės kalbos nesupranta, pasitaikydavo ir kurioziškų nutikimų. Nidiškė Herta Detzkeit prisimena, kaip jų namuose apsistojus dailininkui iš Rygos (su kuriuo, kaip įprasta, šeimininkai bendravo vokiškai), manydamos, kad svečias „kuršiškai“ nesupranta, motina su kaimyne jį apkalbėjusios (jis joms pasirodęs nemokus). Žvejybių nuostabai svečias į tai atitinkamai reagavo latvių kalba. Pasak jos, tada ir išsiaiškinę, kad kuršininkų kalba esanti latvių kalbos dialektas.

Kuršininkai visus poilsiautojus vadino vokiečiais nepriklausomai nuo jų tautybės ir vietovės, iš kur atvyko. Taip buvo todėl, kad didžioji dalis svečių atvykdavo iš Vokietijos, o Kuršių nerijos šiaurinė dalis nuo 1923 metų priklausė Lietuvai. Taigi etnonimas *vācieši* jų kalba reiškė „poilsiautojai“. Poilsiautojai kuršininkų dar buvo pravardžiuojami ir *kaulų graužėjais* (*kaulu graužēji*). Martinas Sakutis, paklaustas, kodėl jie taip vadina poilsiautojus,

atsakė nežinąs, bet Nidoje jo vaikystėje taip poilsiautojus pravardžiuodavę visi. Galbūt atsakymą duoda ši ištrauka iš nidiškės Erikos Kalwies pasakojimo: „Tėvas buvo žvejys, motina padėjo namuose. Kai vokiečiai atėjo, tai ji turėjo viskuo padėti. Tada dar gavo valgyti tie žmonės. Rytai gaudavo pusryčius ir vakarienę gaudavo. <...> Bet tie vokiečiai viską valgė. Per pusryčius jie gaudavo kiaušinį arba keptą kiaušinį, tada tas plokščias sūris buvo, pačių kepta duona, taip gražiai supjaustyta, tada dar kava, nežinau, cikorija su pienu <...>. Tada vakarienė – keptos bulvės, kokį unguriuką pakepė ar rūkytos žuvies gavo. Tie vokiečiai buvo patenkinti, Jėzau, kokie patenkinti! Už vieną naktį, kai jie pas mus miegojo, dvi markes mokėjo. Na, kas tas yra? Tai juk jokie pinigai nebuvo! Matai, kokie neturtingi mūsų žvejai buvo? Turėjo dirbti, dirbti, o tie už naktį tik dvi markes tedavė...“ Tai bene vienintelis pavyzdys, leidžiantis numanyti, jog „kaulų graužėjais“ poilsiautojai vadinti dėl jų neišrankumo maistui arba dėl šykštumo, tačiau patvirtinti šį spėjimą medžiagos nepakanka.

„Sava“ ir „svetima“ erdvė

Norėdami pagerinti savo buitį ir daugiau investuoti į žvejybos verslą (atnaujinti tinklus, valtis, žvejybos įrankius), daugelis žvejų kurortinio sezono metu patys turėjo glaustis pagalbiniuose pastatuose (daržinėse, klėtyse, pašiūrėse). Svečiams turėjo būti suteiktas visiškas privatumas, šeimininkai į išnuomotas patalpas galėjo užėti tik susitarus: valyti, perkloti lovas, tiekti maistą ir pan. „Šaltyšius rūpinosi, turėjai viską išnuomoti, visą namą. Tada mes miegojom pastogėj, daržinėj, klėty, visuose kampuose. Visas lovas turėjai išnuomoti, gaudavai už kiekvieną lovą atskirai. Vieni gavo valgyti, kiti patys virėsi <...>. Jie galėjo eiti, kur norėjo, galėjo kavos pasidaryti, kada nori, vaikščioti. O mes tik pakampiais, ant aukšto, ant šiaudų miegojom <...>. Tada viską gražiai kalkėmis išbalindavo, viską vokiečiams. Taip priklausė. Birželį, liepą, rugpjūtį ir rugsėjį. Tu name negalėjai nieko ieškoti, namas priklausė vokiečiams“ (Martinus Pugelis).

Siekiant kokybiškai aptarnauti poilsiautojus, gyvenviečių valdžia kėlė reikalavimus infrastruktūrai: pavasarį buvo tikrinama, ar žvejys tinkamai paruošė namą (turėjo turėti pakankamai vietos atitinkamam lovų skaičiui, perdažyti kambarius, atlikti kitus remonto darbus, paruošti skalbinius, virtuvę, vietą praustis, tualetą ir kt.). Tuo laiku žvejai laikė gyvulius, kurie turėjo būti atriboti nuo svečiams skirtos erdvės. Tik įvykdžius reikalavimus buvo išduodamas leidimas priimti poilsiautojus.

Juodkrantiškės dvynukės iš gausios
Rėzų šeimos – Charlotte Esther ir
Ilse prie savo namų

Poilsiautojų įvaizdis vaikų akimis

Svečiai matė kuklią šeiminių buitį ir negalėjo nepastebėti sunkaus žvejo šeimos darbo, kuriam buvo pasitelkiami visi šeimos nariai, įskaitant mažamečius vaikus. Pateikėjų, kuriems tarpukariu buvo 10–14 metų, atsiminimuose gausu detalių, kurios buvo aktualios to meto vaikams.

Vaikai, kurie nežvejojo, teikė įvairias poilsio paslaugas. Pasinaudodami savo jaunu amžiumi, jie neretai gudraudavo ir apeidavo įstatymus bei nurodymus. Vienas iš tokių vietinės valdžios reikalavimų buvo nurodymas pajūryje rastus gintaro gabalus parduoti surinkimo punktuose, tačiau Nidos vaikai nelabai jo paisė. Pavasarį ir rudenį po audrų surinktą gintarą jie paslėpdavo ir parduodavo poilsiautojams, kurie buvo dosnesni. „*Kai mes dar jauni buvome, mes ėjome dažnai į pakrantę gintaro rinkti. Mes rasdavome kartais didelius gabalus, kitą kartą tik [kaip] pūkio akis. Daugelis iš Klaipėdos norėjo už menkus pinigus, tai mūsų tėvai nedavė. O kai jie vėl grįždavo: na gerai, sako, aš tau duosiu. Ir mūsų tėvas jiems parduodavo tuos gintarus. O kai šaktarpis buvo [= nežvejimo laikas], tada mūsų tėvas puikiai užsidirbdavo iš to gintaro*“ (Charlotte Sakuth).

„*O Jėzau, gintaras! Mes pririnkdavom, kai vaikai buvome. Taip buvo: tuos gintarus surinkęs turėjai atiduoti į surinkimo punktą, o mes, vaikai, pilnas kišenes pasislėpdavome iki vasaros, kai tie vokiečiai atvykdavo maudytis*“ (Martinus Pugelis).

Pasak pateikėjų, daugelis poilsiautojų mielai pirkė įvairius suvenyrus, todėl nagingesniems vaikams atsivėrė dar viena smulkaus verslo niša: jie darė gintaru puoštus paveikslėlius, papuošalus, drožinėjo kuršvalčių modelius, mažas vėtrungių kopijas, briedžių figūrėles ir parduodavo poilsiautojams. Daugelyje šeimų gauti pinigai būdavo išleidžiami pačių vaikų poreikiams.

Kitas vaikų ir paauglių pajamų šaltinis buvo briedžių „medžioklė“. Šiomis paslaugomis naudojosi fotografijos ir atvirukų leidybos verslo atstovai ir fotografai mėgėjai. Paaugliai mokėjo valdyti arklius ir gerai žinojo briedžių vietas miške. Jie nuveždavo ten poilsiautojus ir kantriai laukdavo visą „fotosesiją“. Honoraro dydis už šią paslaugą priklausė nuo nufotografuotų briedžių skaičiaus, todėl, pasak Martino Pugelio, neretai vietovės nepažįstančius poilsiautojus vaikai apgaudinėdavo, nuviliodami briedžių šeimyną į kitą vietą arba apvažiuodami ją iš kitos pusės. Be to, vaikai naudojos tuo, kad galėjo tartis tarpusavyje gimtąja kalba, kurios poilsiautojai nesuprato.

Mergaičių darbas buvo padėti moterims tvarkyti poilsiautojų kambarius, gaminti valgi, plauti indus: „*Aš buvau dar mergaitė, turėjau indus plauti. Mes turėjom daug vokiečių. Ryte jie gaudavo pusryčius, po to pietus, o karo metais mes dar išnuomojom ir virtuvę – buvo trys virtuvės ir dar mūsų virtuvė. O ten buvo daug indų, puodai buvo pridegę, aš turėjau plauti. Maža mergaitė buvau. Kitą kartą verkdavau: „Aš noriu maudytis.“ „Ne, – mama sakė, – tu pirma turi indus išplauti.“ Kai išplaudavau, sakydavau: „Mama, dabar aš noriu maudytis, aš jau padariau.“ Tada ji sakydavo: „Ateis vokiečiai kavos gerti.“ Tada vėl buvo indų. Kitą sykį vokiečiai norėdavo po pietų pamiegoti. Po pietų turėjau lovas kloti, vandens atnešti*“ (Herta Detzkeit).

Net uogavimas vaikams nebuvo šiaip sau pramoga – mergaitės surinktas uogas parduodavo poilsiautojams: „*Mes tas uogas surinkdavome į baltą lėkštelę, surišdavome nosinaitę ar servetėlę ir taip ėjome į viešbučius ir parduodavome vokiečiams. Ir jie tas uogas pirkdavo,*

o mes džiaugėmės, kad mes truputį pinigų gaudavom. O kai vasara baigdavosi, tie vokiečiai išvykdavo iš Nidos, tai mes turėjom vėl kitus darbus daryti" (Charlotte Sakuth).

Berniukai pradėdavo žvejoti nuo 14 metų: „Mes turėjom sunkiai dirbti, jau keturiolikos penkiolikos metų eiti su tėvu į valtį su kiudeliu ar kurnais per naktį. Naktį žvejojome, o ryteėjome į krantą, tada reikėjo žuvį išvalyti" (Fritz Roespel).

Kurortinio sezono įkarštyje žvejų šeimos turėdavo apsirūpinti šienu. Kopininkų pievos buvo prie Skirvytės ar Lėkų rage. Žvejai į valtis įsikeldavo arklius, pasiimdavo įrankius, maisto, ir visa šeima išvykdavo dviem savaitėms. Daugelio vaikystės atsiminimuose išliko ne tik sunkus darbas karštą vasaros dieną, bet ir nakvynė iš burių sumeistruotose palapinėse ir debesys uodų. Grįždavo valtimis, pakrautomis kūgiais šieno, o po burėmis stovėdavo žmonės ir arkliai. Šieno plukdymas poilsiautojams buvo viena iš sezono atrakcijų – yra išlikę nemažai to laikotarpio fotografijų, kurios buvo publikuojamos ir spaudoje.

Taigi kaimai, be savo įprastų žvejo darbų, prisiėmė ir nemažą įsipareigojimą kokybiškai aptarnauti poilsiautojus, o kurorto šeiminių vaikų vasarą naudojos menkiausia galimybe išsimaudyti mariose, paspardyti kamuolį, pažaisti miške. Gali atrodyti paradoksalu, tačiau jūroje maudytis kuršininkų vaikams tekdavo retai ne tik dėl to, kad ji nebuvo tokia saugi kaip marios, bet ir dėl didelio atstumo nuo kaimo, kurį įveikti reikėdavo nemažai laiko.

Kultūriniai skirtumai ir „namų taisyklės“

Poilsiautojų ir vietos žvejų kultūriniai skirtumai buvo akivaizdūs ir įvairiai vertinami ne tik kultūrininkų, bet ir pačių poilsiautojų. Svečius stebino kai kurie vietos papročiai. Spaudoje ir atvirukuose buvo platinamos varnų gaudymo scenos. Paprastai šį paprotį stebėdavęs negausus būrelis poilsiautojų, kadangi varnų gaudymo sezonas buvo rudenį. Poilsiautojų akimis, kuršininkų moterys ir merginos rengėsi senamadiškai, dėvėjo ilgus ir plačius sijonus, ryšėjo skaras, aprangoje dominavo tamsios spalvos. Tokiam įvaizdžiui reikšmės turėjo ne tik minėtosios „*Trachtenverein*" (Tautinio kostiumo draugija) veikla, skatinusi dėvėti tautinius drabužius, bet ir pačių kuršininkų religingumas, kuris svečiams krito į akis. Kurortininkai neretai garlaiviu plaukdavo kartu su žvejų moterimis, gabenančiomis į turgų žuvis, stebėdavo jas, tačiau neteko rasti nė vieno pasakojimo, liudijančio kokį nors įsimintinesnį „vokiečių" ir žvejienų pokalbį, todėl sunku pasakyti, ką vietinės moterys žinojo apie miestus, iš kurių atvykdavo svečiai, apie jų darbą ir gyvenimą. Iš tekstų nuotrupų galima spręsti, kad „vokietės" turėjo daug laisvo laiko ir galėjo jį leisti prie jūros nieko neveikdamos. Žodžio *peldėties* 'maudytis, plaukioti' reikšmė kuršininkų kalboje paki-to ir jis ėmė reikšti „poilsiauti".

Į menininkus neringiškai žiūrėjo dvejopai. Nida nebuvo prestižinis Vokietijos kurortas, čia kūrybai įkvėpimo dažnai ieškojo ir žymūs dailininkai, ir dar tik pradėdantys savo karjerą studentai. Sunkų fizinį darbą dirbantiems žvejams sėdėjimas ant kopos ir piešimas neatrodė rimtas užsiėmimas. Požiūriui, kad iš tapybos nepragyvensi, būta pagrindo, nes kai kurie menininkai, negalėdami išsimokėti už nuomą, palikdavo šeiminiškams paveikslų. Nepaisant to, būtent menininkai iš kitų poilsiautojų išsiskyrė gebėjimu bendrauti su vietiniais žvejais. Be to, pozuodami jų paveikslams vietos gyventojai gaudavo ir

šiokį tokį honorarą. Neretai būtent menininkai tapdavo nuolatiniais neringiškių klientais. Greičiausiai tai lėmė ne tik lankstesnės nuomos galimybės, menininkų nereiklumas buičiai, bet ir minėtas jų nuoširdumas.

Kuršininkams atrodė, kad poilsiauti atvykęs asmuo vis tiek lieka prašalaitis. Toks „savo erdvės“ suvokimas nėra koks nors išskirtinis, jis būdingas daugeliui turistinių vietovių. Kai kurie kultūriniai svečių ypatumai kuršininkams atrodė šokiruojantys. Vienas iš tokių – nudistų paplūdimiai. Žmonės, viešoje vietoje vaikščiojantys visiškai nuogi, žvejams atrodė lengvai išprotėję ir kėlė juoką. Arvydo Baryso dokumentiniame filme „Išbarstyti žodžiai“ broliai Sakučiai pasakoja, kaip nuogaliai nesidrovėdavo prieiti prie žvejų valčių pažiūrėti, ką jie pagavo. Tačiau arogancijai ir pažeminimui kuršininkai buvo jautrūs ir galėdavo atsikirsti. Apie tai kalba ir anekdotas, kurį iš savo prisiminimų vokiškoje spaudoje paskelbė buvę klai-pėdiškiai: „Svečias iš Vokietijos, aišku, norėtų nerijoje viską geriau ir moderniau sutvarkyti, todėl kalbina vietinį: „Žinote, Peleiki, manau, kad pas jus, nerijoje, kvailumas niekada neišnyks.“ Peleikis linktelė sutikdamas ir mirtelė akį: „Čia, ponuli, jūsų tiesa. Kasmet pas mus atvažiuoja vis naujų prašalaičių““ (Memelland Kalender, 1958, p. 71, vert. aut.).

Ir užrašyti tekstai, ir tautosaka leidžia manyti, kad, nepaisant ryškių kultūrinių skirtumų, poilsiautojai, kurių dauguma buvo didesnių miestų vidurinės klasės ar pasiturintys gyventojai, į etninę žvejų savimonę, nusistovėjusią gyvenseną, moralės supratimą, savigarbą didelių pokyčių neatnešė. Tokį jų atsparumą lėmė pats žvejybos verslas, atsiribojimas nuo kasdienio kontakto su svečiais, paties verslo specifika ir jo tradicijos, kur komunikacija vyko gimtąja kuršininkų kalba, kuri buvo ir etnolektas. Tačiau svečių aptarnavimas buvo geidžiamas papildomų pajamų šaltinis ir galimybė pagerinti savo buitį. Santykiai, kurie tarpukariu susiklostė tarp vietinių žvejų ir poilsiautojų, galėtų būti apibūdinti kaip „komercinė draugystė“: nusistovėjo bendravimo forma, grindžiama mandagiu ir neįkyriu aptarnavimu, privačios erdvės paisymu, santūriu atstumu ir abipuse disciplina. O tai, kad ne viskas svečių elgesyje atrodė priimtina, galima paaiškinti tradicine „savo“ ir „svetimo“ priešprieša, kurią suvaldyti kompromisų reikėjo abiem pusėms.

Viena didžiausių
pramogų – senąją
burvalte išplaukti į
marias

Žvejo namas Preiloje. Čia, kaip ir Nidoje, dominuoja suodžiais patamsinta „švediška raudona“, mėlyna ir balta – tradicinės Kuršių nerijos spalvos. Pradėjus lankytis poilsiautojams, jų patogumui prie namų pristatytos verandos
Ši ir kitos temos nuotraukos – Renatos Kilinskaitės

KURŠIŲ NERIJOS SPALVŲ RAKTAS

Renata Kilinskaitė

Kuršių nerijoje istoriškai nusistovėjo savita spalvų gama. Vos pamačius rudai raudonus tradicinių žvejų namų fasadus bei mėlynai ir baltai nuspalvintus jų elementus, tampa aišku, jog esi Kuršių nerijoje. Švediška raudona, Nidos mėlyna (**Niddener Blau**) ir balta kuria šio pusiasalio atpažįstamumą ir vietos identitetą. Po dvejus metus trukusio tyrimo buvo sudaryti visų nerijos gyvenviečių „spalvų raktai“, tad apie Kuršių nerijos spalvas ir jų reikšmę vietovės tapatybei kalbamės su tyrimo autoriumi – architektu Egidijumi Vidrinsku.

„Gamtinis kraštovaizdis Kuršių nerijoje, be abejonės, yra vyraujantis ir diktuoja koloritą, besikeičiantį metų laikais. Baltijos jūros pilkai melsva, Kuršių marių vandens pilkai žalsvi atspalviai, gelsvas kopų smėlis ir begalinio mėlyno dangaus, baltų ir pilkų debesų spalvos, įspūdingi raudonai degantys saulėlydžiai sudaro pagrindinę nerijos gamtinio kraštovaizdžio spalvų gamą. Vasarinį kraštovaizdį papildo Kuršių marių pakrantėje augančių nendrių žaluma, o žiemą – baltos, apsnigtos, užšalusios marios, gelsvai pilkos nendrės“, – taip vaizdingai Kuršių nerijos spalvų paletę apibūdina architektas Egidijus Vidrinskas.

E. Vidrinsko sudaryti spalvų raktai – tai namų savininkams, valdytojams ir šioje teritorijoje kuriantiems architektams skirtos rekomendacijos, kuriomis remiantis ateityje turėtų būti išlaikyta tradicinė Kuršių nerijos spalvų gama, savotiškas šio krašto piršto antspaudas. Architekto susisteminta informacija bus naudinga ketinant perdažyti namų fasadus ar jų elementus. Gyvenviečių spalvų tyrimas atliktas vykdant Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijos inicijuotą projektą. 2023 m. gavus Kultūros paveldo departamento (KPD) paramą, buvo išleisti keturių gyvenviečių – Nidos, Juodkrantės, Preilos ir Pervalkos – tradicinės architektūros spalvų lankstinukai ir pristatyti visuomenei per Europos paveldo dienas. Spalvų raktus galima rasti ir Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijos internetinėje svetainėje.

Atlikote išsamų visos Kuršių nerijos gyvenviečių architektūros statinių charakteringų spalvų tyrimą. Kaip architektas pasakykite, ar pastatų spalvos kuria vietos tapatybę?

Žinoma. Spalva neatsiranda iš niekur – vietovių koloritus lemia tam tikros priežastys. Skirtingus atspalvius sukuria toje vietoje randamos medžiagos: iškastinis molis, naudojamas plytoms ir čerpėms gaminti, gipsas, kalkės. Taip pat skiriasi medinės ir mūrinės architektūros spalvos. Senovėje mediniai namai nebuvo dažomi – jie galėjo būti dengiami kalkėmis ar derva. Gerokai vėliau, išsivysčius pramonei, pradėtos gaminti lentos, mediniai namai apkalami dailylentėmis, jos dažomos. Tam tikrų spalvų atsiradimą taip pat lemia istorinės aplinkybės, vietos ypatumai. Rusnėje, Vabalų kaime, vyrauja pilkai žalsva. Šis pigmentas galėjo susidaryti marioms žy dint. Pats bandžiau jį išgauti, eksperimentavau, atspalviai išėjo tikrai labai įdomūs.

Oskaras Gawellas.
Žvejų namai prie Nidos.
Popierius, guašas
A. Popovo ir J. Kosinovo
kolekcija

Švediška raudona į Kuršių neriją atkeliavo per Vokietiją, per kaizerį Vilhelmą II¹, kuris bandė užmegzti prekybinius ryšius su Švedija. Jis kiekvienais metais laivu keliavo į Švediją, Norvegiją, kur labai susižavėjo norvegiška medine architektūra – net užsiprašė, kad norvegų architektas suprojektuotų jam keletą pastatų. Greičiausiai esminis momentas ir buvo tai, kad aukščiausias šalies valdovas pamatė šią spalvą bei pasiūlė ją naudoti. Tas pats buvo ir kituose Vokietijos regionuose. Paskui šį susižavėjimą skandinaviška architektūra jis perdavė ir įmonėms, kurios statė, tiksliau – gamino – namus. Tuo metu Vokietijoje jau buvo nemažai tokių gamyklų. Švedišką raudoną pigmentą natūraliai randamas Švedijoje buvusiose vario kasyklose. Tai „spalvota žemė“, iš kurios pigmentas išgaunamas ją degant kaip molį ir smulkinant.

Kas, Jūsų manymu, labiausiai lemia Kuršių nerijos gyvenviečių atpažįstamumą?

Čia viskas kompleksiška – spalvos, vėjalentės, lėkiai, langinės, durys, pastato proporcijos, šlaitiniai stogai, dengti nendrėmis ar čerpėmis. Ypač akcentuočiau nendrėmis dengtus žvejų namus, nes ši statybinė medžiaga buvo randama vietoje. Čerpės jau turėjo būti atvežamos iš miesto, ne kiekvienas galėjo tai sau leisti. Nors vokiečiai turėjo gana griežtus reikalavimus – dėl priešgaisrinės saugos namus buvo privaloma dengti čerpėmis.

Kiekvienas kaimas galėjo turėti ir savo meistrelį. Ne visi žvejai drožinėjo, gal tai darė keletas nagingesnių. Galima atpažinti atskiriems kaimams būdingus vienokius ar kitokius elementus – tiek vėjalenčių, tiek lėkių drožinius, tiek namo sienų skydų apkalimo pagražinimus, karnizus. Esu radęs drožinių, būdingų tik Rusnei, mat ten buvo labai išsivysčiusi medienos pramonė. Daug medinių pastatų Rusnėje yra pastatyta iš pačios geriausios rinktinės medienos.

¹ Lenkų tyrinėtoja, profesorė Małgorzata Omilanowska straipsnyje „Baltijos jūros kurortų medinė architektūra ir Volgasto akcinė bendrovė“ suteikė naujų žinių apie medinės architektūros išplėtojimą Vokietijoje ir kaimyninėse šalyse. Volgasto akcinė bendrovė (*Wolgaster Actien-Gesellschaft*) buvo pirmoji ir didžiausia bendrovė, gaminusi medinius surenkamus pastatus, kurortines vilas. Daugiau apie šią bendrovę rašė Hansas Ulrichas Baueris „Holzhäuser aus Wolgast. Ikonen der Bäderarchitektur“, T. I, II.

Gal galite papasakoti detaliau, kaip vyko spalvų tyrimas Kuršių nerijos gyvenvietėse? Darbavotės ilgai, apie dvejus metus. Kaip reaguodavo Jus sutikę patys namų savininkai, ar visi priimdavo geranoriškai?

Pirmas etapas buvo Nidoje, dirbau su Nidos namais, antrajame etape – Preila, Pervalka, Juodkrantė, Smiltynė. Pirmoje dalyje susidėliojau darbo metodus, kiek trunka apeiti vieną namą. Paprastai tai užtrukdavo apie 15–30 minučių. Nidoje buvo apeita 140 namų. Dar Nidoje dirbau su popierine palete, neturėdamas daug patirties. Būdavo, kad ir visa spalvų paletė su 200 lapų viduryje gatvės pasileisdavo. Paskui sužinojau apie specialų prietaisą – spalvų skenerį, kuriuo galima nustatyti spalvas NCS (*Natural Colour System*) natūralių spalvų sistemoje. Aišku, buvo įvairiausių kuriozų, kol išmokau naudotis tuo prietaisu. Žmonės reagavo labai gerai, domėjosi, kieno užsakymu daromas tyrimas, kas bus po to, ar reikės visiems persidažyti namus. Ne, atsakydavau, persidažyti nereikės, jokiais būdais. Tiesiog darant tyrimus buvo pastebėta pavienių atvejų, kėlusių abejonių.

Nustatinėjote tik dabartines spalvas. Kiek jos turi bendra su originaliomis, pirminėmis spalvomis, ypač kalbant apie kitas, ne švediškos raudonos, spalvas?

Pirmiausia kilo klausimas, iš kur tos spalvos galėjo atkelti. Ieškodamas istorinės medžiagos, rėmiausi Olgos Dubeneckienės-Kalpokiienės (1891–1967) 1926 m. akvarelėmis ir tyrimais, iš kurių buvo galima spręsti, ką tuo metu rado Kuršių neriją tyrinėję dailininkai, menotyrininkai. Dar vienas iš šaltinių – Nidos dailininkų kolonijos darbai, fiksuojantys to meto Nidos ir visos Kuršių nerijos spalvas, kokias matė dailininkai.

Nekėliau sau tikslo surasti autentiškas spalvas, kurios galėjo būti prieš šimtmetį, nes tai yra neįmanoma. Man svarbu buvo tai, kas matoma dabar, nes daugelis namų buvo rekonstruoti, perstatyti dar sovietmečiu, apie 1970–1980 metus, ir tos spalvos, kurias matome dabar, yra atkeltos iš to laikotarpio. Grąžinti ankstesnes spalvas, kurios buvo prieš šimtą metų, nemačiau tikslo, nes paprastai, jei žvejys nebuvo turtingas, jis tik apkaldavo namą lentomis, jo nedažydavo. Pagrindinis žvejo įrankis buvo laivas, todėl laivui skirdavo didžiausią dėmesį, namas – tik tai, kas likdavo nuo laivo.

Nidos žvejo etnografinė
sodyba puikiai reprezentuoja
tradicinės architektūros
spalvas ir dekorų detales

Juodkrantėje palyginus su Nida spalvų paletė gerokai platesnė. Tai ryškiausiai atsiskleidžia šalia kaimo išaugusiame vilų kvartale, kur XIX pab. – XX a. pr. pastatyti vasarnamiai. Skirtingai nuo žvejų namų, viloms būdingos įvairesnės spalvos, profesionali architektūra, charakteringa kitiems to laikotarpio Baltijos jūros kurortams. Po atliktų polichrominių tyrimų rekonstruojant vilą „Loebel“ (nuotrauka viršuje) buvo grąžinta jos autentiška mėlyna spalva. Vila „Flora“ (nuotrauka apačioje) – vienas puošniausių ir prabangiausių to meto pastatų Juodkrantėje

Kokių rekomendacijų norėtumėte duoti Kuršių nerijos gyventojams ir čia kuriantiems architektams?

Dabar, atlikus spalvų tyrimą, ryškėja kolorito skirtumai tarp gyvenviečių, ir tą skirtumą būtų sveika išlaikyti. Tai suteiktų savitumo. Pagrindinis skirtumas Kuršių nerijoje yra tarp žvejų namų ir kurortinių vilų architektūros. Mediniai žvejų namai paprastesni, stačiakampio formos, dvišlaičiais stogais, juos rėsdavo, kaip įprasta, vietiniai arba meistrai iš žemyno – Kintų, Rusnės. Medinės kurortinės vilos dažniausiai projektuotos profesionalių architektų, įvairesnės, spalvingesnės architektūros, gamintos Vokietijos gamyklose, iš kurių atgabentos laivais ir iš atskirų elementų surinktos vietoje. Tą skirtumą reikėtų išlaikyti, neperspaužiant žvejų namų puošybos, jaučiant saiką. Manau, iš architektūrinės, urbanistinės pusės Kuršių nerijoje viskas eina gera linkme. Darant tyrimus, pastebėjau namus, su kuriais kažkas ne taip, kurie nedera, pavyzdžiui, pilkai nudažyti namai, neturintys drožinėlių vėjalėnėlių, ir mėlynos spalvos nelikę arba pradingstanti spalvinė gama namų duryse – vietoj keliomis spalvomis dažytų medinių durų atsiranda stiklinės durys. Tai jau ne žvejo namas.

Taip pat atkreipiau dėmesį į tvoras. Preiloje ir Pervalkoje daug kur tvoros nudažytos namo spalva. Tai sukuria labai monotonišką vaizdą. Nidoje tvoros tradiciškai dažomos tamsiai pilka, tamsiai žalia – kūrybiškiau žiūrima į spalvas. Istorinėse nuotraukose galima rasti įvairių tvoros galiukų. Dabar labai suvienodėję tvorų dekorą elementai visose gyvenvietėse, galėtų atsirasti šokių tokių skirtumų.

Spalvų tyrimo idėją parsivežėte iš užsienio. Gal galite plačiau papasakoti?

Taip, tikrai iš užsienio. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, mano pirmoji kelionė buvo į Prancūziją – iki tol man buvo tekę lankytis tik VDR ir sovietinėse respublikose. Po sovietinio laikotarpio Prancūzija man padarė didžiulį įspūdį. Tai buvo stažuotė, kurios metu gavau progą tris mėnesius stebėti, kaip dirba architektai, valdžios institucijos, panašios į mūsų savivaldybės skyrius, atsakingus už statybą, planavimą. Ten buvo ir patariamasis institucijos, kuriose norintys statyti namus žmonės gaudavo iš biudžeto apmokamas konsultacijas. Šios institucijos rengė rekomendacijas, kur ir kokio dydžio pastatus statyti, kokias medžiagas naudoti. Interesantai gaudavo įvairiausių patarimų. Būtent toje institucijoje ir pamačiau spalvinius katalogus, kokias spalvas naudoti tame regione. Mano lankytas Sarthe regionas yra maždaug Šilutės rajono dydžio, gana lygaus reljefo, o kraštovaizdis panašus į Lietuvos.

Manote, kad Lietuvoje irgi reikėtų tokių patariamųjų institucijų? Gal to vaidmens galėtų imtis dabar egzistuojančios institucijos?

Daug apie tai galvojau. Kai buvo galima kurti individualias įmones, kažką panašaus bandė daryti, bet kasdienė rutina užgožė šiuos darbus. Ir Kultūros paveldo departamentas, ir nacionalinių ar regioninių parkų direkcijos – organizacijos, turinčios atitinkamus specialistus, turėtų teikti tas paslaugas. Aišku, jiems užtektinai yra tos rutinos, tad gilintis į spalvas nebebūna laiko, todėl dažnai nurodymai projektuotojams ir baigiasi įvardijimu:

„tradicinė architektūra, tradicinės spalvos“. Pirmiausia reikia pavyzdžių, etalonų, kokios tos „tradicinės spalvos“, tada jau galima konsultuoti.

Gal norėtusi įgyvendinti dar kokias užsienyje matytas iniciatyvas?

Nors ir labai pavėluotai, norėtusi surinkti Mažojoje Lietuvoje naudotas čerpes, nes tai yra gana ryškus pastatų elementas. Istorinių pastatų čerpės sensta, apkerpėja. Būtina surinkti jų asortimentą, nustatyti, iš kur jos buvo atvežtos. Šilutėje buvo dvi plytinės, viena iš jų priklausė Hugo Šojaus šeimai, kita pačioje Šilutėje gamino plytas ir čerpes miestui. Ši idėja taip pat kilo lankantis Prancūzijoje: patys gražiausi kaimeliai, nufotografuoti iš paukščio skrydžio, turi nuostabius tonus, ir vos ne kiekvienas regionas turi savo čerpių tipą, formas, spalvas.

Ar rekonstruojant pastatus šiuolaikinėmis technologijomis būtų įmanoma tai atkurti?

Be abejo, tai būtų įmanoma. Plytinių neatkursime, bet žinant, kokia čerpės forma, spalva, galima nustatyti reglamentą, kad būtų tokios čia tinka. Nereikėtų naudoti nebūdingų šiam kraštui čerpių.

Daugelį metų gyvenate ir dirbate Šilutėje. Nekyla abejonių, kad Jums brangus Klaipėdos kraštas ir jo paveldas. Papasakokite plačiau – iš kur esate pats kilęs ir kuo Jus sužavėjo Mažoji Lietuva?

Esu kilęs iš Marijampolės, į Šilutę atvykau gavęs paskyrimą po studijų. Tiek Šilutės apylinkės, tiek visas Mažosios Lietuvos regionas sužavėjo senais medžiais apsodintais keliais, unikaliais tiltais, istoriniais pastatais. Taip čia užsilikau, ir jau keturiasdešimt metų gyvenu. Prieš atvykdamas apie šį kraštą žinojau gerokai mažiau, bet jis nebuvo svetimas: kiekvienais metais su tėvais važiuodavome į Palangą arba Klaipėdą poilsiauti – vykdavome būtent per Kaliningrado sritį, Tilžę, tad šitie keliai buvo žinomi. Bet tokio supratimo, kuris dabar palengva ateina, tuomet neturėjau. Nors ir pravažiuodavome pro Šilutės geležinkelio stotį, pramoninį rajoną, tačiau pirmą kartą po Šilutę, jos istorinę dalį pasivaikščiojau tik gavęs paskyrimą. Atvykus čia dirbti, pirmasis įspūdis buvo tikrai didžiulis.

Esate architektas. Kokia Jūsų specializacija?

Baigęs architektūrą Vilniaus inžineriniame statybos institute, paskyrimą gavau dirbti landšafto (dabar kraštovaizdžio) architektu Šilutės rajono Vykdomajame komitete (dabar savivaldybės administracijoje), man buvo pavesta kuruoti miesto želdynus, kapines, taip pat statybas sodų bendrijose. Mažai žinoma sritis, reikėjo daug ko mokytis iš naujo. Buvome trise: rajono vyriausiasis architektas, statybos inspektorius ir aš – kraštovaizdžio architektas. Kaip tik tuo metu pradėta laidoti naujosios Šilutės kapinės, teko nemažai kariauti su norinčiaisiais didelių paminklų. Tai buvo sudėtingas laikas, kai nebuvo pakankamai medžiagų, bet žmonės norėdavo statyti didžiulius paminklus. Senosios kapinės buvo absoliučiai ignoruojamos, net norėta istorines Šilutės evangelikų liuteronų kapinių

tvoreles panaudoti naujosioms kapinėms aptverti. Bet prieš tokius neetiškus sprendinius atsilaukėme. Paskui prasidėjo ir metalo karštligė – imta masiškai naktimis niokoti kapines, į metalo laužą priduoti tvoreles ir kryžius.

Paveldo išsaugojimas neabejotinai priklausė nuo tuo metu dirbusių žmonių. Su bendraamžiu rajono vyriausiuoju architektu Linu Naujokaiciu supratome paveldo svarbą, todėl rūpinomės, kad būtų išsaugota Šilutės miesto pagrindinė gatvė. Visi nauji rajonai buvo pastatyti per tam tikrą atstumą nuo pagrindinės gatvės istorinių pastatų, kad nedarytų vizualinės įtakos.

Pastaruoju metu pastebimas susidomėjimas paveldu ir jo išsaugojimu, kuriasi įvairios nevyriausybinės organizacijos, bendruomenės. Gal ir jūs kokiai priklausote?

Vien Šilutėje dabar yra bent kelios visuomeninės organizacijos, besirūpinančios kultūros paveldo išsaugojimu. Kuriozinis atvejis buvo Macikuose, kai norėta panaikinti Hermano Zudermano gimtojo namo ekspoziciją, ją perkelti į muziejų. Taip siekta atsikratyti namo išlaidų išlaidų. Zudermano draugija, kuriai ir pats priklausau, perėmė visas eksploatacines išlaidas ir visuomenei išsaugojo galimybę ir toliau lankyti autentiškoje vietoje – name, kur gimė rašytojas. Taip pat veikia Šilutės gražinimo draugija – taip bandome tęsti tarpukariu veikusios organizacijos tokiu pat pavadinimu tradicijas. Šilutės kultūros paveldo draugijų branduolys yra tas pats, tik veikiame per skirtingas organizacijas.

Kas, jūsų manymu, lemia vienokį ar kitokį santykį su vieta, jos paveldu?

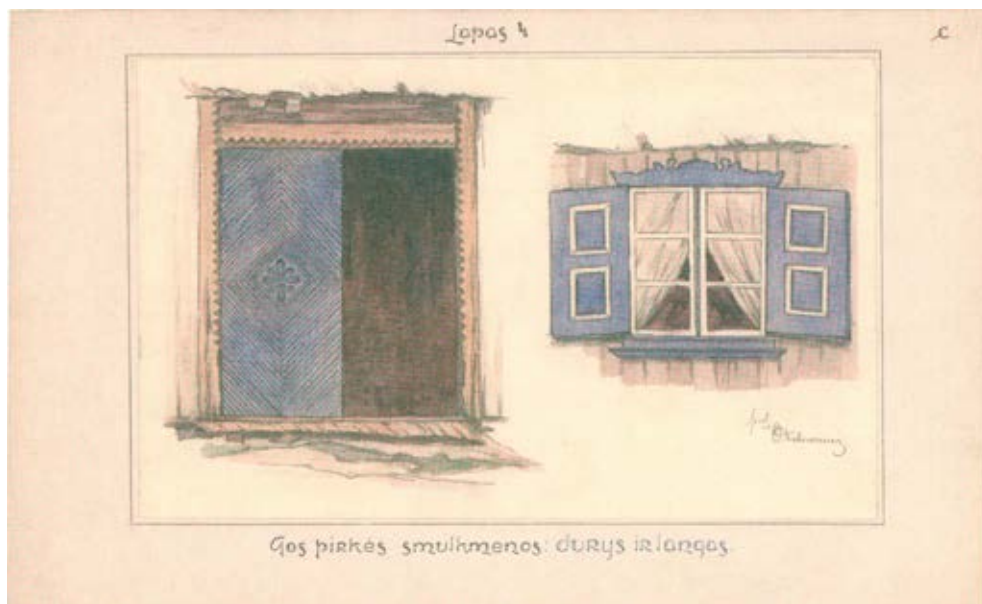
Dabartiniai Mažosios Lietuvos gyventojai yra atsikėlę iš kitur. Tai ir yra didžiausia problema. Po Antrojo pasaulinio karo didžioji dalis čia gyvenusiujų buvo evakuota, šiame krašte beveik nebeliko pagrindinio turto – senųjų gyventojų. Naujakuriai iš Didžiosios Lietuvos atvyko įvairiais tikslais – ekonominiais ar bėgdami nuo trėmimų. Jie paprasčiausiai nesuapratė, kur atsikėlė. Džiaugėsi paliktu turto ir jį naudojo, bet santykis su juo – visai kitoks nei tų, kurie šį turtą patys užgyveno, uždirbo, sukūrė. Atėjūnai tiesiog visa rado, naudojosi ir to nevertino. Jaučiasi didžiulis skirtumas tarp senbuvų, kurių šaknys čia, ir naujakurių. Visiškai kitas mentalitetas.

Architektas Egidijus Vidrinskas

Po tradicinių spalvų pristatymo Nidoje dailidė Vaidotas Bliūdžius mokė medinių namų dažymo paslapčių

„Žvejų kaime daugelis namų švytėte švyti ypatinga mėlyna spalva. Tai vadinamasis Nidos mėlis. <...> Visų namų stogai dengti šiaudais arba švendrėmis. Juos puošia ant kraigo pagoniškai sukryžiuoti žirgeliai.“
Thomas Mannas (1930 m.)

Kaip atrodė Kuršių nerijos architektūra prieš šimtmetį, galima spręsti iš tuo metu ją tyrinėjusių ir vaizdavusių menininkų darbų. Vienas patikimiausių šaltinių – Olgos Dubeneckienės-Kalpokenės tautodailės rinkinys (1926 m.), saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje **Namas**. Popierius, pieštukas, akvarelė
Tos pirkės smulkmenos: durys ir langas. Popierius, pieštukas, akvarelė

Pristatome E. Vidrinsko sudarytą Nidos gyvenvietės spalvų raktą. Čia, skirtingai nei XIX a. kurortu virtusioje Juodkrantėje, išliko tradiciniams žvejų pastatams būdingos formos ir koloritas.

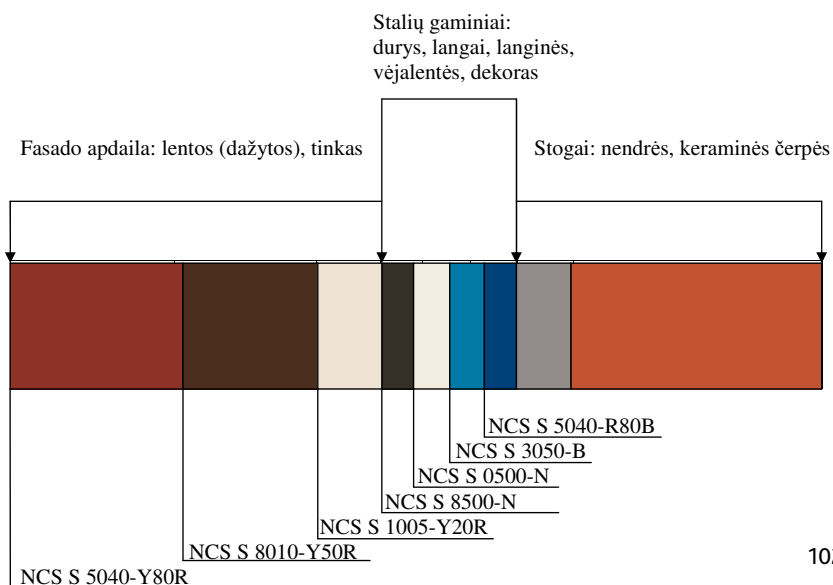
Istorinėje Nidos dalyje dominuoja tradiciniai Kuršių nerijos namai – mediniai, vertikalėmis lentomis apkaltomis sienomis. Net ir skurdūs žvejų namai anuomet nestokojo puošmenų – drožinėčių vėjalėnčių, lėkių, ryškių langinių ir dailių langų rėmų. Dažyti pradėta tik XIX a. pab. – XX a. pr., kai Kuršių neriją ėmė lankyti poilsiautojai.

Nidoje nuo seno vyravo vadinamoji „švediška raudona“, tik čia ji buvo šiek tiek patamsinama suodžiais. Kai kurie namai buvo dažomi ryškia mėlyna spalva, kurią garsus Rytų Prūsijos tapytojas Lovisas Corinthas vadino aštriu ultramarinu, arba Nidos mėliu. Durims tradiciškai naudojami įvairūs mėlyni atspalviai, o puošnumui kartais įterpiama balta spalva. Durys paprastai apkalamos lentelėmis eglute arba kitokiomis geometrinėmis figūromis, spalvomis stengiamasi išryškinti durų konstrukciją ir sukurti kontrastą tamsiam fasadui. Langinės dažomos dviem kontrastingomis spalvomis, dažniausiai balta ir mėlyna. Langinių, kaip ir durų, konstrukcija ne tik neslepama, bet net išryškinama dekoratyvinėmis priemonėmis.

Iki XIX a. pab. Rytų Prūsijoje dominavo laužytas čiukurinis stogas ir tik nuo XX a. pr. Kuršių nerijoje atsirado dvišlaičių nendrėmis arba raudonomis čerpėmis dengtų žvejų namų stogų. Stogų galai būdavo užkalami vėjalėntėmis. Šioms naudoti geometriniai ornamentai, pasitaikydavo ir gamtinių (augalinių) dekoravimo motyvų. Vėjalėntės dažytos keliomis spalvomis: apatinė balta, o viršutinė mėlyna. Labiausiai išsiskiriantys Kuršių nerijos žvejų namų puošybos elementai yra lėkiai, arba žirgeliai, ant stogo kraigo. Lėkiai dažniausiai dažyti balta, kartais mėlyna arba žalia spalvomis.

Iki XIX a. sklypų ribas žymėdavo pintos gluosnių šakų tvorelės, kartais – seni žvejų tinklai. Į Nidą ir kitas gyvenvietes pradėjus plūsti poilsiautojams, o žvejams ėmus gražinti savo sodybas, tvoros buvo pradėtos tvirti iš rudai dažytų lentelių su baltais smaigaliais.

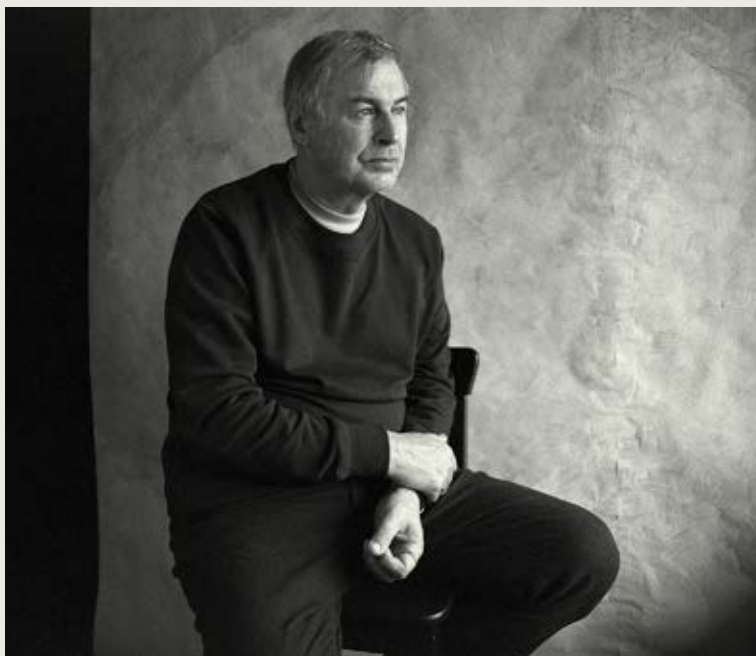
Nidos namų tradicinių spalvų raktas

FOTOGRAFIJA

Gintautas Trimakas. Iš ciklo „BalticSalt“

Gintautas Trimakas gimė 1958 m. Vilniuje. 1980–1986 m. studijavo Vilniaus inžinerinio statybos instituto Miestų statybos fakultete. 2013 m. baigė magistrantūros studijas Vilniaus dailės akademijos (VDA) Skulptūros katedroje. Nuo 1989 m. Lietuvos fotomenininkų sąjungos narys. Nuo 2000 m. dalyvavo TTL (Trimakas, Treigys, Lukys) grupės veikloje. 2012 m. apdovanotas LAADGA kryžiumi už parodą „Sidabras, Taškas, Skaičius“. 2017 m. suteiktas Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato vardas. Parodose dalyvauja nuo 1985 m. Surengė per keturiasdešimt personalinių parodų Lietuvoje ir užsienyje, aktyviai dalyvauja jungtinėse parodose. Gyvena ir dirba Vilniuje.

2023 m. G. Trimakui skirta Neringos savivaldybės mero premija. Fotomenininkas įvertintas už senųjų technologijų naudojimą konceptualizuojant bei tyrinėjant fotografiją, įtraukiant performatyvumo ir vietos specifikos, Neringos, Baltijos šalių, jūros aspektą.

ŠVIESA, PASAKOJANTI LAIKĄ

Danguolė Ruškienė

Pamatyti laiką nėra paprasta. Pajusti tą akimirkos dalį, kurioje esi, bet kuri dar nėra praeitis ir jau nebėra ateitis. To momento dar negali priskirti prisiminimams, bet jis jau iškrenta iš ateities planų. Užčiuopti dabartį visu šimtu procentų negali ir fotografija. Nors ji geba konstatuoti laiką, bet visada kalbės tik apie praeitį, kažkuria dalimi visuomet atsilikdama nuo esaties. Taip vyksta įprastu atveju, kai apeinamos išimtytys. Tačiau Gintauto Trimako fotografija būtent ir yra ta išimtis, kuriai nepriskirtinos įprastos fotografijos sąvokos. Vien jau dėl to, kad ji laiko matavimų pateikia gerokai daugiau. Šioje fotografijoje autoriaus tarsi nebelineka, čia laiką pasakoja šviesa, ir atrodo, kad viskas priklauso tik nuo jos kelio.

G. Trimako fotografavimo tikslas – ne vaizdas. Jis čia reikalingas tik tiek, kiek reikalingi turėklai lipant laiptais – kryptingam ir saugiam judėjimui. Jo fotografijoje vyksta laipsniškas šviesos išlukštenimas, kurio kiekvienas sluoksnis atidengia vis kitą laiko segmentą. Taip jis suskaidomas ir sulėtinamas iki patyrimo galimybių. Pats autorius yra ne kartą atkreipęs dėmesį, kad jo kūrybai parankesnė Arvydo Šliogerio sąvoka *fotosofija* (šviesos išmintis) nei terminas *fotografija* (šviesos raštas). G. Trimako fotografijoje neaptiksime aktyvaus veiksmo, siekio užfiksuoti įvykį ar atvaizdą, istorijų kūrimo ar akimirkos įamžinimo. Todėl, atiduodant visą svorį patyrimui, čia praeitis ir ateitis praranda aktualumą, bet stebėtinai aiškiai išnrya dabartis.

Atsivėrusios realybės akivaizdoje pasijunti nuogas. Kita vertus, tai turbūt vienintelis kelias pamatyti ne tik dabartį, bet ir save šiame laiko segmente. Tai nėra nei dramatiška, nei skausminga. Patyrimai, susiję su G. Trimako fotografija, yra labiau meditatyvaus nei terapinio pobūdžio. Autoriaus siūlomas sąlygas vienodai lengvai galima tiek priimti, tiek ir atmesti. Antruoju atveju tiesiog pasiliekanč stebėtoju. Tačiau taip, ko gero, prarastum galimybę susidėlioti asmeninį laiką.

G. Trimakas – ne tik fotografas, populiariantis senąsias fotografijos technologijas, eksperimentuojantis su skirtingomis vaizdo išgavimo technikomis. Jis tyrinėtojas, nueinantis daug toliau nei įprasti fotografijos tikslai. Rinkdamasis tam tikrus archajiškus procesus, jis konceptualizuoja fotografiją iki aktualaus meninio vyksmo, kartu įsitvirtindamas šiuolaikinio meno kontekstuose. Autorius ne tik adaptuoja esamas estetines sąvokas asmeninėje kūryboje, bet ir pasiūlo jų korekcijas. Fotomenininko tikslas nėra fotografijos atspaudas ar vaizdas jame. Jis siūlo žiūrovui mediatyviai suvokti visą procesą, patirti fotografiją, išjausti atsiradusių būseną. G. Trimakui itin aktualūs platesni fotografijos tyrinėjimai. Svarbu ir tai, kad jis ypatingą dėmesį skiria savo fotografijų instaliavimui parodinėje erdvėje, kurioje ji susitinka su žiūrovu. Edukacinis momentas čia ne mažiau reikšmingas. Autorius pagal galimybes dalyvauja šiuose susitikimuose, tapdamas dar vienu atraminiu tašku kūrinio suvokimo procesuose.

Gintautas Trimakas.
Rugsėjo 11 d. 13.00 val. prie
Nidos Saulės laikrodžio, 2006

Gintautas Trimakas.
Rugsėjo 11 d. 13.00 val. prie
Nidos Saulės laikrodžio, 2012

Gintautas Trimakas.
Rugsėjo 11 d. 13.00 val. prie
Nidos Saulės laikrodžio, 2019

Su senųjų fotografijos technikų ir technologijų pagalba abstrahuojami vaizdai tapo puikiu būdu sulėtinti žvilgsnį, išsluoksniuoti laiką tiek kūrimo, tiek ir suvokimo metu. Meditatyvus dialogas su kūriniu atvėrė naujas fotografijos suvokimo galimybes, kai kiekvienas fotografijos atspaudas tampa unikaliu objektu. Prisilietimas prie kūrinio, taktilinis santykis su juo nėra kažkas nauja. Nemažai šiandieninių fotografų renkasi būtent šias fotografijos kūrimo galimybes. Tačiau G. Trimakas buvo vienas pirmųjų Lietuvoje, atkreipusių į tai dėmesį, ir jau kelintas dešimtmetis geba aktualizuoti savo pasirinkimus.

Artimą ryšį su nerija G. Trimakas užmezgė dar 1998 metais, kai kūrė ciklą „13 išėjimų prie jūros“. Baltijos pakrantę Kuršių nerijoje daugybę kartų išvaikščiojęs autorius puikiai žinojo visus takus, vedančius prie jūros. Bet jo ciklas ne tik apie tai, tai – simboliniai išėjimai iš įprastos kasdienybės, laiptai, kuriais užlipus ir nusileidus tarsi įveiki tam tikrą skirtį tarp rutinos ir išsiilgto laiko sau, paprastai tapatinamo su atostogomis. Anuomet G. Trimakas fotografijas dėliojo iš dviejų atskirų vaizdo fragmentų, kuriuos skyrė juodas kadro kraštas, bet tematiškai tai neatskirama vieno pasakojimo dalis.

2012–2013 m. autorius šią temą plėtojo toliau ir sukūrė ciklą „Išėjimai“. Jame taip pat fiksuojami per kopas link jūros vedantys laiptai kaip tam tikras civilizacijos ir gamtos susidūrimo / atskyrimo taškas. Tik dabar G. Trimako fotografija dėliojama ne iš dviejų, bet iš trijų kadrų. Kairėje – vieni iš daugybės pajūryje aptinkamų medinių laiptų. Vaizdas, kurį dažniausiai matome, eidami jūros link. Per atspaudo vidurį – žolėmis apaugęs siauras žemės lopinėlis ar medinėmis lentomis iškloto tako fragmentas. O dešinėje – jūra. Tokia, kokią ją matome, stovėdami ant kopos. Ir tokia, kokią ją paliekame, pasukę atgal namo, žingsnis po žingsnio artėdami prie įprasto gyvenimo. Laiptai nėra vien sausumos ir vandens atskirties vieta. Jie fiksuoja kur kas daugiau – žmogaus pokyčius, kai jis, judėdamas viena ar kita kryptimi, kerta šią ribą. Kartodamas beveik prieš penkiolika metų atliktą veiksmą, autorius papildo jį dar vienu žvilgsniu – rakursu – fiksacija. Kai kuriuose jo atspauduose atsiranda atsigręžimo momentas, kai nuo laiptų atsisukama pažvelgti atgal į paliekamą jūrą ir krantą. Tokiuose darbuose itin išryškėja ne tik susitikimo, bet ir išsiskyrimo akimirka, nuosekliai įvaizdinanti autoriaus „Išėjimus“ abiem kryptimis, kai įprastas gyvenimas paliekamas už nugaros ir kai vėl jį sugrįžtama. Kūno judėjimas brėžia aiškias laiko trajektorijas. Fotografinio vaizdo pasikartojimas tik iš pirmo žvilgsnio atrodo vienodas. Iš tikrųjų visi išėjimai – laiptai, laikas, kada jie buvo užfiksuoti, – yra skirtingi. Kaip skirtingi yra kiekvieno pojūčiai pasiekiant ir paliekant jūrą ir dangų – atvirą erdvę kūnui ir mintims – įsivaizduojamą, simuliuojamą ar iš tikrųjų patiriamą laisvę.

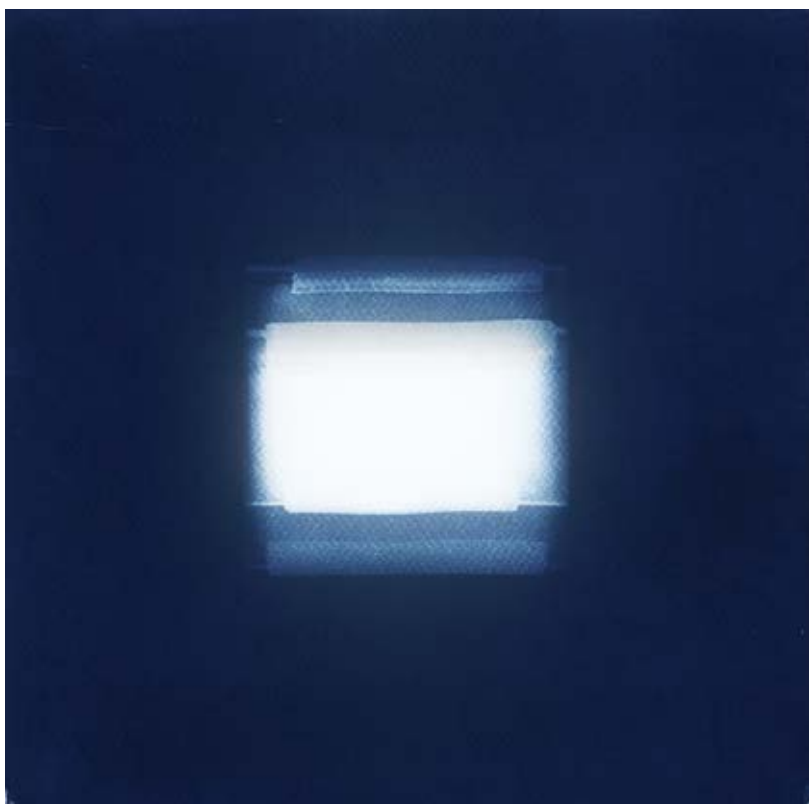
Gintautas Trimakas. Iš ciklo „Išėjimai / Exits“, 2012–2013

Neringoje G. Trimakas sukūrė ir ciklą „BalticSalt“, kuriame vaizdai fiksuoti, specifinėms fotografijos spalvoms išgauti jis pasitelkė Baltijos jūros vandenį ir natūralią šviesą. Tai dar vienas jo eksperimentas gilinantis į fotografinius vaizdo perteikimo ir suvokimo procesus, ieškant santykio su konkrečia vieta (angl. *site specific*). Fotografija jo kūryboje ir toliau lieka šamanišku vyksmu, savotišku ritualu, kuriame nuo pradžios iki pabaigos vienodai svarbu viskas. Svarbūs vaizdai, kuriuos renkasi fiksuoti menininkas. Svarbus popierius, svarbios ir vaizdai fiksuoti pasirenkamos medžiagos. Kartais, o paskutiniu metu ypač dažnai, autorius visiškai atitrūksta nuo realaus vaizdo ir kuria fotoabstrakcijas, vaizdinius, kurie geba pasakoti istorijas tik apipinti asociatyviais ryšiais.

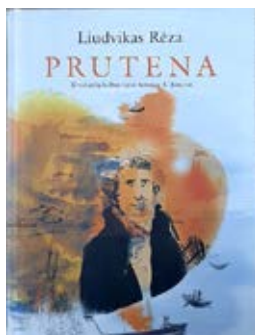
Gintautas Trimakas. Iš ciklo „BalticSalt“, 2016 rugsėjis

Tai ypač būdinga ir G. Trimako cianotipijos technika sukurtiems atspaudams, kuriuose šviesa „piešia“ mėlyna spalva. Asociacijų laukas čia itin talpus – nuo pakibusio debesies danguje iki mažučio langelio, apribotos ar išlaisvintos erdvės. Akivaizdu, kad autoriui ne tiek svarbus paviršinis, regimas tikrovės atvaizdas, kiek materialūs, apčiuopiami gamtos pėdsakai, paliekami specialiame popieriuje ir šviesai jautriose medžiagose. Neringoje jis kuria glaudžiai „bendradarbiaudamas“ su vietos gamta – jūra, saule ir vėju, kuris džiovina fotografijos lakštus. G. Trimako fotografijoje daugybė netikėtų dedamųjų – emocinių ir fizinių sąlyčio su aplinka formuojamų patyrimų, kurie siūlo jau visai kitokią fotografijos suvokimo galimybę. Kartais atrodo, kad autorius čia pasilieka tik stebėtoju ir visus sprendimus patiki šviesai. O ji čia ypatinga – lėtai nulemianti vaizdą ir atvirai pasakojantį laiką.

Gintautas Trimakas. Cianotipija

NAUJOS KNYGOS, 2023

Liudvikas Rėza. *Prutena* (lietuvių ir vokiečių k.). Sudarytoja Liucija Citavičiūtė. Vertė Antanas A. Jonynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023.

Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius ir ilgametis Lietuvių kalbos seminaro vadovas Martynas Liudvikas Rėza buvo dviejų kultūrų atstovas daugiatautėje Prūsijoje. Su-brendęs vokiškoje kultūrinėje aplinkoje, jis ištikimai tarnavo savo tėvynei Prūsijai, bet kartu visą gyvenimą puoselėjo lie-tuvybę ir būrė inteligentią mokslinei bei šviečiamajai litua-nistinei veiklai.

Iki šiol lietuvių kalba M. L. Rėzos poezijos turėtas tik nedide-lis pluoštelis, iš kurio buvo sunku įžvelgti įvairialypę visumą. Šiuolaikinio lietuvių poeto ir vertėjo A. A. Jonyno išverstos eilės leis kiekvienam pasinerti į nežinomą, bet ir atpažįstamą M. L. Rėzos pasaulį.

Gintaras iš gelmių. Parodos katalogas (lietuvių ir vokiečių k.). Sudarytojos Sigita Bagužaitė-Talačkienė, Regina Makauskie-nė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2023.

Leidinyje pateikiama istorinės ir archeologinės medžiagos apie gintaro gavybą Kuršių mariose. Supažindinama su verslininkų Friedricho Wilhelmo Stantieno ir Moritzo Bec-kerio įmone „Stantien and Becker“, pasakojama apie verslo suklestėjimą, gintaro gavybos būdus, žaliavos apdirbimą, jos eksportą. Aprašomas garsusis Juodkrantės lobis, kurį sudarė unikalūs akmens amžiaus gintaro dirbiniai (plačiau apie tai – p. 20).

Pagrindinis parodos partneris – Vokietijos gintaro muziejus, atvežęs unikalių eksponatų, taip pat Palangos muziejus, pa-pildęs ekspoziciją iš savo fondų.

Pagarbų požiūrį į gintarą – jo magiją, unikalumą ir sakra-lumą – išlaiko ir šiandienos menininkai. Leidinyje publi-kuojamos jų sukurtų papuošalų ir kitų gintaro dirbinių nuotraukos.

Kuršių nerijos nacionalinis parkas. Sukurta vėjo, smėlio ir vandens, patikėta žmogui (lietuvių ir anglų k.). Teksto autorės Aušra Feser, Renata Kilinskaitė, Raimonda Ilginė. Kaunas: Lututė, 2023.

Leidinyje pateikiama įdomių faktų apie UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo objekto statusą turinčios Kuršių nerijos kraštovaizdį, klimatą, gamtą, gyventojus ir jų puoselėjamas tradicijas bei Nacionalinio parko veiklos barus.

Saugomas kraštovaizdis – šalies pasididžiavimas. Teksto autorė Rūta Baškytė. Kaunas: Lututė, 2023.

Gausiai iliustruotame albume apie Lietuvos nacionalinius ir regioninius parkus keletas puslapių skirta Kuršių nerijos nacionalinio parko kraštovaizdžiui.

Vykintas Vaitkevičius. Baltų šventvietės. Prie Lietuvos saugomų teritorijų ištakų. Kaunas: Lututė, 2023.

Tai pasakojimas apie baltų ir senovės lietuvių religijos šventvietes, kurios laikytinos ir pirmosiomis Lietuvos saugomomis teritorijomis. Knygoje glaustai apžvelgiama šventviečių tradicija, pasirenkama viena žymiausia vieta arba jų židiniai. Leidinio V skyriuje „Kuršių nerijos nacionalinis parkas“ trumpai pasakojama apie senąsias Kuršių nerijos šventvietes, Juodkrantės gintaro lobį ir Grikinę liepą.

Gediminas Kulikauskas. Elektros boikotas ir kiti pasakojimai apie smetoninę Lietuvą. Vilnius: Balto, 2023.

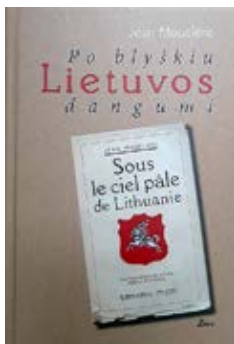
Knygos autorius siekia atgaivinti Pirmosios Lietuvos Respublikos spalvas, tad leidinio puslapiai mirga nuo įvairiausių istorijų, perteikiančių tų dienų bruzdesį, kvapus ir kitas smulkmenas, leidžiančias pajusti ano laiko ir vietos dvasią.

Knygos III skyriuje „Kuršių nerijos varnų medžiokliai“ vaizdingai ir išsamiai aprašomi varnų gaudymo ypatumai, patiekalai iš varnienos ir galimas uždarbis pardavus „skraidančias kiaules“.

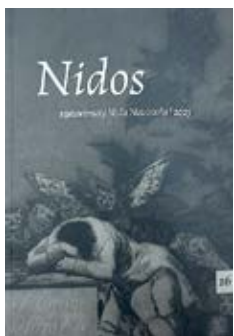
Solveiga Dambrauskaitė-Bakutienė. Minam kartu. 40 dviračių maršrutų po Lietuvą. Kaunas: Terra Publica, 2023.

Tai dviračių entuziastės parengti kelionių po Lietuvos miestus ir miestelius maršrutai. Trisdešimtas knygos maršrutas „Aplink Kuršių marias“ siūlo įdomią pažintį su Kuršių nerija ir kitapus marių esančiomis gyvenvietėmis.

Jean Mauclere. *Po blyškiu Lietuvos dangumi*. Publicistika. Vilnius: Žara, 2023.

Žanas Mokleras (Jean Mauclere, 1887–1951) – XX a. pirmosios pusės prancūzų žurnalistas, keliautojas, daugybės straipsnių ir knygų autorius. Daliai Ž. Moklero kūrybos būdinga lietuviška tematika: mūsų šalies istorija, politika ir kasdienybė, darbai ir šventės, tautosaka, menas ir literatūra. Ž. Mokleras du kartus (1925 m. ir 1930 m.) lankėsi Lietuvoje. Kelionių po mūsų šalį įspūdžius aprašė knygose „Lietuvos žmonės ir keliai“ ir „Po blyškiu Lietuvos dangumi“. Pastaroji pelnė Prancūzijos akademijos premiją, už ją autorius buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu. Keliaudamas po Lietuvą, žurnalistas aplankė ne tik Vilnių ir Kauną, bet ir kitus miestus bei miestelius. Knygos XX skyrelyje „Svajonių įlankos apžavai“ aprašo savo kelionę į Kuršių neriją.

Nidos sąsiuviniai (lietuvių ir anglų k.), 2023, Nr. 16. Sudarytoja Lina Motuzienė. Nida: Thomo Manno kultūros centras. Jau šeštą kartą vykusiame Nidos forume, kurio tema „Stiprūs kartu: Europos vienybės diagnozė“, intelektualai iš Lietuvos, Vokietijos, Lenkijos, Prancūzijos ir Ukrainos diskutavo apie Europos vienybę, kėlė tapatybės klausimus, nagrinėjo moralės ir atsakomybės aspektus. Pagrindiniai pranešimai sudėti į šį kultūros almanachą.

***Filatelija. Lietuvos jūrų muziejaus rinkiniai byloja*.** Sudarytojas ir tekstų autorius Daumantas Kiulkys. Klaipėda: Lietuvos jūrų muziejus, 2023.

Leidinyje pristatomi gražiausi ir įdomiausi Lietuvos jūrų muziejuje saugomi filatelijos objektai. 88–89 puslapiuose publikuojami atvirukai iš Kuršių marių garlaivio „Cranz“ ir motorlaivio „Kurisches Haff“ pašto dėžučių. 150–151 puslapiuose – pašto ženklai su kurėnais, 160 puslapyje – vokas ir pašto ženklas su Pervalkos švyturiu.

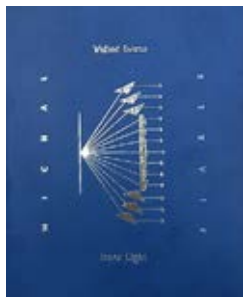

Milda Jankauskaitė. *Aš ir mano nerija*. Fotobitės.lt, 2023. Fotografės meninių nuotraukų ir jas papildančių ketureilių albumas.

Aldona Kazlauskaitė-Balsevičienė. *Viskas praeina... Nepra-eina!* Apmąstymai. Klaipėda: „Eglės“ leidykla, 2023.

Neringos miesto garbės pilietės, žymios pedagogės ir visuomenininkės A. Kazlauskaitės-Balsevičienės, 70 metų gyvenančios Juodkrantėje, žvilgsnis į bendruomenės žmonių kasdienybę, gamtą, patirtas emocijas ir išgyvenimus. Knygelė iliustruota dailininko Sauliaus Ikamo grafikos darbais ir akvarelėmis.

Michal Siarek. *Vidinė šviesa* (lietuvių ir anglų k.). Vilnius: Lietuvos fotomenininkų sąjunga, VšĮ Lietuvos fotomenininkų sąjungos fotografijos fondas, 2023.

Fotomenininką susidomėti šviesa ir ją konceptualizuoti savo kūrinuose įkvėpė patirtis, sukaupta dirbant mažo Norvegijos miestelio švyturio prižiūrėtoju. Minint Frenelio lęšio, kuris laikomas pagrindiniu modernaus švyturio komponentu, 200 metų sukaktį, buvo pakviestas prisidėti rengiant parodą Nordkapo (Norvegija) muziejuje.

Jau kurį laiką ieškojęs naujų švyturių ir fiksavęs šviesą, menininkas Michalas Siarekas gavo kvietimą į meno rezidenciją Nidoje. Aplink ją esantys švyturiai buvo naujos fotografo atradimų erdvės. Fotomenininkas viliasi, kad trumpos viešnagės metu jo sukurtas projektas bus įdomus ir patrauklus visuomenei.

Parengė Asta Jankauskienė

KŪRYBA, KŪRĒJAI

Indrė Dikavičiūtė. *Puodelis*. Molio masė, maišyta su mariose randamu mergeliu, glazūra, liustra. Gintauto Beržinsko nuotrauka

„Mano stichijos – vanduo ir vėjas. Vėjų keliamas chaosas kitus išblaško, o man, atvirksčiai, padeda susitelkti, sugrįžti į save.“ Indrė Dikavičiūtė

INDRĖS STICHIJOS

Asta Jankauskienė

„Mėgstu dirbti rankomis. Jei kurią dieną nepadarau nieko, turinčio formą, – ir nesvarbu, ar tai nulipdytas indas, ar pagamintas skanus patiekalas, mane apima nerimas, – sako keramikė Indrė Dikavičiūtė. – Man rankų darbas – savotiška terapija, turbūt ne veltui molis mano gyvenime atsirado.“

Gimusi ir gyvenusi pačiame Vilniaus senamiestyje, baigusi studijas Dailės akademijoje, sukūrusi šeimą, I. Dikavičiūtė sakosi sostinėje neradusi vietos saviraiškai. Ilgainiui, pavargusi nuo vaizdinės ir garsinės didmiesčio taršos, su šeima ėmė dairytis į Lietuvos regionus, ieškodama ramesnės gyvenimui vietos. Tiesa, daugelio mėgstama Neringa nebuvo patrauklių vietovių sąraše, apie ją tris vaikus auginanti Indrė nesvajavo. Tačiau likimo keliai taip nuvinguriavo, kad šeima atsirado Nidoje. Po kurio laiko įsikūrė Juodkrantėje. Ir štai jau bėga šešti metai pajūryje. Čia atsiskleidė keramikės talentas, atsivėrė daugiau galimybių.

Niekada negyvenusi mažoje bendruomenėje, Indrė sako, kad nors jai ir vaikams nebuvo paprasta adaptuotis naujoje vietoje, bet tai ilgai neužtruko. Greit suprato, kad norint čia gyventi, pritaipyti, reikia ne piktintis ar stebėtis, o keistis. „Kas man patinka mano dabartiniame gyvenime? Ogi tai, kad galiu prisitaikyti ir kartu likti savimi. Nereikia apsimesti tuo, kuo nesi. Pastaruoju metu mokausi „išjungti protą“, nereflektuoti, o tiesiog būti. Esu vienišė, mėgstanti laukinę gamtą ir ramybę. Mano stichijos – vanduo ir vėjas. Vėjų keliamas chaosas kitus išblaško, o man atvirkščiai – padeda susitelkti, sugrįžti į save. Patinka kintantys ir niekad nesikartojantys vaizdai. Pamatei ką nors – dangų, mišką ar vandenį – ir supranti, kad taip buvo tą vienintelį kartą... Patinka mistika gamtoje.“ Indrė pasakoja vieną įspūdingiausių potyrių, kai vaikščiodama kažkurios žiemos dieną, išgirdo suklusti privertusį, keistą, lyg sproginėtą kas, garsą. Niekada iki tol nebuvo girdėjusi skilinėjant marių ledo...

Mėgstamiausia Indrės pasivaikščiojimų vieta – Juodkrantės sengirė. Į ją eina pasikrauti energijos, susigrąžinti jėgų, kai būna pavargusi. „Niekada nepabosta po ją vaikščioti, – sako keramikė. Kaskart atkreipi dėmesį į kitus dalykus, priklausomai nuo to, kokios nuotaikos ateini. Jau tiek laiko gyvenu Juodkrantėje, o dar vis pagaunu save besistebinčią, kad čia esu. Taigi tiesiog privalau mėgautis viskuo, sugėrinėt tuos vaizdus ir garsus.“

Indrė Dikavičiūtė sako esanti vienišė, mėgstanti laukinę gamtą ir ramybę. Gintauto Beržinsko nuotrauka

Puodeliai. Molio masė, maišyta su mariose randamu mergeliu, glazūra, liustra.
Gintauro Beržinsko nuotrauka

Prakalbus apie vandenį, menininkė sakosi esanti ne „jūrinė“, labiau marių žmogus. „Jūra – meditacija, pasinėrimas į vieną ir tą patį vaizdą bei garsą. Marios – kitokios, „gilesnės“. Jos užšąla ir atitirpsta. Ten kitas krantas matyti, didesnė šviesos ir spalvų kaita, daugybė paukščių, nendrės šnara...“

Indrei patinka visi metų laikai. Gal tik vasarą norisi pabėgti nuo to kurortinio erzelio. Tada išvažiuoja į Aukštaitiją – mylimiausios jos vietos tarp Švenčionių ir Ignalinos.

I. Dikavičiūtei įdomu stebėti aplinką ir atrasti naujus dalykus, patinka vietos tradicijos ir galimybė jas perimti. Tik čia, Neringoje, Indrė sužinojo apie pušų pumpurų sirupą, padedantį lengvinti peršalimo ligų simptomus, ir išmoko marinuoti stintas bei strimeles. Čia ji atrado marių mergelį (mergelis – tai vidutinio kietumo vandeniui nelaidi uoliena, kurios atodanga atsivėrusi Nidoje, Parnidžio įlankoje, Didžiosios kopos papėdėje). Rinko trapios ir nelipnios uolienos gabaliukus, džiovino juos, smulkino, pabandė įmaišyti į molį. Eksperimentuodama patyrė, kad iš tokios medžiagos lipdyti sunkiau, bet keramikei buvo svarbu savo kūriniams naudoti vietines, išskirtines medžiagas. Iš jų nulipdytiems originaliems dirbiniams suteiktas Kuršių nerijos nacionalinio parko produkto sertifikatas. O ant jų, šalia Indrės prekės ženklo *reeds* (nendrės), įspaudžiama raidelė *m*.

Regis, aplink save kūrėja mato tik gražius dalykus. „Į blogus stengiuosi nekreipti dėmesio arba tas žvilgsnis būna ironiškas. Labiau esu linkusi pasijuokti, „patraukti per dantį“, o ne piktintis“, – sako Indrė.

Kūrybai ją įkvėpia daug dalykų – ir gamta, ir kasdienės spontaniškai kylančios emocijos, ir patiriami įspūdžiai. Indrei patinka lipdyti indus, ypač puodelius. Dar ji siuva kimono stiliaus rūbus. Paklausta apie įkvėpimą, šypsosi, kad „yra lipdymo ir nelipdymo dienos.

Besiruošiant vaikų dailės pamokai. Gintauro Beržinsko nuotrauka

Ir nežinai, kada tai nutiks. Kartais lengvai „lipdosi“ dešimt puodelių, o kartais dviejų nepavyksta padaryti. Bloga nuotaika? Ir tokios būnant kartais reikia lipdyti, jei turi užsakymą. Bet tos blogos mintys išdega krosnyje“...

Keramika reikalauja daug laiko! Pasak menininkės, negali probėgšmiai pripulti ir kažką padaryti. Ilgai užtrunka, kol rankų sušildytas molis tampa dailiu kūrinium. Reikia kantrybės. Niekada nepagreitinsi to – džiūvimo, degimo, glazūravimo – proceso.

Kalbėdama apie savo braižą, Indrė sako mėgstanti skulptūriškas formas. Jai svarbu ne indo dekoras – jis gana minimalistinis, ne spalvos, kurias renkasi lakoniškas, šviesias, o grubokos dirbinio formos. Jai patinka, kai išeina netobulai. Dviejų vienodų indų irgi nenulipdo. Indrė sakosi esanti iš tų menininkų, kurie nesidomi kitų kūrėjų darbais. Nenori įtakos iš šalies. „Esu savo pasaulėlyje ir noriu, kad iš jo kiltų idėjos.“

Savo talentu ir žiniomis I. Dikavičiūtė dalijasi su neringiškais. Neringos meno mokykloje suaugusiesiems ji veda dailės ir keramikos pamokas. Nidoje susibūrę besidomintieji tapyba, o Juodkrantėje jau antrus metus renkasi norintieji perprasti molio lipdymo subtilybes.

Ketvirtadienių vakarais į studiją ateinantys molio entuziastai netrunka ją pripildyti smagaus klegesio. Čia jie atsineša savo emocijas, dienos rūpesčius ar džiaugsmus. Turi ką vieni kitiems papasakoti, ką aptarti. Tačiau netrunkus viskas nurimsta. Atsiriekę po molio gabalą, sėdasi prie stalo. Vieni ateina su idėja, kiti tikisi įkvėpimo sulauksią čia. „Molis nutildo, – sako Indrė – susikaupi, įsijauti į lipdymą, panyri į save.“ „Tai kaip relaksacijos kabinetas, – juokauja pamokų dalyviai. – Molio minkymas nekelia neigiamų emocijų. Jei kartais nesinori ar nesiseka lipdyti, to ir nedarai. Tada sėdi ir mąstai. Tai mediatyvi veikla.“ Mokymų pradžioje patys nedrįsę, abejoję savo gebėjimais, dabar ramina pradedančiuosius, kad minkant molį nieko negali sugadinti ar suklysti. Esą visada pavyks, nes tai tavo, originalus, darbas...

Pasak I. Dikavičiūtės, norint pajusti molio magiją, reikia išmokti keramikos abėcėlę, žinoti pagrindinius technologinius principus, perprasti skirtingų dirbinių lipdymo niuansus, pasidaryti puodelį, dubenėlį, vazą... Vėliau menininkė jau leidžia skleistis savo mokinių kūrybiškumui, „neįrėmina“ jų konkrečiomis užduotimis, o plečia kūrybos lauką, parodydama daugiau įvairių molio naudojimo galimybių, retsykliais pakoreguodama technologines kūrybinio proceso detales, ir kartu su jais džiaugiasi rezultatais.

Prekės ženklas *reeds* (nendrės), išgraviruotas pajūrio akmenuke

Šiuo metu keramikos būrelio nariai, įveikę įvairius etapus – nuo kūrybinės nesėkmės iki džiaugsmo, itin susikaupę kūrybai. Pavasarį jie planuoja surengti darbų parodą.

Kalbėdama apie savo perspektyvą, I. Dikavičiūtė sako, kad norėtų daugiau laiko skirti kūrybai. Grįžti prie skulptūros. „Mėgau tokias amorfinės formas daryti. Turėjau savo stilių. Jis dabar perėjęs į lipdomus puodelius. Bet konkrečių planų kurti nenoriu. Nežinia dar, kur vėjai nuneš...“

Puodeliai. Viršuje – molio masė, maišyta su mariose randamu mergeliu, glazūra. Apačioje – molis, glazūra, liustra. Gintauto Beržinsko nuotraukos

SENO IŠEIVIO GODOS / PALAIMOS ŽEMĖ EŠĖ

Svajūnas Kuncaitis

Nemačiau gražesnio saulėtekio nei tykioje Kuršių marių pakrantėje ankstyvą gegužės rytą. Kad ir kiek dar gyvenčiau, žinau – jau ir nepamatysiu.

Tas lėtas tobulas reginys visada pakeri, bent keletui sekundžių leidžia užmiršti žemiškas mikrodramas ir Visatos mastu niekinius triumfus; kartais pamatau – vien dėl jo verta atsi-belsti Nidon nors dienelei kitai. Ir dar kaip verta.

Paprastai (ką jau ten – visada) čia atsirandu vedamas kitų, ne tokių romantiškų (senas hipis pasakytų – miesčioniškai vartotojiškų) tikslų. Bet!.. Gimtinės trauka irgi taip paprastai niekur nedingsta, net jei mėginu save apgauti, užgniaužti tą sopulingą nostalgiją, nesma-gaus nerimo šaltinį: „Vis mažiau saitų su šia pakrante tave riša, vis mažiau veidų čia pažįsti, kaskart mažiau vaikystėje išmintų takų ir bendrumo su šia žeme ženklų atrandi... Ko jau čia dūsaut ir nerimaut?... Deginkis, valgyk, kaifuok... arba: žioplinėk, atrask, piktinkis... Kuriems galams liūdėt ar nerimaut!?“

Kad aš žinočiau – kuriems?..

Pastarąjį kartą po (savanoriškos) dvidešimt septynerių metų migracijos trumpam su-grįžęs į gimtąją Nidą, tyčia neturėjau jokių išankstinių nuostatų, na... gal tik kelios kibiau-sios mintys makaulėj užsiliko („jūra vėl bus šalta, abejotinių žvaigždžių alėja vėl rėš mano kuršiškai priekabią akį, rūkyto ungurio ir šiemet neįpirksiu...“).

Ką tikrovėj pamačiau?

Daug tvarkingų šaligatvių, atnaujintų lėkių, vėjalenčių, naujų patogių suoliukų ir spal-vingų gėlynų, dar daugiau – sėkmingų (gal pateptųjų?) piliečių, besijaučiančių „mano Nidoje“ kaip namie.

Tie piliečiai, – pamaniau sau, – visai gražiai ir padoriai, sakyčiau, nepriekaištingai elgiasi tuose dailiuose namuose, tik kodėl mane tai erzina?..

Sociologijos ir psichoanalizės specialistai pateiktų savų įžvalgų. Manoji gi karti: kai ku-riems iš tų „pateptųjų“ šiandien priklauso šimtai, o gal ir tūkstančiai kvadratinio metrų kadaise mūsų visų bendros Nidos, o tai, be kita ko, reiškia: mūsų Gimtinė – vis mažiau ir mažiau mūsų...

Jei savęs paklausčiau, ko skaudžiai pasigendu šiose išoriškai dailėjančiose gatvelėse, miestietiška puoselėjamuose kiemuose ir pakrantėse, net paplūdimiuose, – atsakyti tuoj pat, vienu iškvėpimu nebūtų taip jau paprasta.

Vis dėlto jaučiu, kad šioje klestinčioje sėkmingo gyvenimo šventę įkūnijančioje *palai-mos žemėje* stinga kadais jai būdingo tikrumo ir paprastumo, išskirtinio lengvumo ir nuo-širdumo aplinkos. O legendinėse, ankstesnė atmosferą negrįžtamai praradusiose užėigose (kai kurios jau seniai uždarytos, perstatytos) veik nebepamatysi intelekto (ar karčios patir-ties) išvargintų veidų, nesutiksi nakties nuotykių ir atradimų nualintų, lengvai apspangusių, bet džiugiai klegančių basakojų studentų paryčiais...

Kitados tokia aiški (net apčiuopiama, kaip namai ar mama) *gimtinės* sąvoka niūriai transformuojasi, skyla, tirpsta efemeriškoje erdvėje, tyliai tolsta, kaip tos baltos burės, laužais, kopomis ir žvaigždėmis kvepiančios mūsų vasaros, o tada grasinasi pamažėle, bet neišvengiamai išnykti žvarbiuose nebūties ūkuose...

Aš joms, pradingėlėms, būtinai padirbdinsiu paminklą. Iš salsvo vėjo nendrėse ir patrakėliškų naktų. Iš sapnuose vis tebeaidinčio išėjusių draugų juoko. Iš skausmo ir... laimės. Iš tikėjimo. Iš ilgesio...

XXX

...Nemačiau liūdnesnių saulėlydžių nei Nidoje.

Visada jų privengdavau ir anksčiau prisibijodavau, o dabar... Kam būtų smagu suvokti, jog vis mažiau jų bepamatysi!?

Nežinau, kaip kitiems, man saulėlydis asocijuojasi su pabaiga, o visa ko pabaiga gimdo nejaukų, neįmenamai bauginantį nerimą.

Mažų mažiausiai – liūdesį...

VASAROS ŽMONĖS

ESĖ

Gintarė Dikšienė

Kasmet pro mano akis pralekia daugybė vasarotojų veidų. Žvelgiu į juos prasilenkdama pamaryje, klausausi pokalbių nuotrupų. Išgirstu ir tuos, norinčius išsipasakoti ir atsiverti. Man įdomu, ir žmonės tai pajaučia. Nėra nieko nuostabiau, nei klausytis įvairiausių istorijų, nuspalvintų juoko ar be įtampos žeriamų gyvenimiškų prisiminimų.

Begalvodama apie poilsiautojų tipus, įsibėgėjusi minu dviračiu Preilos link. Kaip ir daugelis vietinių, kažkur išbarsčiau tą pirmą pradžią džiaugsmą (esu čia ir čia gyvenu!), todėl dabar taip vaikiškai noriu iš naujo suvokti, ką reiškia būti neskubančiu vasaros žmogumi.

Šiandien akį patraukia būtent „tikrieji“ poilsiautojai – ne tik todėl, kad jų vasarą čia dauguma, bet dar ir dėl to, kad šiuo metu domiuosi atsipalaidavimo ir tiesiog mokymosi būti neskubančiu fenomenu... Taip mintijant, į mane vos neįsitenkia telefonu besikalbantis senyvo amžiaus vyras. Jis piktai burbteli pavymui, o aš aikteliu iš nuostabos jį atpažinusi ir dar įnirtingiau skrieju tolyn. Atsiminimų žemėlapis staiga grąžina į praeitį, kurį laiką negaliu mąstyti apie nieką kitą. Galvoje sukasi vienintelė frazė: Lietaus žmogus sugrįžo, Lietaus žmogus, Lietaus...

Tai tikrai buvo jis. Tas pats poilsiautojas, mūsų su seneliu pramintas Lietaus žmogumi, arba Leščiumi, nes jam atvykus nuolat prapliupdavo dangus, o ir labiausiai už viską jis nemėgdavo ašakotų karšių. Rymodamas žuvų kiemelyje šalia rūkyklos ir matydamas jį ateinant, senelis kvatodavo: „Gero nelauk, liūtis pasirodė. Ruoškim skėčius.“ Abu skaniai kvatodami jį pasitikdavom ir tyliai tikėdavomės kaip nors jam įtikti. Tuo tarpu jis, kaip ir kasmet, prašydavo pačių didžiausių starkių ir, kaip visada jų negavęs, burbuliuodamas išeidavo: „Tik tie nelemti leščiai visur, pilni kaulų, neįmanoma valgyt, tik spjaudytis alkanam...“ Skėtis ir apsiaustas nuo lietaus buvo išskirtiniai šio vyro atributai. Nesvarbu, kad lauke kaitino saulė, pirmąją atostogų dieną jį sutikdavome nešinę skėčiu.

Kitą dieną iš tikrųjų visada lydavo. O šiam ir vėl atėjus pirkti taip mėgstamų rūkytų starkių (kaip visada – pavėlavus), senelis, norėdamas išvengti nepasitenkinimo, dažniausiai jau būdavo atidėjęs patį didžiausią. Spėkite, ar šis Žmogus pirkdavęs senelio atidėtą žuvį? Tikrai ne. Tuomet jis kaip tyčia užsinorėdavęs riebesnių otų arba plekšnių, nuolat rasdavęs priežastį ir šių nepirkti. Atrodė, įkyruoliui didžiausias malonumas buvo kuo nors pasiskųsti: oru, didelėmis kainomis, neva pakitusiu žuvies skoniu ir kitais erzinančiais dalykais.

Taip porą savačių klausydavomės nusiskundimų, kad „gaila, jog ir vėl nepaklausęs žmonos ir neišskridęs į Turkiją, nes ten bent jau saulė visada užsakyta. Ir kaip gaila, kad kiekvienais metais Neringoje kainos kyla, o oro – kaip nėra, taip nėra...“. Jam skundžiantis, atkreipdavau dėmesį į šalia esančią žmoną, nuolat bandančią užglaistyti vyro netaktą, bet tuoj pat nutildomą arba išjuokiamą. Visgi labiausiai man į akis krisdavo tylus, bet pykčiu žaižaruojantis sūnus, su neslepia panieka žvelgiantis į savo tėvus. Nuo to vaizdo susigūždavau.

Prieš keletą metų tas pats sūnus, jau suaugęs vyras, apsilankė mūsų žuvų kiemelyje su savo drauge. Nustebau pamačiusi visiškai kitą žmogų – pasitempusį, džiugų ir spindintį nuoširdumu. Jis be galo mandagiai su mumis bendravo. Vėliau, belaukiant, kol išrūks žuvis, įsikalbėjome. Paklausiau, kaip gyvuoja tėvai, o jis nusišypsojęs atsakė, kad jau kuris laikas tėvai atostogauja Turkijoje, o jis pats tuo tarpu važiuojantis į Nidą. Ir tarsi numanydamas mano svarstymą, pats atsakė į klausimą: „Kai čia atkeliauju be tėvų, visada būna puikiasias oras, o Turkijoje sivilina toks karštis, kad tėtis baisiausiai perdega saulėje ir pusę atostogų pratinu viešbutyje...“

<...>

Atsitiktinumų nebūna. Ne veltui dviračių take pakeliui į Preilą sutikau šį Lietaus žmogų! Juk, jei nori, žmonės gali pasikeisti. Gal visgi šįkart šis žmogus neužtrauks debesies? Nekantraudama paskambinau mamai ir pasidalinau žinia apie sugrįžusį įsimintiną žuvų kiemelio lankytoją. Juokais perspėjau, kad lauktų ilgai nematyto lietaus pranašo ir nepamirštų atidėti paties gražiausio starkio.

Man paminėjus senelį Joną Šatą ir vėl prisiminus jo gerumą, susigraudinusios abi nutilom. Tai Jis buvo tas, visada žinodavęs, ką pasakyti netgi patiems įnoringiausiems, įkyriausiems. Jam užtekdavo kantrybės ir vidinių jėgų būti geru žmogumi. Nejučia pralenkdama mįslingai rūke kybančią Vecekrugo kopą, suvokiau: žmonės iš esmės geri ir jie keičiasi – taip sakydavo ir mano senelis. Tad, kas žino, gal ir anas dviračių take sutiktas žmogus pagaliau pasidžiaugs atostogomis su saule? Stengiausi neturėti lūkesčio dėl rytojaus oro, tačiau kažkuri mano dalis viltingai laukė giedros, lyg nuo to priklausytų nerašyta taisyklė, įsigaliosiantis dėsnių ar principas.

<...>

Įsibėgėjusi lekiu per jaukumu ir vasariška nuotaika alsuojančią Preilą, kurios kvapai ir vaizdai pašąmoningai sugrąžina į vasaras, praleistas Nidoje, dūmais persmelktame žuvų kiemelyje. Vis dar svarstau apie įvairius vasarotojų tipus, o tuo metu atnaujintuose žvejų nameliuose klega niekur neskubantys svečiai. Iš mažų rūkyklų pasklidęs karštai rūkytos žuvies kvapas vis dar pasakoja šio krašto istoriją – iš rankų į rankas, iš lūpų į lūpas perduodamą. Lėtai dardėdama sutrupėjusia krantine pro mažytes kavines, spėju užfiksuoti ir ten zujančių pažįstamų šypsenas. Kaip ir įprasta vasaromis, čia darbuojasi moksleiviai, savininkų vaikai ar anūkai. Dauguma vietinių versluose pradeda suktis nuo mažumės.

<...>

Vasaros žmonės. Vieni atsipalaidavę ir išmylėti saulės bei bangų mūšos. Kiti – lekiantys, vos viską spėjantys ir dar turintys vidinės stiprybės ir noro išklausti, atliepti, patenkinti pačius įvairiausius savo norus. Dar kiti – nepatenkinti ir bambantys – jiems netinka joks oras, o poilsiautojų visada per mažai arba per daug. Ir užsieniečiai juos erzina, ir žalias jaunimėlis, ir... Lyg tai, kas buvo geriausia, pasiliko praeityje ir jau niekada nebesugrįš.

Dar yra tie tikrieji – atsipalaidavę ir pagaliau viskuo patenkinti, saulės nubučiotieji, atvykę pasinerti į nepakartojamą vasaros tėkmę. Pabėgę nuo savęs pasikartojančioje kasdienybėje, jie lekia į saulėje skendinčius paplūdimius nudeginti žaizdų, išplauti skausmų, nuskandinti liūdesio. Palikę už nugaros darbus ir pabodusius kasdieniškus scenarijus, jie tikisi čia pamatyti save vėl džiaugsmingus. Tarsi dar kartą pavyktų atkurti ryšį su tuo mažu

vaiku, kuris kadais tiesiog juokėsi kapstydamas smėlį ir nerūpestingai pliuškenosi lietaus baloje. Mėgautis akimirkos įspūdžiu – tiesiog būti ir priimti viską taip, kaip yra.

Šiuos žmones vasara myli ir gausiai apdovanoja.

Kiekvieną pavasarį ir aš savyje budinu šio žmogaus pradą ir pasikinkiusi vėją poilsiautojų numintais ir išvažinėtais takeliais lekiu, norėdama pajauti tą sunkiai žodžiais nusakomą būties lengvumą. Buvimą tikruoju vasaros žmogumi.

2023-07-10

PRISIMINIMAI

„MES TAIP GYVENOM“: KĄ MENA JUODKRANTIŠKIAI

Asta Jankauskienė

Įvairios emocijos ir vaizdai vis dar iškyla žmonių, suviliotų galimybės gauti darbą, būstą ir praėjusio amžiaus 6-ajame dešimtmetyje iš įvairių Lietuvos vietų traukusių į Kuršių neriją, atmintyje. Vieni buvo nustebinti, kiti išsigandę ar nusivylę. Vieni ilgainiui prisijaukino naują vietą, kiti taip ir liko su neištirpusiu liūdesio ir ilgesio krisleliu širdyje.

Į NEPAŽĖSTAMĄ KRAŠTĄ

„Kai 1954 metais atvažiavau į Juodkrantę pas jau įsikūrusį brolių ir seserį, – prisimena Bronė Stonytė-Partikienė, – viskas čia buvo rusų. Daug jų čia gyveno. Ta kalba visur skambėjo. O aš nei mū, nei be. Ne iš karto ir dzūkiškai ar žemaitiškai šnekančius supratau, nebuvo atvykėliams draugiški ir senbuviai, viskas man buvo svetima, veržiausi atgal, į savo kraštą.“ Apgaule artimųjų iš Seredžiaus išviliotai dvidešimtmetei merginai naujo gyvenimo pradžia nebuvo smagi. „Toks amžius – pats pasiutimas, – sako B. Partikienė. – Buvau linksmą, turėjau gražų balsą, mėgau šokti, o Juodkrantėje manęs, rusiškai nekalbančios, broliai į šokius neleidavo. Mat juose sukiodavosi pasienyje būtinąją karinę tarnybą atlikusių kareivių. Kai sykį vis dėlto su draugėmis nuėjau ir šokti kvietusiam bei kalbinusiam vyrui draugijų pamokyta pasakiau, kad „ja ničego nepanimaju“, vos sveiką kailį išnešiau.“

Pamažu B. Partikienė priprato Juodkrantėje, juolab kad visi šeimynykščiai buvo šalia, o galutinai „susitaikyti su likimu“ padėjo tai, kad nuvažiavusi pasisvečiuoti į „savo kraštą“, neberado paliktų draugų, gyvenimas ir ten keitėsi. Neilgai trukus ir savo žmogų sutiko – 1956 metais ištekojo už Kazimiero Partiko. Įsikūrė namuose, iš kurių, net gavę geresnių būstų pasiūlymų, niekada nepanoro išsikelti. Susilaukė dviejų dukrų. „Mėčiausi tai šen, tai ten“, – savo darbo biografijos pradžią prisimena B. Partikienė. Teko visokių – ir trumpalaikių – darbų imtis. Kai iš sovietinės armijos grįžęs brolis Antanas įsidarbino tinklų dirbtuvė, pasiūlė ir Bronei ateiti. Ilgiausiai – dvidešimt metų – B. Partikienė ten ir dirbo. Būdama gera mezgėja, atėjusi į tinklinę greitai visko išmoko, perprato tinklų siuvimo subtilybes, per metus net kelias aukštesnes kategorijas gavo.

Vyras įsidarbino žveju ir šio amato nemetė penkias dešimtis metų. Nemenkas ūkis buvo ir namuose. Kaip ir daugelis juodkrantiškių, šeima turėjo karvę, kiaulius, žąsų. B. Partikienė pasakoja, kad šienauti žmonės važiuodavo į Rusijos pusę. Šieną parsiplukdydavo barkasais. Vėliau šienaudavo Nemuno deltoje. Juodkrantiškių karves – bene pusšimtį – kurį laiką ganė piemu, vėliau pasikeisdami jų šeimnininkai. Juodkrantėje gimusi Irena Norkutė pasakoja, kad joms kartą su mama beganant pakopy karves, atėjo „toks beretė užsimaukšlinęs, fotoaparatais apsikarstęs vyriškis ir vis aikčiojo, kokia čia romantika!“. Tačiau mamos požiūris buvęs ne toks poetiškas – „taip, karvės smėlį laižo ir dar pieno duoda“. Vietiniai sako, kad vakarop karvės pačios sukldavo namų pusėn, bet miesteliui gražėjant, daugėjant poilsiautojų, valdžios buvo nurodyta jas pareinančias iš ganyklos „pasitikti“. „O tai

Bronė Partikienė 20 metų dirbo tinklinėje, o jos vyras Kazimieras daugiau kaip 50 metų žvejojo

reiskė, – prisimena Irena, – eiti šalia su semtuvėliu, jei kartais karvė ką nors ant kelio paliktų. Ta ne itin maloni pareiga dažnai tekdavo vaikams. Juodkrantės žvejai turėjo ir šešis arklius. Ilgainiui ir gyvulių, ir daržų mažėjo, kurortine tampanti gyvenvietė vis labiau traukė poilsiautojus.

„Kai jaunystė, – viską matai šviesiomis spalvomis, prisitaikai, esi užimtas savo gyvenimu, kuri ji, apie sunkumus labai ir negalvodamas“, – sako apie savo pasiryžimą rinktis atšiaurų kraštą beveik septynis dešimtmečius Juodkrantėje gyvenanti pedagogė Aldona Balsevičienė. Ji, miesto vaikas, į pajūrį atvažiavusi paskui vyrą, mokykloje jau dirbusį Bronių Balsevičių, neišsigando nepažįstamos vietos, prasto susisieki su žemynu, kuklios buities, o štai gražios gamtos apsuptis padarė didelį įspūdį. Dirbdama lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, ta meile gamtai, aplinkai ji dalijosi su savo mokiniais. Vaikų išvykos prie jūros ar į mišką tapdavo smagiomis kūrybiškumo – pasakų kūrimo, istorijų pasakojimo, dainavimo – pamokėlėmis. Mokytojos kasdienybė greitai užsipildė įvairia veikla. Sava tapo bendruomenė – „žmonės buvo darbštūs, nuoširdūs, rūpestingi, kokiai negandai užklupus, galėjai tikėtis jų pagalbos. Ir nors gyvenimas buvęs rūstus, žmonės buvo linksmesni“.

Kiek kitoks buvo Albinos Žilinskaitės-Leitonienės kelias į Neringą. Iš Suvalkijos kilusi mergina, Kaune įgijusi žuvies produktų technologės specialybę, pamaro kraštą pasirinko tik todėl, kad čia „aprūpina gyvenamuoju plotu“. 1967 metais gavusi paskyrimą į Pervalkos žuvies priėmimo punktą, Albina nutarė su drauge važiuoti pasižiūrėti, kur jai teks dirbuotis ir gyventi. „Ir dabar juokas ima prisiminus, kaip Klaipėdoj laukėm kelto. Matom, atplaukia, bet ant jo užrašas „Palanga“, tai nelipam, nes nuplukdys į Palangą, laukiam kito...“ Persikėlus į kitą krantą, jokio autobuso, jokios mašinos. Laimė, „kažkokį viršininką“ iki kelto atvežęs vykdomojo komiteto vairuotojas grįždamas ir jas pavėžėjo... „Išgąsdino mane ta Pervalka. Kiek ten to gyvenimo. Kelios trobelės, daržai tinklais aptverti...“ Kai atvažiavo dirbti, Albina sužinojo, kad Pervalkos punktas panaikintas ir jai teks dirbuotis Juodkrantėje.

O gyventi?... „Tris mėnesius gyvenau darbovietėje – žuvininkystės ūkio biliardinėje. Dieną žvejai žaisdavo biliardą, o vakare geležinėje lovoje miegodavau aš.“

A. Leitonienė prisimena, kad jai įstojus mokytis, mama nerimavo, kaip seksis, juk beveik nepažįstanti žuvų. „Mūsų prūdė tik karosiukai plaukiojo, man jie dumbly smirdėdavo, kai mama žuvį kepdavo, išeidavau iš namų.“ Atvažiavusiai dirbti jaunai specialistei Juodkrantės žuvies priėmimo punkto darbuotojai žvejai buvo draugiški. „Sugautą žuvį vyrai kraudavo ant svarstyklių ir sakydavo: čia kuoja, čia ešerys. Kartais ir pasišaipydavo – deda vėgėlės ir juokiasi: „O čia tai turbūt ungurys?“ Netrukus A. Leitonienė žuvis ėmė skirti, pamėgo ir valgyti, tik žuvienės, sako, nemėgstanti... Ir vyrą žveją – Petrą Leitoną – išsirinko. Kol vaikus augino, Albina mažai visuomeniniame gyvenime dalyvavo, vėliau pareiginga darbuotoja, veikli bendruomenės narė buvo renkama darbo žmonių deputatų tarybos deputate. Nedaug kas iš visokių ideologizuotų posėdžių liko jos atmintyje, bet šis epizodas įstrigo – šiandien idėja, kurią A. Leitonienė buvo įpareigota pristatyti – į perspektyvinį planą įtraukti baseino statybą – būtų sulaukusi palaikymo, o tada pritarimo nebuvo. O kažkas iš posėdyje dalyvavusių svečių švelniai ironizavo, esą „vienoj pusėj marios, kitoj – jūra, o per vidurį – baseinas“.

Šie epizodiški pasakojimai – lyg smulkios mozaikos detalės nelengvo, bet spalvingo gyvenimo, kurį iš skirtingų Lietuvos kampelių suvažiavusieji kūrė Juodkrantėje. Kūrė sunikiai dirbdami, kantriai gražindami buitį ir aplinką, stiprindami bendruomenę, augindami vaikus.

DIDELIS MAŽŲ VAIKŲ PASAULIS

O jiems visur gerai! Jų klegesio būdavo pilni kiemai, visą dieną lauke praleisdavo. Vaikams netrūko išradingumo savo laisvalaikiui pajvairinti. Vasarą jie žaidė klases ir kvadratą, šokinėjo per virvutę, spardė kamuolį, lingavo sūpuoklėse, lakstė dviračiais, karstėsi po medžius, rentė juose „namus“, žaidė slėpynių („kavonių“), stumdėsi eilėje prie ledų („maroženų“) kioskelio, vakarais vieni kitiems pasakojo baisias istorijas. Jei ir turėdavo pareigų, tai jos buvo nesunkios ir greit atliekamos. Irena Norkutė mena, kad tekdavo laistyti ir ravėti daržą, pririnkti kankorėžių, kurių reikėjo žuvisms rūkyti, atnešti malkų ar pašluoti kiemą. Uogauti ir grybauti greičiau buvo pramoga, o ne užduotis, ir išbėgę į mišką netrukdavo prisirinkti mėlynių, bruknių ar net gervuogių nuo kibių jų krūmų. Vasaros vakarais eidavo prie jūros, sėdėdami ant kopos stebėdavo, kaip traktorius „aria“ smėlį, kaip kareiviai su šunimis patuliuoja, ir klausydavosi rusų kalba Švedijos radijo stoties, kuri buvo gerai girdima.

Juodkrantė – ilgas miestelis, „negi lakstysi per jį visą, ieškodamas su kuo pažaišti“, tai savaime būrėsi Gintaro įlankos, „centro“ ir žvejų kaimelio vaikų „bendruomenės“ su savais draugais ir pamėgtomis vietomis. Geriausia vasaros pramoga buvo maudynės mariose. Gintaro įlankos vaikai smėlio pakrantę vadino rožynu (dėl šalia augusių gausių ir kvapnių erškėtrožių krūmų). Pliuškendavosi, laukdami praplaukiant „Raketos“ – būdavę smagu šokinėti per jos sukeltas bangas. „Centre“ tinkama ir negili marių vieta buvo netoli prieplaukos. O šalia Raganų kalno gyvenę vaikai turėjo gražią pievą, kuri tiko visoms jų išdaigoms ir žaidimams, ir vos ne kiekvienas namas – savo lieptelį į marias.

Mokslo metų
pabaigos
šventė.
1972 m.

Vaikiškų pramogų užteko ir žiemą. Ar mažai kalnelių ir kalvų, nuo kurių galėjai rogutėmis ar slidėmis leistis? Nuo 1953 metų Juodkrantėje gyvenantis Česlovas Stonys mena gilius ir šaltus savo vaikystės žiemas, kai marios užtraukdavo lygus storas ledas. Vaikams džiaugsmo suteikdavo tėvų pastatyta karuselė, ratu įsukdavusi rogutes, ir pirmosios – savadarbės – pačiūžos, t. y. medinės lentelės su apačioje pritvirtinta stora viela ar virbalu, iš viršaus su odos juostele kojai įkišti, o įsipykus – virvelė joms prisirišti. Savadarbės buvo ir ledo ritulio, kurį berniūkščiai mokėsi žaisti, lazdos. Jas tėvai padarydavo iš perpjautos kalno pušies, kurios kreivas kamienas labai tiko – lazdos buvo ir patogios, ir patvarios.

Anais laikais žiemos sniego nepašykštėdavo, vos ne kiekvienam kieme vaikai patupdydavo po senį besmegenį, rausdavo tunelius arba rengdavo įnirtingus sniego mūšius.

„Kaip mes sprando nenusisukdavome, nelaimių išvengdavome? – dabar stebisi tuomečių išdaigų dalyvė I. Norkutė. – Juk niekas mūsų nesaugojo ir nekontroliavo. Mariose brisdavom vos ne iki farvaterio, gaminomės plaustus. Pavasarėjant ant ledo lyčių plaukiojom.“ Aldona Sinkevičiūtė, kurios vaikystė bėgo Gintaro įlankoje, prisimena savavališką žygį dviračiais į Alksnynę ieškoti nuo karo likusios amunicijos ten esančiuose kariniuose įtvirtinimuose. Kelionę pavyko įveikti, tik, laimė, nieko panašaus, apie ką buvo girdėję, ten neaptiko... O Č. Stonys pasakoja apie mokykloje lankytą pasieniečių būrelį. „Buvau tikras pasieniečių vaikas. Grįžęs iš mokyklos numesdavau kuprinę ir bėgdavau pas juos.

Sutikti Naujųjų – 1969-ųjų –
juodkrantiškiai rinkosi tinklinėje

Pasieniečiai arklių turėjo, prižiūrėdavom juos, leisdavo ir pajodinėti miške. Ir valgydavau pas juos, šmirinėdavau po visą teritoriją, žinojau ir kur šaudmenys sudėti.

Įdomių įspūdžių vaikai patyrė, kai Juodkrantėje buvo filmuojamos kino juostos „Jausmai“ ir „Herkus Mantas“. Jie sukirodavosi aplink, smalsiai stebėdami viską, kas vyksta. „Pas mus gyveno keli filmavimo grupės nariai, stebinę savo elgesiu, – prisimena I. Norkutė, – netoliese pelkėje prisigaudę varlių, jas išsikepę valgydavo ir siausdavo iki paryčių. Jų į filmavimus atsivežtą karvę – „artistę“ prižiūrėjo mano mama – ir šėrė, ir melžė. Man taip gaila buvo tos karvės – mačiau, kaip ji blaškydavosi, keliama į valtį ar išgąsdinta sraigtasparnio keliamo triukšmo, ir nors filme nesimato karvės „kančių“, aš kaskart, žiūrėdama tą kino juostą, nubraukiu ašarą.“

Filmuojant „Herkų Mantą“ vaikai negalėdavo atsitraukti nuo arklių. Daug džiaugsmo būdavo, jei kas nors pavedžiodavo arklį su ant jo užkeltu mažuoju raiteliu.

ŠVENTES KŪRĖME PATYS

„Kaip gerai, kad nei mobilieji telefonai, nei išmanioji televizija netrukdyt žmonėms bendrauti“, – ne iš vieno kalbinto juodkrantiško lūpų išsprūdusi frazė patvirtina buvus nuosirdų bendravimą, gražią kaimynystę ar šiltą kolegiską santykį. „Jei šventėm, tai linksmai, atvirai, iš širdies“...

„Ypatingų progų nelaukdavom, – papjaudavo kas kiaulę, skerstuvų kaimynui neša. Išrūko ungurį – vėl sueina kaimynai vaišintis, – mena B. Partikienė. – Ir apie patogumus negalvojom, jokių pavėšinių nebuvo, išneši stalą, kėdes į kiemą – ir gerai, arba ant pievos, pamiškėj paklotą pasitiesi – ir linksma, smagu, šnekų – kaip vandens ir dainų – netrūko.“

Vardinių proga (jos buvusios svarbesnės už gimtadienius) varduvinkams ant durų vainikus pakabindavo. Joninės švėsdavo su laužais, laimės šuliniu, paparčio žiedo paieškomis, įvairiomis išdaigomis ir šėlionėmis iki vėlumos.

Pirmasis televizorius Juodkrantėje, vakarais suburdavęs žmones, stovėjo žvejų kolūkio „Baltijos aušra“ kontoros Raudonajame kampelyje. Prireikus ten pat buvo galima ir sportinio inventoriaus, ir tautinių rūbų gauti.

Jaunimas nekantriai laukdavo šokių. Vasarą tam tiko lauko aikštelė, į kurią akordeono muzika sutraukdavo jaunimą. Ne vienas, juose susipažinęs, paskui į poras suėjo.

Mėgstama juodkrantiškių pramoga buvo ir kinas. Žiemą į jį, rodomą „Gintaro“ poilsio namų salėje, pakliūti nebuvo sunku (daugiau prigužėdavo, kai rodydavo indų melodramą), na, o vasarą, pasak vietinių, „visus bilietus poilsiautojai išgraibstydavo“. Ten pat traukdavo pasiklausyti „Kopų balsų“

Koncertas neįprastoje vietoje: žvejai ir uosto darbuotojai klausosi klasikinės muzikos

su N. Paltiniene ir E. Ivanausku, „Nerijos“ ir kitų estrados atlikėjų koncertų.

Vidurvasarį visų labai laukiama buvo Žvejo šventė. Pirmą kartą surengta praėjusio amžiaus 6-ojo dešimtmečio pabaigoje, tradiciją išlaikė iki šių dienų. Šventė prasidėdavo teatralizuotomis Neptūno ir jo palydos sutiktuvėmis prie marių ir eisena į renginio vietą, vykdavo iškilminga nusipelnusių žvejų pagerbimo ir apdovanojimų ceremonija, po jų – įvairios sporto varžybos ir kitos veiklos. Ši renginio dalis dėl organizatorių išradingumo sutraukdavo būrius juodkrantiškių. Vieni azartiškai palaikydavo besirungiančiuosius, kiti patys bandydavo jėgas virvės traukimo,

Kultūros entuziastai Zita Rutytė-Skripkauskienė su Česlovu Stoniu ir Kazimieru Stakausku

druskos su naščiais nešimo, inkaro kilnojimo ir kitose rungtyse. O kaip šventė be vaišių, kurias „be jokių restoranų“ paruošdavo žuvies priėmimo ir tinklinės moterys! Skanių žuvies patiekalų tikrai netrūkdavo. Nesnausdavo ir prekybininkai. Nosį kutenusį kvapą ir „kilometrinę“ eilę prie keпамų šašlykų (kaip privalomo švenčių atributo) vietiniai lig šiol mena.

Suburdavo žmones draugėn ir Naujųjų metų sutikimas. Į mokyklos salę jie sugužėdavo pažiūrėti karnavalo, vaikų sukurtų kaukių. O paskutinę metų dieną toje šventiškai papuoštoje salėje vykdavo vakarėlis. Norintieji jame dalyvauti turėdavo mokėti 1 rublį. Linksma metų sandūros šventė klegėdavo ir tinklinėje. „Tinklų – į šoną, pakabinam užuolaidas, papuošiam salę, sustatom stalus, susinešam kas ką turim, groja muzika, visiems linksma, – pasakoja juodkrantiškės. Tai buvo didžiausia miestelio patalpa, kurioje galėjo tilpti visi, norėję švęsti kartu. Keletą metų Naujųjų metų šventė buvo rengiama „Gintaro“ poilsio namų valgykloje. Vaikams visur džiaugsmo suteikdavo Senelio Šalčio pasirodymas ir dovanos.

Bendruomenė – nedidelė, bet kultūrinis gyvenimas virė. Veikė dramos būrelis, gyvavo vyrų ir moterų ansambliai, šmaikščiais pasirodymais linksmindavo intermedijų kūrėjai. Nors kultūros namai tebuvo du kambariai, pasak Č. Stonio, keletą metų ėjusio direktoriaus pareigas, tai netrukė įgyvendinti kilusių sumanymų ir surengti švenčių bei kitokių pramogų. Naujų metų į juodkrantiškių kasdienybę įnešė meno vadove pradėjusi dirbti Zita Rutytė-Skripkauskienė. Veikli, idėjų ir entuziazmo nestokojusi organizatorė netruko suvarti žmones meninei veiklai. Č. Stonys atsimena, kaip abu su Z. Skripkauskiene, „užsidėję raudonas kepurės, ėjo nuo trobos prie trobos, kviesdami žmones prisijungti prie saviveiklos kolektyvų“. Prašydavo ir darbuočių vadovų pagalvos – juk kiekviename kolektyve rasdavosi grojančių, gerą balsą ar artisto gebėjimų turinčių žmonių. Nė viena iškilminga proga ar kitoks renginys neapsieidavo be dainininkų, muzikantų, skaitovų pasirodymo.

Kai po vasaros atostogų vaikai sugrįždavo į klases, pirmoji mokslo diena būdavo visų – mokinių, mokytojų ir tėvų – šventė. Mokykloje buvo minimos ir ideologizuotą atspalvį turėjusios sovietinės šventės, vykdavo koncertai ir vaidinimai. Gražios būdavo ir mokslo metų pabaigtuvės. Gausi, spalvinga eisena, užtvindydavusi dabartinę L. Rėzos gatvę,

žygiuodavo iki stadiono, kur taip pat netrūkdavo meninių pasirodymų ir sporto varžybų. Mėgstamos buvo ekskursijos ir pėsčiųjų žygiai.

Net lenininės talkos buvo savotiška pramoga – kas dabar beatsimins, kur kokį „rąstą nešė“, bet susiėjus draugėn, smagių šnekų ir išdaigų netrūkdavo.

SPORTO MĖGĖJŲ PATIRTYS

Septynis dešimtmečius Juodkrantėje gyvenantis Č. Stonys sakosi nuo vaikystės sukęsis ten, kur buvo galima išbandyti savo ištvermę ir azartą. Išaugę iš trumpakelniškų žaidimų, kai pasiėmę medinius ginklus, lakstydavo po kiemus, ūgtelėję berniukai susidomėjo futbolu. Ieškodavo tinkamos vietos kamuoliui spardyti, rengdavo futbolo varžybas su kiemo, poilsiautojų ar Juodkrantėje buvusios pionierių stovyklos vaikais. Žiemą aistros virdavo ledo ritulio rungtynėse ant marių ledo ar čiuožykloje. Jau su tikromis pačiužomis ir lazdomis, tik taisyklių dar nebuvo perpratę.

Č. Stonys, vienas aktyviausių jaunuolių, aplink save būrė panašių pomėgių draugus. Jų entuziazmą pastebėjo vietos valdžia, o įkurtas Sporto komitetas buvo ne formali institucija, bet sportui neabejingi ir aktyvūs žmonės, gebėję suburti įvairių sporto šakų mėgėjus. Č. Stonys prisimena, kad „pirmosios miesto futbolo varžybos 1966 m. vyko Nidoje, netoli jūros, didelėje, smėlėtoje, kalvotoje pievoje“. Varžybų atidarymas, pasak Č. Stonio, „buvo įspūdingas reginys, graži šventė gyventojams“, o sportininkams – gebėjimų patikrinimas, nes po šių rungtynių, sudarius miesto futbolo rinktinę, varžybų geografija išsiplėtė. Varžėsi Nidos ir Juodkrantės sportininkai ir dėl ledo ritulio nugalėtojų titulo. Tiesa, tada dar ir futbolo, ir ledo ritulio aikštė buvusi ne pagal „standartus“ ir tik „iš bėdos“. Č. Stonys pasakoja, kad prieš išeidamas į būtinąją karinę tarnybą prašė miesto valdžios rasti galimybę įrengti Juodkrantėje futbolo aikštę. Ji įrengta buvusių gyventojų daržų vietoje. Šiandien ten – puiki aikštė su lygia veja, kurioje, be kitų varžybų, vyksta tradicinis Č. Stonio veteranų futbolo turnyras „Žvejo taurei“ laimėti.

Didelę jaunimo laisvalaikio dalį užėmęs sportas trumpam, kol vaikinai ėjo tarnybą, buvo prigesęs, bet jiems grįžus vėl būrėsi komandos, vyko treniruotės ir varžybos. Be savo mėgstamų sporto šakų, neringiškai jėgas bandė ir rankinio, dviračių sporto, plaukimo rungtyse, dalyvaudami kitų rajonų organizuotose varžybose. Kaip savo atsiminimuose rašo Č. Stonys, „sunkiau būdavo tose sporto šakose, kuriose mums anksčiau neteko rungtyniauti, bet ryžto ir noro pakovoti už miesto garbę netrūko“.

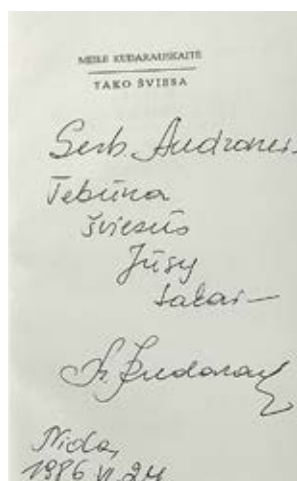
Grįžęs iš karinės tarnybos Č. Stonys beveik dešimtmetį dirbo fizinio lavinimo mokytoju Juodkrantės aštuonmetėje mokykloje, kur savo žinias, patirtį su užsidegimu stengėsi perduoti mokiniams, sudominti juos įvairiomis sporto šakomis, ugdyti jų ištvermę, draugiškumą ir komandinę dvasią. Jo pamokose, be populiarių žaidimų ir lengvosios atletikos pratimų, laiko buvo skiriama ir... šokių žingsneliams pramokti.

Pasak Č. Stonio, Juodkrantėje visada atsirasdavo entuziastų kurstyti kultūrinį gyvenimą ar rengti sporto varžybas. Pats nemėgstantis sėdėti „ant atsarginių suolo“, Česlovas nesupranta tų, kurie sako, kad „nėra ką veikti“, – „veiklų apstu, gali rasti kuo užsiimti visais metų laikais, labiau gal laiko pristinga“, ir pyktelėjęs ant tų, kurie vis dar stebisi, „ką čia veikiat žiemą“, turi trumpą atsakymą – „gyvenam“.

TIKROS ISTORIJS

NUOŠIRDŽIAI – AUTORIS...

„Švelniausiai iš visų audrų“ – tokį autografą ant vienos iš savo knygų Audronei Šakinienei užrašė Aleksas Baltrušas. Gausioje Audronės bibliotekoje tai ne vienintelė knyga su malonių komplimentu. Jos knygų lentyna – tai ne tik rašytojų dovanoti kūriniai, bet ir su jais susiję įvykiai, prisiminimai, pažintys ir išpažintys.

NAME ANT URBO KALNO

Nidoje, ant Urbo kalno, iškilę Rašytojų kūrybos namai netruko tapti patrauklia ir populiaria kūrybos ir poilsio vieta. Kasmet gamtos grožis ir ramybė sutraukdavo čia vis daugiau menininkų. Ir ne tik iš Lietuvos.

A. Šakinienės atmintyje išlikęs įdomus, gyvas ir dinamiškas tų namų gyvenimas. Nepasakysi, kad darbuotojams lengvas ar paprastas, prisiminus buvusios santvarkos „ypatumus“, bet pasitelkus kantrybę, dėmesingumą, kolegų supratingumą, neretai ir išradingumą nemalonių situacijų pavykdavo išvengti ar jas sušvelninti, o greit užmiršti jas padėdavo gausybė gražių kasdienybės akimirkų.

Ilgas sąrašas susidarytų, jei A. Šakinienė bandytų prisiminti visus, kada nors „rašytnamyje“ poilsiavusius menininkus. Kai kurie jų tik vienintelį kartą buvo atvykę, kiti – kas vasarą sugrįždavę, buvo ir žiemas čia leisdavusių. Vieni poilsiautojai buvę kuklūs, reikalavimų nekeldavo, kiti turėdavę pageidavimų ir pretenzijų, treči – „saviškiais“ tapdavo... Kaip namuose čia jausdavosi kasmet porai savaitių atvažiuodavęs poetas Algimantas Baltakis, kurio šmaikštaus sąmojo būdavo pilni kampai. Mėgdavęs žvejoti, neretai užsukdavo į valgyklos virtuvę ir paprašydavo padaryti jam tešlos rutuliukų masalui. Kartą, mena A. Šakinienė, vakare atnešė kibirą ežeriukų ir prašė juos nuvalyti ir iškepti. „O, varge! iki vėlumos valiau tuos žuveliokus, pirštus susibadžiau, nuvalius poetui pasakiau, kad kepsim rytoj...“

Su kai kuriais poilsiauti atvažiauvusiais rašytojais susiklostydavo draugiški, beveik giminiški santykiai. Nors poetė Onė Baliukonė buvo uždara, kieto būdo, bet susidraugavus jų dukroms, ėmė bičiuliauti ir jos. Vidmantė Jasukaitytė, „Urbo kalne“ leidusi žiemą, kartą, su reikalais išvykusi į Vilnių, savo vaikus paliko A. Šakinieni. Porą savaitių Audronė rūpinosi mažaisiais, vedė į darželį. Rimantas Šavelis sykį pasiguodęs, kad jam neskanios pirktinės uogienės, klausė, ar neverdanti jų namuose. Kitą kartą atėjo paprašyti veidrodžio. „Radom tokį nedidelį, nunešėm, o jis apstulbęs: – Ne tokio reikia. Mano žmona nori visą save matyti.“

Į kuriozišką situaciją A. Šakinienė buvo patekusi su Juozu Baltušiu. „Atėjęs rašytojas išskečia rankas ir rodo, kokį glėbį rožių, skirtų žmonos Monikos [Mironaitės – *aut. past.*] gimtadieniui, reikia pamerkti, kad gėlės per naktį nenuvystų. Suradus atnešu kibirą, ne juokais nustebindama rašytoją: „Ką jūs! Ar aš galiu Monikai skirtas gėles į kibirą merkti?“

„Vertėjui ir poetui Aleksiui Churginui geriau būdavę nepakliūti į nagus, – mena Audronė, – jis mėgdavo pašnekėti. Įsikibs į drabužio sagą ir gali pusvalandį nepaleisti. Kalbėdavo, kalbėdavo. Apie viską... Girdavo mūsų bare verdamą kavą, pridurdamas, kad tokią yra gėręs tik Sorbonoje (ten A. Churginas studijavo). Tačiau ne tik pagyrų iš jo yra tekę girdėti, kartą gavau poeto raštelį: „Miela Audrone, prašau prižiūrėti, kad antrai pamainai būtų atnešta karšta arbata. Jūsų mergaitės ant mano stalo padėjo atvėsusių.“

Kai kurie rašytojai ieškodavo draugijos, mėgdavo diskusijas ar „padaryti gramą“. Griausmingu juoku apie save pranešdavo Algimantas Zurbas, dėl savo stoto King Kongu vadintas. Kompanijos, pasisėdėjimai patikdavo ir rašytojui Ignui Pikturai, bet žinodavo, kuo tai baigsis. „Kartą atneša pas mus tokį daug skyrių turintį portfelį (sakvojažą), kuriame sustatyti gėrimų buteliai, – pasakoja A. Šakinienė, – ir prašo „padėti „vargonus“ į seifą“. Paklaustas, ar ryt neateis pasiimti, tikina, jog ne. Tačiau jau po dienos atėjęs prašo duoti „vieną klavišą“.“

MŪSŲ AUTORIAI

Edita Anglickaitė-Beržinskienė – kultūros filosofė. Nuo 2016 m. muziejininkė edukatorė įstaigoje Neringos muziejai, įvairių kultūros renginių Neringoje fotografė. Su „Dore“ bendradarbiauja nuo 2018 m. Gyvena Klaipėdoje.

Tomas S. Butkus – architektas, leidėjas, poetas, humanitarinių mokslų daktaras. Nuo 1992 m. dirba savo įkurtose „Vario burnų“ idėjų dirbtuvėse integralaus meno srityje. Poros šimtų mokslinių ir meninių projektų bei leidinių autorius. Gimęs ir augęs Klaipėdoje, šiuo metu gyvena Vilniaus krašte.

Gintarė Dikšienė – mokytoja lituanistė. Nuo 2018 m. Neringos meno mokyklos direktorės pavaduotoja ugdymui. Laisvalaikiu rašo noveles, apsakymus, pjeses, esė, savo kūryba mielai dalijasi socialinėje erdvėje. Nuo vaikystės gyvena Nidoje.

Algimantas Jankauskas – docentas, socialinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Tarpautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojas. Tyrinėja Lietuvos politinės minties istoriją, domisi Romualdo Ozolo idėjiniu palikimu, leidžia istorijos ir kultūros žurnalą „Nepriklausomybės sąsiuviniai“. Gyvena Vilniuje.

Asta Jankauskienė – žurnalistė. Dirbo periodinėje spaudoje, valstybės tarnyboje. Rašė transporto, energetikos ir kitomis temomis. Nuo 2015 m. – nuolatinė „Dorės“ bendradarbė. Nuo 2023 m. dirba Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja. Gyvena Nidoje.

Renata Kilinskaitė – paveldo ir turizmo specialistė, gidė, fotografė, žurnalistė, rašanti kultūros, istorijos, meno temomis, keletu knygų ir mokslinių straipsnių autorė. Nuo 2019 m. dirba Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijos kultūrologe. Gimė ir šiuo metu gyvena Klaipėdoje.

Dalia Kiseliūnaitė – habilituota mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto profesorė, Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro vyresnioji mokslininkė. Monografijų „Kuršininkų kalba. I d. Fonetika“, „Kuršių nerijos vietų vardai“ (bendraautorė L. Simutytė), studijos ir etimologinio registro „Klaipėdos krašto toponimai“, per 50 mokslo straipsnių autorė. Mokslinių interesų sritys: lyginamoji baltų kalbotyra, baltų dialektologija ir onomastika, etnolingvistika. Nuo 1975 m. gyvena Klaipėdoje.

Svajūnas Kuncaitis – tekstų autorius. Dirbo periodinėje spaudoje, publikavo straipsnius ir esė įvairiuose šalies leidiniuose. Gimė ir vidurinę mokyklą baigė Nidoje. Šiuo metu gyvena Vilniuje.

Daiva Molytė-Lukauskienė – poetė, rašytoja, dailininkė, knygų autorė. Lietuvos rašytojų sąjungos, Tarptautinės vaikų ir jaunimo asociacijos (IBBY) Lietuvos skyriaus narė. Gyvena ir kuria pajūryje – Klaipėdoje ir Nidoje.

Jūratė Mičiulienė – žurnalistė, knygų autorė, dirbo periodinėje spaudoje. Rašo istorijos, kultūros, paveldo, gamtos saugos temomis. Nuo 2019 m. – „Dorės“ bendradarbė. Nuo 2020 m. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos atstovė ryšiams su visuomene.

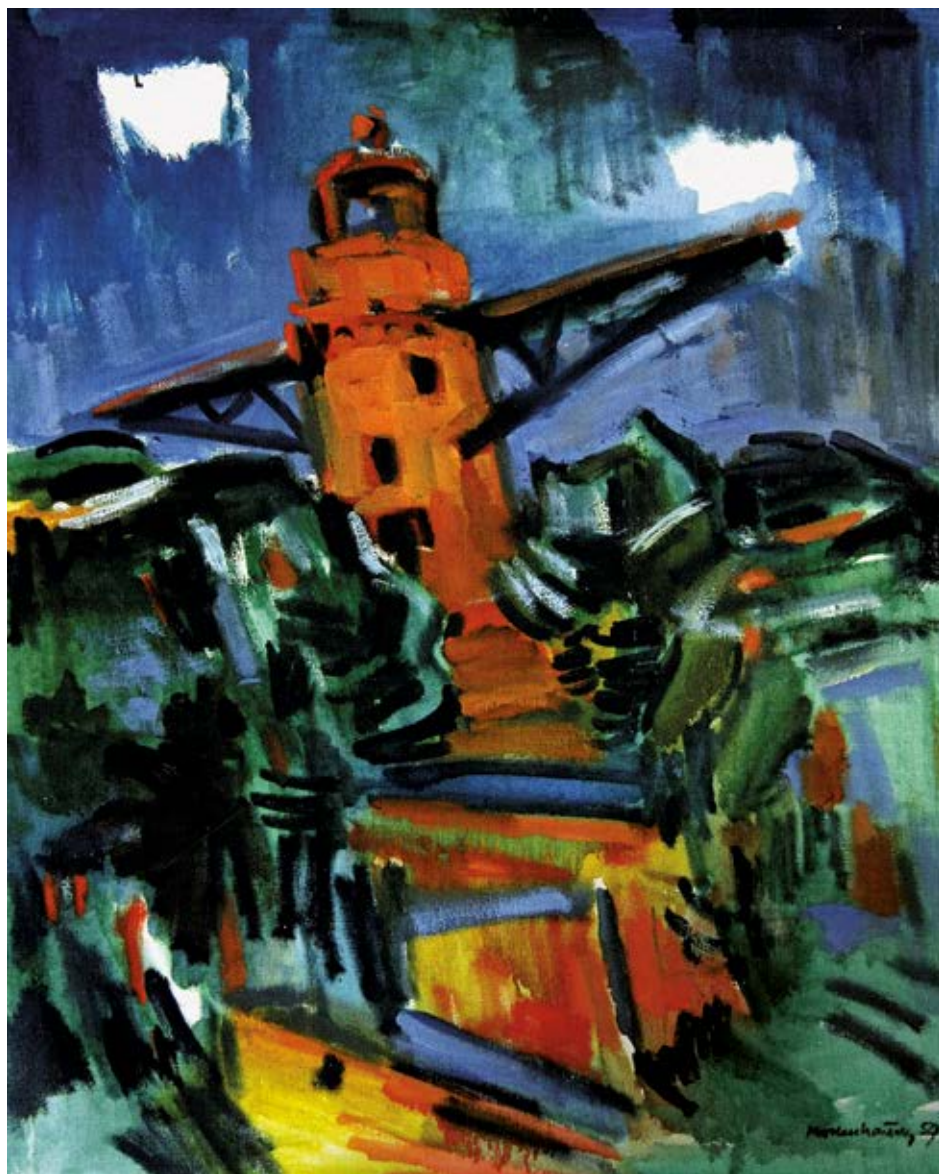
Eglė Elena Murauskaitė – Merilando universiteto vyriausioji mokslininkė (ICONS Project), saugumo ekspertė, tarpdisciplininių praktikų atstovė (intuityvaus garso ir judesio užsiėmimai, *InnerDance*), tekstų kūrėja.

Raimonda Ravaitytė-Meyer – žurnalistė. Ilgametė Neringos korespondentė Klaipėdos miesto dienraštyje „Klaipėda“ (Raimondos Norkienės pavarde). Nuo 2010 m. – „Dorės“ bendradarbė, nuo 2013 m. – „Dorės“ sudarytoja ir redaktorė, straipsnių autorė. Nuo 2017 m. atsakinga už leidybą ir edukaciją Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešojoje bibliotekoje. Gyvena Neringoje.

Danguolė Ruškienė – menotyrininkė, menotyros sritis – fotografija. Lietuvos fotomenininkų sąjungos narė. Straipsnių kultūros ir meno temomis autorė, parodų kuratorė, meno albumų ir kitų leidinių sudarytoja, edukacinių projektų vadovė. Gyvena Klaipėdoje.

Jovita Saulėnienė – kultūrologė, kultūrinės spaudos bendradarbė, knygų ir daugelio straipsnių apie senąją Klaipėdą autorė. Ilgametė Simono Dacho namų direktorė, dvi kalbių kultūrinių laikraščių „Deutsche Nachrichten für Litauen“ ir „Smiltė“ redaktorė. Nuo 1971 m. gyvena Klaipėdoje.

Nijolė Strakauskaitė – docentė, humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Knygų ir daugybės straipsnių apie Kuršių nerijos istoriją autorė. Mokslinių interesų sfera – Rytų Prūsijos ir Prūsijos Lietuvos istorijos problemos. Gimusi Juodkrantėje, kur gyvena iki šiol.

Švyturių metai | 2024

ERNST MOLLENHAUER

Nidos švyturys | 1959, drobė, aliejus, 80 × 65 cm

Ostpreußisches Landesmuseum

Lüneburg

Naujienos ir renginiai: www.kulturossala.lt

Dorė. – Klaipėda: Druka, 2023. – 144 p., iliustr.

Kultūros almanachas, leidžiamas nuo 2010 metų.
Nuo 2015 m. išeina vieną kartą per metus

Redakcijos adresas: Pamario g. 53, LT-93124 Neringa
El. p. almanachsdore@gmail.com

ISSN 2351-4582

„Dorė“ galima įsigyti Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešojoje bibliotekoje Nidoje (Pamario g. 53) ir jos filialuose: Juodkrantėje (Ievos Kalno g. 9), Preiloje (Preilos g. 27) Elektroninė versija www.neringosvb.lt

Sudarytoja ir redaktorė Raimonda Ravaitytė-Meyer
Kordinatorė Dalia Greičiūtė
Kalbos redaktorė Romualda Nikžentaitienė
Dizainerė Aida Zybartė

Viršelyje – Gintautas Trimakas. Išėjimai – 1; Juodkrantė, 2013 (fragmentas)

Iliustracijų šaltiniai:

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus (18–19, 22, 25, 26–27)

Neringos muziejai (20, 23, 84–85, 89)

VDA Nidos meno kolonija (30–31, 33, 36, 38–39, 40–41, 42–43)

Liudviko Rėzos kultūros centras (87, 88, 90)

Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešosios bibliotekos AdM archyvas (93)

Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija (94–95, 97, 98, 101)

VšĮ *Nidden* (68, 70–71, 96)

Kęstutis Demereckas. *Kuršių nerija senuose atvirukuose*. Klaipėda: Libra Memelensis, 2012 (64)

Iš asmeninių archyvų:

Dalios Kiseliūnaitės (11, 13, 16), Aušros Feser (46–47, 52–53, 55, 56–57), Tomo S. Butkaus (58),

Jovitos Saulėnienės (62–63, 65, 67), Broniaus Genzelio (72–73), Romualdo Ozolo (75, 77, 78),

Virginijos Kamantauskienės (79, 81)

Iš Bronės Partikienės (131), Česlovo Stonio (132, 135), Albinos Leitonienės (133, 134) šeimos albumų

Tiražas 700 egz.

Užsakymas TK 2310-142

Išleido ir spausdino spaustuvė DRUKA

Mainų g. 5, LT-94101 Klaipėda

El. p. info@druka.lt

www.druka.lt

